

Jüri Parijõgi

TERASPOISS

See e-raamat on skaneeritud ja toimetatud Tartu Linnaraamatukogus

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

2012

Kirikuõpetaja seisis lahtise haua äärel ja luges kullatud servadega raamatust matusesõnu, kusjuures aeg-ajalt tõstis pilgu raamatult ja vaatas oma käekella, mida ta aegamööda nihutas mantli laia varruka alt nähtavale.

„Tal on vist kuhugi rutt, mõtles Jaan, kes seisis kirikuõpetaja vastas teisel hauakaldal ja pani tähele mantlivarruka nihutamist ning kellale suunatud pilku. „Asjata ta seda raamatut enda ees lahti hoiabki — silmad ei jälgi ridu, loeb kõik peast, arutas Jaan edasi ja imestles siis, kuidas ta saab mõelda ema haua juures selliseid võõraid ning kõrvalisi mõtteid.

Ta oli oma nutud nutnud juba kodus, põlvitades ema kirstu kõrval või tõstes ühest kohast teise emast järelejäänud asju. Nüüd olid pisarad otsa lõppenud ja süda oli tühi. Käed kramplikult rinna peal ristas, huuled kõvasti kokku pigistatud, seisis ta haua kaldal ja püüdis kuulata õpetaja sõnu. Kuidas ta end ka pingutas ja tähelepanelik püüdis olla, ometi ei mõistnud ta õpetaja kõnest midagi, päris harilikul sõnal ei olnud tema meelest mingit tähendust, näis, nagu oleks ta kõikide sõnade tähendused unustanud.

„See ei ole päriselt nii, et ema on surnud ja lamab seal hauas valges kirstus,“ arutas ta endamisi ja vaatas alla hauda. „Küllap on unenägu, mis varsti lõpeb, ja siis on hea, kui ärkad.“

Selliseid unenägusid on olnud tal ennemaltki, kus ta on olnud ise surnud või väga kitsikus olukorras, aga iga kord ärgates on selgunud, et oli vaid paha uni. Võib-olla on see kõik jutus nii — ema hauas ja matuselised haua äärel?

Jaan muljus kramplikult sõrmi, tammus ühelt jalalt teisele ja pingutas end viimseni, et jõuda olukorra kohta selgusele. Siis kadusid aga peast igasugused mõtted, ta ei kuulnud ega näinud midagi. Kui ta mõne aja pärast jälle teadvusele tuli, imestles taas — milleks see lahtine haud siin, valge kirst hauas ja inimesed ümber haua? Kus jutus ta niisugust asja on lugenud?

Vana kojamees seisis ta kõrval — selle tundis ära. Vanamehel veeresid pisarad üle põskede, tuul liigutas ta hõredaid juukseid lagipeal... Milleks on ta üldse siin ja miks on tal nii võõras nägu? Nüüd nuuksus kojanaine kuuldavalt ja pühkis rätikunurgaga silmi.

Jaani pilk rändas ühelt esemelt teisele, mõttelõng katkes vahetpidamata, nagu lõigataks sealt tükke vahelt välja. Ta püüdis kirikuõpetaja kõnest kinni üksiku sõna, selgesti helises see ta kõrvus, kuid ta ei saanud kätte selle tähendust. Kuidas see nüüd oligi? Lihtne asi, ta on seda tuhat korda kuulnud — näh, keele peal just... mitte ei tule meelde. Nüüd pööras kirikuõpetaja raamatulehte... teab kui kaua ta peaks veel lugema? Aga iga kord kui ta jalgu liigutab, variseb hauakaldalt krabinal liiva kirstukaanele. Kojanaisel on uued riided seljas, need teevad ta kohmakaks ja võõraks. Kodus, vanades riietes, on ta palju kenam. Poeproua on ka matusele

tulnud, tal on palav, higistab ja pühib vahetpidamata nägu, tammudes ühelt jalalt teisele. Kuski tuututab auto, võõrad, ebamäärased hääled kostavad kalmistu tagant siia, siis on kõik jälle tühi ja võõras.

Jaan sulges silmad ja ootas mõne aja. Ta oli kindel, et kui veidi aja pärast silmad avab, siis on kõik praegune möödas, on jälle nagu tunne — päike paistab aknast sisse, ema lamab voodis ja küsib: „Kas oled juba söönud? Mine välja jooksmale!“ Ja siis ta tahab ise veel veidi puhata, kuni nõrkushoog mööda läheb, pärast võtab õmblustöö kätte ja jätkab tööd.

Jaan avas silmad ja nägi enda kõrval üliõpilast hoovimajast. Ime, kuidas ta teda ennemalt polnud silmanud! Siis tema ka on matusele tulnud, seisab siinsamas ja hoiab oma valget mütsi kokkusurutuna pihus. Ime küll, et ta teda ennemalt tähele ei pannud. Ja see endine, mida ta tagasi ootas, ei ole ikkagi tagasi tulnud!

Kirikuõpetaja pani raamatu kinni ja lõpetas lugemise. Tähendab siis, et endine ei tulegi tagasi, see ei olegi uni ega lugu juturaamatust? Ema jääbki siia hauda, ta on päris tõesti surnud ja see inimestesalk siin on matuselised — ?

Nüüd alustas kirikuõpetaja laulu ja kogu väike matuseliste salk hakkas kaasa laulma. Jaan kuulatas seda ja eraldas iga hääle üksikult: see on kojanaise hääle, see poeproua, kuna madal katkendiline laul on kojamehe oma. Üliõpilase laul oli erinev kõigist teistest, nii laulab ainult tema, mitte keegi muu. Jaan katsus ka ise kaasa laulda, kuid kurk oli nii kuiv ja kipitas nii valusasti, et ühtki häält ei tulnud kuuldavale.

Ta toetus seljaga puu najale ja vaatas tuimalt pealt, kuidas laulu lõppedes kõik kummardusid hauakaldale, võtsid pihuga liiva ja viskasid krabinal kirstu peale. Kolm korda kummardusid ja viskasid

„Eks pane sina ka oma kolm pihutäit mulda ema kirstule, siis tal kergem puhata!“ ütles koja-naine Jaanile, võttes ta käest kinni ja viies haua kaldale.

Vana kojamees arvas omalt poolt: „Nüüd on tema rahu, pole enam muresid ega vaeva. Sina, poju, pead oma mured nüüd ise kandma, oma eluteed ise käima, ilma isata ja emata.“

Jaani kurgus hakkas jälle kipitama ja meelegahtades tuikama, kuid ta surus huuled tugevasti kokku, kummardus haua äärel ja viskas kolm pihutäit mulda hauda. Jaan nägi, kuidas muld langes krabinal kirstukaanele ja pudenes sealt laiali. Siis astus ta jälle tagasi ja jäi tuimas tardumuses vaatama, kuidas mehed haarasid labidad ja hakkasid hauda täitma. Esimesed labidatäied langesid krabinal kirstukaanele, varsti aga kostsid sealt ainult tumedad potsud.

„Nüüd on siis kirst üleni mulla all,“ käis Jaani peast mõte läbi, „enam ei krabise, nüüd nagu täidetakse ükskõik missugust liivahauda.“ Ta tahtis veel kord minna hauaäärele vaatama, kuid jalad ei liikunud paigast, kuidas ta ka pingutas ja neid liikuma sundis.

Eemal seisis salgas naised ja rääkisid kadunule kõike head järele, nagu komme nõuab. Jah, oli hea inimene, aga ära võeti. Kas ta ei oleks võinud veel elada ja oma last kasvatada, aga näe, ei antud. Kas tal oli kunagi majarahvaga ütlemisi või pahandusi — ei seda olnud! Lahke ja sõbralik oli igaihe vastu. Ja kuidas ta oma last kasvatas — alati puhas ja pestud, kõht täis ja riie seljas. Mis see poiss võis olla, kui isa suri? Kas oli aastanegi! Aga näe, üles kasvatas lapse, rinnalapsest peale. Ja kust ta selle tiisikuse pidi saama – noor inimene? Õrnake ja kahvatuke oli ta küll kogu aja. Või see haigus küsib, kas võib tulla ja millal tulla. Neid häid haigused ja surm tahavadki. Küllap see oli temale sedaviisi ülevaltpoolt määratud, ei selle vastu saa. Poisist on kahju kuidas ta vaeseke, kasvab üles ilma isa ja emata. Aga üks ole ennegi vaeslapsi üles kasvatatud ja veel missugusteks meesteks saanud. Kui jumal ema ära võttis, küllap tal siis poisiga oma nõu on.

Nii arutasid naised, pühkisid silmi ja ohkisid kadunule järele. Selle aja sees täitsid mehed haua, kohendasid kalmukünka ja panid valge risti peatsisse. Naised seadsid kalmule kuuseoksi, kohendasid veel üht-teist, siis alustasid heleda häälega laulu, kuna Jaan seisis endises tardumuses puu najal.

Pärast laulu pühiti veel kord silmanurki, siis öeldi üksteisele:

„Juba ta nüüd peab siia jääma, hakkame meie vaid minema. Näe, õhtu ongi käes, päike paistab juba üle puulatvade. Kodus kartulid tulele panna.“

Kojanaine tuli taas Jaani juurde, viis ta kättpidi kalmukünkale ja õpetas:

„Loe nüüd emale viimne Issameie, siis hakkame minema. Ema jääb siia puhkama. Või see enam aitab ...“

Kõik panid käed kokku ja hakkasid palvet sosistama. Ka Jaan pani käed risti, laskis pea rinnale nagu teisedki, kuid ühtegi palvesõna ei tulnud tal meelde. Kui teised lahkusid, läks ta nendega sammu viiskümmend kaasa, jäi siis peatuma ühe risti juurde, teise juurde... iga risti all puhkab inimene, mõni laps, isa või ema. Teised läksid juba kaugel põiktänavail, ajades omavahel juttu ja ohates taga kadunut, Jaan aga peatus ikka ristide juures. Siis pöördus äkki ümber ja jooksis hauale tagasi. Heitis kummuli kalmukünkale, puuris sõrmed liiva sisse ja hakkas valjusti nuuksudes nutma. Tal oli jälle pisaraid, ta sai nutta.

Nii viskles nutukrampides, puurides sõrmedega mullasse, kuni pisarad taas lõppesid ja ta väike keha hakkas tuksudes värisema. Ta ei kuulnud ega näinud midagi, oli kogu oma väikese kehaga, kogu olemusega muutunud suureks kaebeks ning leinaks.

Kui ta viimaks veidi rahunes, tundis, et keegi puudutab teda õlast. Ta vaatas üles — see oli üliõpilane, üliõpilane Pärn hoovimajast. Nüüd märkas Jaan, et matuselised on kõik ära läinud, ainult nemad kahekesi on siin. Ja õhtu on käes, päikest ei ole puude tagant enam näha, jahedust tundub õhus — õlad hakkavad värisema.

Üliõpilane tunnistas tükk aega Jaani sõna lausumata, ütles siis rahulikult ja soojalt:

„Hakkame nüüd koju minema, õhtu läheb juba jahedaks.“

Ta sirutas Jaanile käe ja tõstis ta üles. Rahulikult astus Jaan üliõpilasele ja hakkas koos temaga kodu poole sammuma. Tee peal ei kõneldud sõnagi, ainult käänukohtadel, kui Jaanristide rägastikus õiget teed ei leidnud, puudutas üliõpilane teda sõbralikult õlast ja lausus:

„Lähme nüüd siit!“

Jaan ei sallinud kunagi, et keegi peale ema oleks tohtinud teda hellitades puudutada ja kui mõni vanem inimene seda tegigi, siis protestis ta selle vastu kogu olemusega. Kuid üliõpilase puudutamises tundis ta midagi sõbralikku ning sooja ja jõuduandvat.

Üldse oli see üliõpilane hoovimajast teissugune kui muud suured inimesed. Ta kõneles Jaaniga mõnikord nagu endasugusega, ei pidanud teda väikeseks ega abituks. Nii hea oli temaga kohtuda ja kuulata, kuidas ta küsis:

„Noh, Jaan-poiss, kuidas käsi käib? Kas tuled täna minu poole?“

Ta pani Jaani harilikult diivanile istuma, näitas pildiraamatuid, kõneles võõraist maist ja rääkis ka muud juttu nagu suure inimesega. Ja see oli nii hea. Jaan teab isegi, et ta alles poiss on, kuid see ei anna suurtele veel õigust temaga ainult lorijuttu ajada või hellitada nagu titat. Üliõpilane seda ei tee, ometi on ta pikk ja temast palju targem.

Jaanil oli nüüdki hea sammuda selle suure mehe kõrval, kes leinaga kaasa ei halise, vaid aitab muret vaikides kanda nagu mees kunagi. Las ta puudutab pealegi õlast ja ütleb: „Nüüd siit!, see ei tee midagi.“

Kui nad koju jõudsid, oli kojanaaine hoovivärvavas vastas ja hädaldas:

„Kus sa ometi olid, vaene laps? Me olime sinu pärast juba mures, et kuhu lähed ja mis teed suure kurvastusega.“

Enne kui Jaan vastata jõudis, ütles üliõpilane:

„Kus ta siis pidi olema — ta viibis veel veidi aega ema haul.“

Jaanile meeldis see, et üliõpilane ütles „viibis ema haul“ ega lausunud tema nutuhoost midagi. See oli tema oma asi ja sellega ei tohtinud teistel olla midagi tegemist. Ja et üliõpilane sellest teistele ei kõneldud, see tõstis tema väärtust Jaani silmis veelgi.

Nüüd kutsus kojainaine Jaani enda poole ööseks, et kuidas ta üksi magab seal tühjas ja kõledas toas. Jaanil ei olnud selle vastu midagi, ükskõik, kus magab, kas saabki täna öösi magada. Kuid ta kartis, et kojainaine hakkab taas nutma ja teda haletsema, ja seda ta ei tahtnud. Tal on isegi raske, miks peaksid teised seda veel meelde tuletama. Oleksid nad nii nagu üliõpilane, et vaikisid ainult ja oleksid muidu osavõtlikult sõbralikud, kuid seda nad ei ole.

„Eks ma tule,“ ütles ta kojainaisele, kuid taganes sealjuures paar sammu ja surus enese üliõpilase vastu leina vastu võib ennast suruda, see annab jõudu ja kergendust.

„Jäägu täna nii, et Jaan tuleb minu juurde,“ ütles nüüd üliõpilane, kes olukorra läbi nägi. „Ta võib seal magada diivanil, eks siis homme näe, mis saab.“

Nii jäigi, Jaan läks hoovimajja üliõpilase tuppa, kus see talle kohe diivanile magamisaseme valmistas ja puhkama käskis heita.

„Nüüd pikuta seni kui ma priimusega teevett keedan. Kuum tee ajab külmavärinad välja,“ ütles ta õlgu väristades ja käsi hõõrudes. „Ime, et tänane õhtu nii jahe on.“

„See üliõpilane on tõepoolest tore mees,“ arutas Jaan endamisi. „Ta ei ütlegi, et minu pärast teed keedab, ütleb vaid, et tal endal on külmavärinad.“

Pärast teejoomist tundis Jaan soojust kogu kehas. Ja üliõpilase vastu tundis ta sellist helitut, et oleks veel kord ta juurde läinud ja minust tema vastu surunud.

„Kuid olgu peale,“ otsustas ta mõttes, „jäägu pealegi minemata. Nii on kenam ja parem.“

Siis tundis ta, kuidas mõnus roidumus ja väsimus hakkas levima kogu kehas, silmalaugudes, kätes, jalgades ja seljaski. Ta naeratas veel kord üle laua suurele mehele, kes seisis ahju ääres ja vaatas teda vaikides, siis pani pea padjale ja uinus kohe.

Kui ta järgmisel hommikul ärkas, paistis päike juba üle tänavamajade katuse. Tuba oli tühi, nähtavasti oli üliõpilane juba lauavabrikusse läinud, kus ta suvevaheajal tööl käis.

Täiesti väljapuhanult tõusis Jaan üles, läks akna juurde ja vaatas hoovile. Seal seisis kaevu ääres kojainaine ja lõi vett. Täna olid tal jälle vanad riided seljas, ta oli neis karme ja hakkaja, mitte nii, nagu eile surnuaial. Nüüd meenusid jaanile jälle eilsed matused, ema surm ja kõik muu. Ja näis, nagu oleks kohe selle meelde tulles päike läinud pilve taha, õhk muutunud taas jahedaks, nii et külmavärinad hakkasid õlgu vapustama.

Ja nüüd tulid Jaanile imelikud päevad, kordus seesama, mis eile kalmistul — ta uskus, et ema on surnud, kuid ei uskunud ka. Kui ta üles oma tuppa läks, oli siin kõik endine, ainult ema puudus. Kuid ta puudus ennemaltki sageli, kas käis poes, või tellijaile tööd ära viimas. Ta tuli aga iga kord jälle tagasi, miks ei või nüüdki tagasi tulla? Imelik on see surm — asjad,

maja, teised inimesed jäävad järele, ainult ema ei ole enam. Ja muidu läheb elu ka endiselt, päike tõusis täna niisama nagu eilegi, tänaval sõidavad autod, kojainaine lööb vett, üliõpilane läks lauavabrikusse, ainult ema ei ole enam. Imelik on mõelda, et ta ei tulegi enam tagasi.

Jaan käis tühjas toas ringi, katsus järelejäänud asju, vaatas pilti kummutil, mis kujutas isa ja ema pulmapäeval. Seda pilti vaatas ta alati — isa oli noor lugev mees, ema tema kõrval oli väike ning õrn. Isa hoidis ema käe alt kinni, kuna ema surus teise käega suurt lillekimpu vastu rinda. Nüüd ei ole neid enam kumbagi. Kas nad taevas peaksid kohtuma? Ehk seisavadki praegu seal üleval laulatusriides nagu siin pildil? Isa Jaan ei mäleta, ta suri tüüfusse siis, kui Jaan ei olnud veel aastanegi. Nüüd on ta kaheteistkümne-aastane ja päris ükski.

Nii ta kõndis esimestel päevadel pärast matust oma tühjas loas ja mõtles kurbi mõtteid. Sageli kägardus nurka ja hakkas tasakesi nutma. Siis tuli vana kojamees üles ja kutsus alla või soovitas minna teiste poistega mängima.

„Ära nüüd niipalju nuta,“ püüdis la poissi lohutada. „on ennegi vaeslapsi üles kasvanud niisugusteks meesteks saanud. Kasvad sinagi üles ilma isata ja emata — kui see sulle nii on määratud. Oma elu peab igaüks ise elama.“

Kojainaine aga pahandas mehega:

„Mine nüüd ... las laps nutab mure välja, siis on pärast kergem.“

Ja Jaan tundiski, et pärast nuttu oli süda palju kergem. Kuid mängijal ja teotsejat tast niipea ei saanud. Juhtus sageli, ei ta jäi kaevu juurde pingile norutama, ega pannud tähelegi koerakutsikat, kes ta najale püsti hüppas ja mängu ootas. Teinekord vaatas tuimalt hooviväraval, märkamata, et naabermaja poisid mängisid paberituustiga võrkpalli või ajasid jalaga kivi mööda kõnniteed.

Ööd magas ta kord kojarahva, kord üliõpilase juures. Mõlemad olid ta vastu head, kuid üliõpilase juures oli parem. See ei kõnelnud palju, kuid mis ta ütles, see mõjus rahustavalt ja jõuduandvalt.

Ühel päeval tõi üliõpilane lauavabrikust palju lauatükke ja ja kutsus Jaani endale appi kasti tegema. Hea meelega läks ta appi, hakkas suure hoolega mõõtma kastikülgi, tõi kojamehelt sae, võttis pikimailt lauatükkidelt otsad maha ja sattus varsti tööhoogu. Juba vilistaski töö juures ümisedes laulu ja tegi endamisi märkusi. Üliõpilane tõmbas veidihaaval tööst tagasi, loovutades kogu töö Jaanile. Kui see mõne aja pärast valmis kastiga ta juurde tuli, higine ja kordaläinud tööst rõõmsas ärevuses, ütles ta:

„Nii, Jaan-poiss, nüüd unustame kurva mineviku ja vaatame, mis tulevik toob. Nüüd tuleb sul enesel igal pool mehe eest väljas olla. Ole mees, ära pead norgu lase!“

Neid sõnu öeldes astus ta Jaani lähedale, patsutas sõbralikult õlale, nagu tegi seda kalmistul, kui haua juurest ära kutsus. Jaan naeratas siiralt ning usaldavalt, siis vastas, korrates vana kojamehe sõnu:

„Eks see nii ole. Oma elu peab igäüks ise elama.“

Järgmise kuu esimesel anti Jaani korter käest, vähene kraam kanti alla kojarahva juurde, kuhu sai ka Jaani voodi ja laud. Kummut viidi hoovimajja üliõpilase tuppa. Nii oli Jaani soov ja üliõpilasel ei olnud midagi selle vastu. Sinna kummutile asetas Jaan ka isa ja ema pildi, lillevaasid ja vask-küünlajalad, seades kõik niisamuti korda nagu emagi ajal.

Ise elas ta nüüd kahe maja vahel, kord kojarahva, kord üliõpilase juures. Ööd magas enamasti kojarahva juures, kus eestois tema tarvis oli kordu seatud tema oma voodi, õhtupoole aga viitis enamasti üliõpilase juures, kes kella nelja paiku vabrikust vabanes ja siis koduni enam välja ei läinudki. Kui õhtud olid soojad, käisid nad kahekesi ujulas või luhal suplemas. Mõnikord jalutasid mööda Emajõe kallast kaugele Jänese poole ja tulid siis Tallinna teed tagasi.

Veidihaaval sai Jaan tagasi oma endise elurõõmu ja teotsemistungi. Ta tõi kojanaisele vett, lõhkus poeprouale puid, pühkis tänavat ja sattus teiste poiste hulka mängimagi. Mõnikord jäi siiski keset kõige hoogsamat tööd mõttes seisatama ja meenutas mõnd väikest üksikasja tollest ajast, kui ema elas. Kui ta alul kaua aega sellega harjuda ei suutnud, et ema on surnud, ja teda iga hetk tagasi ootas, siis oli nüüd vastupidi: talle näis, nagu oleks ta juba ammu elanud ilma emata, nagu oleks kooselu emaga olnud kauge unenägu.

Ühel päeval tuli linna üks tema kaugelt sugulane, taluperenaine oma mehega. Nad seisisid kaua kohmakalt hooviväraval ja vaatasid ringi. Siis küsisid kojamehe käest, kes parajasti kaevu ääres nahalappe leotas, tema ja ema järele, et kas siin elas Anni Kattai oma pojaga.

Kojamees tunnistas võõraid tükk aega, kes talle sugugi ei näinud meeldivat, ja küsis omakorda:

„Mis siis? Elasid küll.“

„Oli kuulda, et Anni olevat surnud,“ läks perenaine nüüd jutukaks. „Meie tulime vaatama, kus see poiss nüüd on ja mis tast sai. Ju sellest Annist midagi varandust ka järele pidi jääma... Tulime siis, et poissi ära viia — me ju vanasti sugulased. Ja paneme kraami ka peale, oleme üksiti hobusega linnas. Karjapoiss läks ka minema ... Noh, et poiss käiks seni meil karjas, kuni koolimineku tuleb.“

„Sedasi jah,“ tõendas mees omalt poolt.

Nüüd tuli ka kojanaise pesuköögi uksele ja tunnistas võõraid õige vaenlikult. Ta astus võõraste ette, pani käed puusa ja küsis:

„Mida teil vaja oli?“

„Poisi pärast tulime,“ seletas jälle perenaine. „Meie oleme sugulased, et viime poisi ära. Karjane läks ära, ei ole kedagi karja järele saata. Käiks niikaua karjas, kuni koolimineku tuleb. Ja Anni kraami viiksime ka ära, oleme üksiti hobusega linnas. Ei tea, kui palju seda kraami peaks olema?“

„Seda kraami on ikka õige palju kohe,“ läks kojainaine ägedaks. „Ei seda ühe korraga ära vii, saate kogu aasta midagi vankri vahele panna, kui linnas käite. Sellest saaks suure voori, kui korraga tahate ära viia. Aga kus te siis olite, kui Anni haige oli?“

„Ei teadnud, kibe tööaeg oli...“

„Sedasi jah, kibe tööaeg oli.“

„Soo! Nii!“ ägestus kojainaine üha rohkem. „Nüüd viiksite ta kraami ära — olete üksiti hobusega linnas. Kus te siis olite, kui ta haige oli? Miks te küsima ei tulnud, kuidas selle vaese lesknaise maamulda saab? Nüüd on teile karjust vaja — miks te enamalt ei küsinud, kuidas see vaeslaps üles kasvab ja kes ta eest hoolt kannab?“

„No ei saanud...“

„Jaan, tule siia!“ hüüdis kojainaine valju häälega puukuuri, kus poiss parajasti lennukit meisterdas. „Sugulased on siin, tahavad su ära viia. Et nüüd oled sina vaeslaps, ei ole su eest hoolitsejat... neil on karjust vaja.“

Jaan tuli puukuurist, haamer käes, ja jäi võõrastades kaevu juurde seisma.

„Ma ei tunnegi neid,“ kohmas ta viimaks. „Ma ei teagi, et nad meie sugulased on.“

„Neil ei olnud enamalt aega tulla,“ läks kojainaine õige tisedaks. „Neil oli kibe tööaeg. Nüüd läks karjane ära, ja nad hakkavad su eest hoolitsema. Ja ema asjad panevad kohe vankrile, nad üksiti hobusega linnas. Kas lähed nendega kaasa?“

See kõik tuli Jaanile nii äkki, et ta ei osanud vastata midagi. Hirmunult taganes ta mõne sammu ja jäi suuril silmil võõraste otsa vaatama.

„Kas lähed nendega kaasa?“ hüüdis kojainaine läbi nutu kriiskava häälega. „Ma küsin, kas sa lähed nendega kaasa?“

„Ei lähe... Ei läheks, kui siia saaks jääda,“ sai Jaan vastuseks pingutada ja taganes veel, Surudes end kojamehe vastu, kes seisis kaevu juures ja jälgis asjade käiku.

„Kas näete, poiss ei taha ise tulla!“ kriiskas nüüd kojainaine juba hea meelega. „Poiss ei taha ise tulla, jääb siia.“

„Kui ei taha, siis ei taha,“ arvas perenaine, kohendades rätikunurki ja seades minekule.

Ega nemad siis paha pärast, nemad oleksid poisi enda juurde võtnud heast südamest. Kes tu eest siin hoolitseb ja kuidas ta saab, neil karjapoissi ka hädasti vaja. Ja kraaminatukese oleksid nad kohe kaasa võtnud, neil selle peale rohkem õigust kui võõrastel. Aga kui ei taheta,

eks siis katsutagu, kuidas läbi saadakse. Nemad puhtast heast südamest oleksid poisi ära viinud. Kui võõrad hoovist lahkusid, hakkas kojanaine suure häälega nutma. Või nüüd tullakse poisi ja kraami järele, siamaani ei teatudki, kas Kattai Anni ja poiss on olemas või ei ole! Kui naine haigeks jäi, siis ei tulnud keegi küsima, kas tal ka midagi vaja peaks olema ja kuidas ta oma last toidab või katab. Nüüd on karjast vaja, nüüd leitakse sugulane üles, tullakse poisi ja kraami järele. Ei, tema peseb ennem oma küüned veriseks, aga nende kaarnale kiitle poissi ei anna. Ennem kasvagu poiss üles linna varjupaigas, kui et sinna peaks minema ulualust otsima.

Jaan läks puukuuri tagasi, kuid ei hakanud lennukil edasi ehitama. Istus pakule ja jäi mõttesse. Esimest korda küsis ta eneselt: mis nüüd saab? kes teda toidab ja katab? Ema oli kojarahvaga elanud heas läbisaamises, oldi nagu ühe pere liikmed, ehk küll elati kumbki oma korteris. Kui kojanaisele oli vaja jakki või põlle, siis tegi need ema, ja maksust ei olnud kunagi juttu. Niisamuti parandas kojamees ema kingad, mille eest ema kunagi rahaga ei tasunud. Kui üks valmistas veidi paremat toitu, siis viis kausiga ka teisele. See oli juba ammusest ajast nii kujunenud, et elati sõbralikus läbisaamises ja abistamises nagu ühe pere liikmed.

Kui ema suri, siis näis Jaanile loomulikuna, et ta nüüd alla kolib kojarahva juurde ja nende lauas sööb. Seda oli ta teinud sageli ennegi ega olnud kunagi küsinud, kas kojarahvas on omad või võõrad. Näis päris loomulikuna, et vana kojamammi ema mured ning hoole üle võtab ja tema seda kasutab. Nüüd pärast võõraste minekut hakkas ta esmakordselt selle üle põhjalikumalt järele mõtlema.

Kojarahvas on talle ikkagi võõrad, kas nad tahavad tema eest hoolitseda? Ei, tahavad küll, nad on head inimesed, aga kas kõlbab temal teistele tülinaks olla? Oleks ehk pidanudki sugulasest-perenaise juurde karja minema ja ise endale leiba teenima. See oleks kõige Õigem olnud. Aga nii vastumeelt olid nad mõlemad. Kuhugi võõra juurde enam karja minna ei saa, keegi ei võta, suvi hakkab lõppema. Aga tuleval kevadel läheb (varakult karja ja teenib oma kindla palga. Kahju, et ta ei ole nii suur nagu üliõpilane, siis hakkaks ka lauavabrikus tööl käima ja aitaks kojarahvastki. Mõlemad nad on juba vanad, kaebavad õhtuti valusid puusades ja pihasoontes. Nüüd tema neil veel lisasuuks lauas toitu tahtmas

Kui üliõpilane õhtul koju tuli, hakkas Jaan kohe temale kurtma oma asja:

“Ei tea, mis minust nüüd saab?”

“Kuidas, mis saab?”

„Ema on surnud, kes mu eest hoolt peab ja toidab?“ seletas poiss vanamehelikult. „Täna käisid ühed kaugelt sugulased siin, ma neid ei tundnudki — tahtsid karja viia. Et kuidas ma siin saan võõraste hulgas süüa ja riiet. Teie olete ju puha mulle võõrad.“

„Ah nii! Ja sa ei läinud?“

„Kojarahvas ka ei tahtnud, et ma läheksin. Ja endale oli ka vastumeelt. Kui saaks mingit kergemat teenistust, mida jaksan. Aitaksin leivarahha teenida. Tuleval suvel läheksin küll karja — kindla palga peale.“

Üliõpilane naeratas:

„Ah niisugune mees oled! Aga mis teenistust sinusugusel tarvis on? „Postimehi“ võid müüma hakata.“

„Seda küll!“ rõõmustus Jaan selle teate üle. „Ma tahtsin juba siis „Postilehti“ müüma hakata, kui ema haige oli, kuid ema ei lubanud, et kulutan muidu jalanõusid ja õpin ulakusi. Aga nüüd lähen küll, homme päev lähen.“

Kui pärast asjast ka kojarahvale teatati, hakkas kojainaine heatahtlikult pragama.

„Kuhu karja sa kipud? Kas sul siin koduski tegemist või asjatalituse vähe? Aitad vanamehel tänavat pühkida, lööd mulle kaevust vett, tood puid — eks sinu jalatäied ka midagi maksa... Teinekord viid pesu alla linna ära, kergendad minu, vanainimese, jalavaeva. See kaks-kolm suutäit, mis laua taga sööd, teenid oma talitustega küll ära. Ainult kui sügisel kooli lähed, raamatuid, jalanõusid ja riideid vaja läheb, siis on raskem. Küll saab sellegagi hakkama. Sul emast ju üht-teist järele ikka jäi. Vaatame järele ja kohendame ära. Pesu pole sul mitmel ajal vaja, seda ma tean. Meil, vanadel, ka nagu kergem olla, kui lapsehing majas.“

„Ma polegi enam laps. suur poiss.“

„Seda nüüd küll, aga meile, vanadele, oled ikkagi laps.“

Nii siis jäigi. Jaan talitas nüüd veel hoolsamini hoovis ja puukuuris, pühkis tänavat ja käis pesu viimas. Aga õhtuti võttis tänavanurgalt putkamehelt lehti, lippas mööda tänavaid ja tõi õhtuks paarkümmend senti koju. Tuleva kuu algusest otsustas päris lehepoisiks hakata ja kontorist lehed võtta.

„Ega aita midagi,“ kinnitas ta endale sageli, „tuleb endal hakata seda elu korraldama ja seadma.“

Järgmisel nädalal võttis üliõpilane enese mõneks ajaks lauavabrikust lahti ja sõitis maale. Ütles Jaanile, et peab minema ühte vana linnamäge uurima ning mõõtma ja see võtab paar-kolm nädalat aega. Toavõtme andis Jaani hoole alla, lubas tal õhtuti oma toas istumas käia või kui soovib — seal koguni ööd magada. Raamatuid võis vaadata niipalju kui tahtis, ainult segamini ei tohtinud midagi ajada, kuna kirjad ja paberid pidi puutumata jätma.

„Ole siis tragi poiss,“ õpetas ta lõpuks, „ära aga norutama ega nukrutsema hakka. Vaata, et sul ikka midagi teha oleks, siis ei tule kurbi mõtteid. Pea ikka seda meeles, et nüüd pead hakkama ise oma elu korraldama ja seadma.“

Jaan saatis üliõpilase jaama, lehvitas jaama ees senikaua kui rong silmist kadus. Siis pöördus kodu poole, veidi nukker üliõpilase lahkumise pärast. Kuid sealsamas hakkas ta kordama mõttes äsjasaadud õpetust: vaata, et sul midagi teha oleks, siis ei tule kurbi mõtteid!

Kodus hakkas ta kohe hoovi pühkima ja puid lõhkuma. Kui nende töödega valmis sai, küsis kojanaisel, kas ei ole mõnd käiku teha alla linna, pesu ära viia või nii... Et aga midagi teha oleks ja kurbi mõtteid ei tuleks. Õhtul võttis ta kioskist kümme lehte rohkem ja jooksis tänavail hilise õhtuni — et aga jõudeaega ei jääks.

Nii läksid kõik päevad kiires tegevuses ja askeldusis. Vana kojamees jäi haigeks, hakkas kaebama valusid ristluudes, ja heitis lõpuks koguni voodisse. Nüüd jäi tänava pühkimine ja ka puude kandmine majaprouale Jaani hooleks. Ta sai kõigega hõlpsasti hakkama, seda enam, et palju puid oli valmis saetud juba kojamehe poolt. Tal tarvitses neid ainult pakul peenemaks lõhkuda ja kööki kanda. See oli kerge töö. Tal jäi aega ülegi lennukeid meisterdada ja vastasmaja poistega palli lüüa. Need olid hulga peale rahad kokku pannud ja päris uue võrkpalli ostnud, mida nüüd üle nõöri mängiti. Mõnikord satuti nii mänguhoogu, et Jaanil ununesid kodused talitused ja kojainaine käis teda hooviväravalt koju hõikamas. Siis jättis Jaan mängu kohe, jooksis lõõtsutades koju ja küsis juba eemalt:

“Kas on midagi vaja teha või kuhugi minna?”

Ei olnud küll suuremal midagi, aga kui Jaan hea poiss oleks ja selle pesu Reineti härradele ära viiks, seletas kojainaine ja ulatas pesupambu kätte.

Ühel päeval kuulis Jaan puukuuri, kuidas kojainaine kaevu juures poeprouale seletas, et elu kipub raskeks minema, kui poeproua oleks nii lahke ja annaks talle selle nädala jooksul kraami võlgu. Tuleval nädalal on jälle suurem pesu, siis maksab kõik korralikult ära. Vanamees ka haige, ei võta jalga alla, aga — suud tahavad süüa.

Jaan tõmbus kuuriukselt tagasi ja jäi terasemalt kuulutama. Sealsamas sähvatas ta peast mõtte läbi — sina oled üks suu, kes süüa tahab. Ta ise ei taha seda öelda, aga südames võib küll mõelda, et... Kaugemale ei saanudki Jaan mõelda, sest poeproua ütles ta mõtte lausa välja:

„Nojaa, sul võõras poiss ka veel toita.“

„Ei, ei,“ tõrjus kojamammi tagasi, „paljuke see poiss nüüd... nagu linnueinet veidi võtab. Ja ta ju liigub ka: toob vett ja puid, on teinekord jalajätakuks, jookseb all linnas ära käia, kui vaja midagi saata.“

„Ega ma seda ütlegi,“ arvas poeproua, „poiss on terane nagu naaskel ja hakkaja iga asja peale, aga kolm suud on ikka rohkem kui kaks suud. Sa küsi õige linna hoolekandest abi. Sealt saavad mõned omagi laste peale abi, miks ei peaks sina saama võõra poisikese kasvatamiseks.“

„Mine nüüd nendega puid-maid jagama!“

„Mis seal nüüd jagada või... Aga õigus oleks sul saada küll. Tohvri Liisa on oma kaks last linna varjupaika saatnud, ega ta sinust kehvem ole. Mis õigus on, see nõua välja. Kes sulle selle eest ikka aitäh ütleb, et sa ennast võõra lapse pärast katkestad.“

„Mis nüüd aitäh või... aga poiss on nii südame külge kasvanud, et ei raatsiks teda kuhugi ära anda. Juba sest ajast saadik sai nagu omaks, kui hakkas siin õues päterdama. Kadunud Annit pidasin ju ka nagu oma tütreks. Jumal on minu lapsed kõik ära võtnud, olgu siis võõraski mul südamesoojendajaks. Aga üks abi kuluks ära küll Või see kerge on minusugusel vanal inimesel pesupali taga solistada ja asju ajada. Nüüd jäi vanamees ka veel maha, kas tõuseb enam või ei tõusegi.“

Sellega hoovi peal jutt lõppeski. Poeproua läks poodi, kojainaine kadus pesukööki. Jaan aga istus pakule ja tundis jälle uuesti, et ta on siin võõras, on kellelegi koormaks. Hakkas juba kahetsema, et ta perenaisega, kes ennast tema sugulaseks nimetas, maale karja ei läinud. Kuid nad olid nii vastumeelsed ja kojarahvas ise ei lasknud ka. Nüüd on neil häda temaga. Oleks ta ometi suurem, et võiks juba lauavabrikus tööl käia või mõnda muud ametit võtta. Lenduriks tahaks õppida, kuid ega nad nii noori sinna võta.

„Nüüd pead hakkama ise oma elu korraldama ja seadma,“ kordas ta mõttes üliõpilase sõnu. „Ära sa töötuna norutama jää, siis tulevad kurvad mõtted tagasi.“

Ta tõusis pakult, lõhkus mõne aja suure hooga puid, siis aga langes kirves iseenesest maha, ununes töö ja Jaan küsis uuesti eneselt:

„Kuidas sa korraldad ise enese elu, no kuidas sa korraldad? Lehemüügiga ei teeni kuigi palju, kaks-kolmkümmend senti päevas, rohkem praegu ei saa.“

Ta võttis rahakoti taskust ja luges oma varanduse üle — kaks krooni nelikümmend senti. Oli kaks ja pool krooni, kuid kümme senti läks Palusalu pildi ostmiseks, seda tahtis ta endale juba ammu. Ja nelikümmend senti läheks palli osamaksuks vastasmaja poistekambale, kui ta mänguosanikuks tahab hakata. Jääb järele kaks krooni — mis sellega saab? Kui mõnda ärisse end pakkuda jooksupoisiks? Saaks kümme-viisteist krooni kuus, ja see oleks juba midagi.

Ta jättis puulõhkumise sinna paika ja jooksis tänavale. Heas usus ja lootuses tahtis ta pöörduda kesklinna suuremate äride poole — ehk vajatakse jooksupoissi? Esimesse suuremasse ärrri kõhkles sisse minna, käis kaua vaateakna taga edasi-tagasi ja seadis mõttes kokku kõnet, millega oma kohasaamise soovi ette kannab:

„Väga austatud härra... lugupeetud härra äriomanik, kas teil ei ole mõnd jooksupoisi kohta mulle anda... olen praegu ilma kohata. Teen kõik, mida minult nõuate. Kojamees on praegu haige ja kojanaisel üks on raske kolme suud toita ... Ma pean oma elu ise korraldama ja sellepärast on kohta hädasti vaja.“

Nii ta sammus äri ees edasi tagasi ja mõtles kõnet. Mõnikord sähvatas peast päris ilus lause läbi, agu kui la kõnel algusest peale kordama hakkas, oli ilus lause ununenud

„Ehk tuleb sees jälle meelde,“ lohutas ta lõpuks ennast ja astus sisse

Teenijad õiendasid riitulile juures, paar ostjal valis kaupa, kuna vanem härra kassas luges ajalehte. Teda ei pandud alul tähelegi. Ta tammus kärsitult ühelt jalalt teisele, tuletas meelde kõne algust, kuid nüüd oli see õieti meelest läinud. Tahtis juba välja tulla, kuid seal pöörduski üks müüja tema poole ja küsis, mis poisil vaja.

Nüüd pahvatas Jaan järsult ja nobedalt välja:

„Väga austatud... mul läheks jooksupoisi kohta vaja... Ma pean oma elu nüüd ise korraldama, kojamees on haige ja kojanaisel on raske kolme suud toita. Kas te ei võtaks mind?“

Ostjad ja müüjad muigasid, vanahärra kassas laskis ajalehe langeda ja vaatas kohasoovijale otsa. Siis hakkasid kõik läbisegamini seletama, et neil jooksupoisi kohta anda ei ole. Vanahärra naeratas ja küsis, mis mees ta õige on, et selliseid asju ajab ja kohta otsib. Jaan kuulis vaid, et kohta ei ole, jättis kõik küsimused vastamata ja jooksis ärist välja.

Teise äri ukse ees kõhkles ta veel kauem ja mõtles oma kõne mitu korda läbi. Kui viimaks sisse usaldas astuda, ei saanud tükil ajal sõna suust, rääkimata oma kõne ettekandmisest. Viimaks seletas ühele müüjale, kes tema poole pöördus, oma asja katkendiliselt ja kogeldes ära, lisandades tungival, et seda kohta on tal hädasti vaja, muidu ei saa ta oma elu korraldada.

Siin ei üllatanud ta oma kohaotsimisega kedagi. Müüja pomises tüdinult, et jälle üks abiotsija, ega teinud temast pärast enam väljagi. Jaan seisis tükk aega ukse kõrval, ja kui teist korda keegi tema poole ei pöördunud, taganes uksest välja.

Nüüd ärritus ta ja muutus pealetükkivaks. Tormas ilma aru pidamata kauplustesse sisse, jäi leti ette seisma ja nõudis nagu ostja:

„Paluksin anda mulle mõni jooksupoisi koht!“

Mõnes äris ta ei tarvitanudki sõna „paluksin“, vaid nõudis järsult ning pealetükkivalt — antagu talle mõni jooksupoisi koht. Kui talle seletama hakati, et kohta ei ole, või pealetükkivuse: üle imestust avaldati, muutus ta jonnakaks ja peaaegu käratas:

„Aga mulle on seda kohta hädasti vaja, muidu ma ei saa oma elu korraldada.“

Kui ta niiviisi asjatult mõni kümmekond äri läbi oli jooksnud, jäi lõpuks väsinuna ning tülpinuna tänavanurgale seisatama.

„Nii ei saa,“ ütles ta endale poolvaljusti. „Peab seda asja kuidagi teisiti korraldama.“

Kuidas seda aga teisiti korraldada, seda ta ka ei teadnud. Kahju, et üliõpilane on ära, tema oleks kindlasti teadnud head nõu anda.

Nüüd tundis Jaan nälga ja hakkas kodu poole sörkima. Ta oli väsinud ja tüdinud, jalad tundusid nõrkadena ning lõtvadena, meelekohtadel hakkas tuikama. Kusagilt poest tuli naine ja hakkas sammuma ta ees, korv käsi varrel. Jaan tundis värske leiva ja vorsti lõhna. Küll nüüd sööks vorsti ja leiba! Terve leiva ja kilo vorsti sööks korraga ära Siin korvis on naisel kindlasti kilo vorsti ja terve leib. Tal võib seal veel muudki olla, sest leiva ja vorsti lõhna hulka seguneb teisigi toidulõhnu.

Varsti pöördus naine oma korviga põiktänavasse ja kadus Jaani silmist, aga leiva ja vorsti lõhn jäid järele ja käisid temaga kaasas.

„See on päris imelik,“ arutas Jaan, „naine on oma korviga ammu kus see ja teine, aga lõhnad ei tahagi kaduda.“

Nüüd kihutas poisist mööda pritsiauto, vaskkiivritega tuletõrjujad peal. Üks tuletõrjuja seisis astmelaua ja helistas vahetpidamata kella. Jaan unustas toidulõhnad ja jooksis mõne aja autoga kaasa. Varsti kadus see aga kõrvaltänavasse, kuna Jaan jäi lõõtsutades ühe vaateakna alla seisma. See oli vorsti- ja lihakauplus. Ta surus põse vastu jahedal klaasi ja tundis imestades, et endised toidulõhnad tulid tagasi. Kust nad peaksid tulema? Naine on ju ammu ära. Ega ometi läbi aknaklaasi vorstilõhn tänavale tungi? See oleks alles imelik.

„Olgu mis on!“ heitis ta viimaks tüdinult käega. „Mul vaja koju minna.“

Hooviväravas ootaski teda kojanaime ja hüüdis juba eemalt:

„Kus sa ometi olid kogu selle aja? Oleks olnud vaja üht-teist toimetada, sind ei ole aga kusagil. Hakkad mul viimati lonkimas käima. Ja „Postilehti“ sa täna müümas ei käinudki? Kioskimees ütles, ei pole sind näinud. Tule nüüd sööma!“

Jaan pomises midagi vastuseks, kuid oma tõelistest käikudest ei kõnelnud sõnagi. Kellel seda vaja teada? Oleks veel üliõpilane, siis küsiks head nõu, nüüd on parem, kui jääb ainult enda teada.

Pärast õhtusööki otsis Jaan omateenitud kaks krooni välja ja poetas kojanaise ette lauale.

„Mul siin veidi lehtedemüügist teenitud raha, võta enda kätte... teinekord ehk läheb vaja,“ ütles ta vabandades ja taganes ise oma aseme poole. „Ehk peaks papile arsti tooma, vaataks järele, mis viga on ja annaks rohtu.“

Kojanaisel tulid pisarad silma.

„Või sina, pojuke, annad mulle raha. Võta aga tagasi, ega ma isegi ilma ole. Sul läheb ju enesel vaja, varsti tuleb kooliaeg kätte, siis on vihikute peale hädasti vaja, võta aga tagasi!“

„Mis ma nüüd tagasi võtan, kaob viimati taskust ära. Kooliajani veel palju aega, teenin lisa. Pane pealegi oma karpi, eks ma siis küsi, kui vaja läheb. Ja kui teinekord endal ei juhtu olemil, eks sa siis võta mõni sent sealt lisaks.“

Nii lõpuks jäigi. Kojanaine korjas laualt Jaani rahad ja viis need oma sentide juurde teokarpi.

“Las nad siis olla pealegi siin, kui sa nii kangesti tahad. Eks siis talvel leia eest.“

Siis kohendas kojamehe pealust, tegi ka Jaanile aseme valmis ja hakkas rätikunurgaga liimi pühkides õhtupalvet lugema.

Pärast tule kustutamist vähkres Jaan kaua voodis ega saanud und. Nii läksid siis kõik nurja tema kohaotsimised ja teenistused. Ei ole praegusel ajal kerge kohta saada, kui sul häid tutvusi ja soovitusi ei ole, kordas ta mõttes vanemalt inimesilt kuulnud sõnu. Ja ometi on temasuurusi poisse küll kohtadel, mõnel võivad headki kohad olla. Kui palju ta on näinud jooksupoisse, kes pakke kannavad ja kirju viivad — mõned on temast palju väiksemad, aga head kohad on käes. Tema on nüüd kaheteistkümne-aastane, peale jõule saab kolmteist täis, sinna pole enam poolt aastatki aega. Ja jõu poolest ei anna ta enda-sugustele kellelegi naljalt alla. Küll on imelik, et inimene nii pikkamööda kasvab! Kaheteistkümne-aastast hobust peetakse vanaks, ehk küll on veel paras veoloom, ütles voorimees naabermajast, ja kaheteistkümne-aastane koer on juba vana. Aga kaheteistkümne-aastast inimest ei võta keegi teenistusse, põlatakse nooreks. Kui peaks tõi olema, mis muinasjuttudes mõnikord on, et on niisugune jook, mis kasvatab suureks mõne tunniga ja annab jõudu juurde? Kui tema sellist jooki saaks! Oleks küll tore: õhtul jooksid kruusitäie rammujooki ära, hommikul oleksid suur

ja läheksid ühes üliõpilasega lauavabrikusse tööle. Jooksupoisi koha peale siis ei vaatakski. Ja kojamammi võiks siis võõra pesu pesemise hoopis jätta. Ta võtaks siis endise korteri tagasi, kojanaine võiks tema juurde perenaiseks jääda... seni kui ta naise võtab, või — kuni kojanaise surmani.

Jaan vähkres rahutult voodis ja laskis mõttekujutusel pilte maalida kõigist suurist võimalusist, mis talle avanevad siis, kui ta on juba suur. Ta hakkas peaaegu kindlasti uskuma, et on selline jook... võib-olla käis siin pimedas toas vahepeal mõni hall vanamees või haldjas, kes veele nõiarohtu hulka segas, nii et see kasvatab ja jõudu annab. Vahete-vahel hakkas ta selles võimaluses kahtlema ja unistusi tagasi tõrjuma, samas aga arvas, et katsuda siiski võib, ega see midagi halba tee. Tasakesi tuli ta voodist välja, läks veepange juurde ja jõi mitu sõõmu vett. Kui vesi nüüd nõiutud peaks olema, siis on ta homme suur.

Ta sirutas jalad välja ja jäi peaaegu kindlasti uskudes kasvamist ootama. Selles ootuses ta lõpuks uinuski.

Kui ta järgmisel hommikul ärkas, puhanuna ning värskena, naeris ta oma õiste unelmate ja mõtete üle – nii kergesti ikka keegi ei kasva. Ja sellist nõiarohtu pole olemaski, see on ju ainult juttudes nii. Siiski läks ta uksepiida juurde ja mõõtis end – sinna oli kuu aja eest kriips tehtud. Ei olnud tunda, et ta oleks kasvanud. See oli aga öösi niisama mõelda, heitis ta käega ja läks õuele askeldama.

„Vaata, et sul ikka tööd ja tegevust oleks!“ õpetas ta ennast ja hakkas puid lõhkuma ja poeprouale kööki kandma. Selle eest andis poeproua talle mõnikord võileiva või saiaviilaku palgaks, ajas mõne sõna juttu ja kiitis teda tragiks poisiks.

Nüüdki tuli proua ise kööki, juhatas, kuidas puid laduda ja kuhu neid panna. Lõpuks aga alustas sedasama juttu, mis oli eile kaevu juures kõnelenud kojanaisele:

„Teie peaksite katsuma linna hoolekandest abi saada. Sa räägi kojanaisele asi ära, las läheb mõni päev hoolekandeosakonda ja seletab loo ära. Sul oleks õigus saada, antakse nendegi laste peale abi, kellel isa-ema elavad, sul pole kumbagi. Paljuks see vana kojamammi ikka jõuab! Nüüd jäi vanamees ka veel maha — kas saabki tast enam elulooma. Minge mõlemad mammiga raekotta ja rääkige asi ära. Ega see mõni häbiasi ole. Sul hoolepidajat ei ole, linn peab aitama. See suutäis või kaks, mis mõnikord minu või muu majarahva käest saad, ega see sind üles kasvata.“

„Ei tea...“ arvas Jaan vastu, „kui leiaksin mõne koha, kas jooksupoisiks või nii... saaksime ehk oma jõuga läbi. Härira Pärn, üliõpilane hoovimajast, arvas ka, et nüüd pean ise hakkama oma elu korraldama. Ainult nende kohtadega on paha — raske on leida, kui sul head soovitusi ei ole.“

Siinjuures Jaan targu vaikis sellest, et ta eile kogu õhtupoolse päeva ärides jooksis ja kohta otsis. Aga poeproua jäi oma juurde ja kinnitas:

„Mis kohapidaja sina oled! Ei, ega ma seda ütle, et sa tööga hakkama ei saaks, aga sul ju veel kaks koolitalve ees. Mis kohapidaja see koolilaps on? Arutage kojammamiga asi läbi ja tehke nii, nagu mina soovitasin.“

Poeproua lõpetaski sellega jutu ja läks poodi, kuna Jaan läks taas puukuuri, istus pakule ja hakkas mõtlema, kuidas seda asja ajada ja mis teha. Kahju, et üliõpilast kodus ei ole, küsiks temalt nõu. Tuleb ikka vist nii välja, et ta oma olu ise korraldada ei saa. Kui oleks nii, et ta leiaks kuskilt palju raha, või ei... leida ta ei tahakski, ennem saadaks midagi korda niisugust, mille eest pärast suur tasu antakse, päästaks mõne rongi või... Oleks mõni hall vanamees ... Kuid neid ta enam ei usu, neid pole olemas. Need on ainult muinasjuttudes ja muinasjutte ei usu ta ammu enam. Aga tore oleks küll, kui ta oleks metsas, abistaks mõnd looma, tuleks hall vanamees, või... teeks kuningatütre terveks. Siis saaks niipalju vara, et kojanaisel poleks vaja pesu pesta ega vanu pihasoni vaevata. Kuid need on kõik tühjad mõtted, neid ei maksa pähe lastagi, otsustas ta viimaks, tõusis pakult ja jooksis tänavale.

Lõunalauas hakkas ta kojanaisega asjast ääri-veeri mööda kõnelema. Poeproua teadis rääkida, et linnavalitsusest antakse abi kehvematele, kellel ema ja isa ei ole. Mis oleks, kui neimad ka läheksid küsima? Ega küsija suu peale lööda, lõpetas ta oma jutu vanamehelikult.

„Ah sinule ka rääkis“, sai kojanaine kohe asjast asu. „Minule on mitu korda seda nõu andnud. Ei ole siinamaani selleks mahti saanud ja arvasin ikka, ei saame omal jõul läbi. Mul on niisuke süda, et ei taha kellegi käest abi ega andi vastu võtta. Sinu ema, kadunuke, oli samasugune. Ega tal kunagi külla olnud, aga kas ta kellelegi oma häda kurtis või kuski midagi saamas käis? Ei ole mina ka eluilmaski kellegi käest abi tahtnud, aga näe, nüüd peab... või mis sina asjast arvad?“

Jaan ei vastanud midagi, vaid vaatas suuril silmil kojanaisele otsa, kes talle sel hetkel nii meeldis, et oleks tahtnud talle kaela hakata ja suud anda. Kojanaine ei kõnelnud kunagi ega ka praegu sõnagi sellest, et tema, Jaan, vanainimesele raskuseks võib olla. Kui ilusasti oskas ta alati sellest mööda minna ja kõnelda kõigest muust. Jaan taipas seda kuidagi vaistlikult, hindas kõrgelt ja oleks tahtnud omapoolse õrnusega tasuda. Ometi hoidus ta õrnusist, tõusis aeglaselt püsti ja sirutas enese välja täies pikkuses, nagu oleks tahtnud siinsamas kasvada, seda pikkust enesest välja kiskuda, milleni ta alles mõne aasta pärast võib jõuda. Siis ütles aeglaselt ja vanainimese tooniga, mida ta kojarahvaga läbi käies oli õppinud:

„Tuleks vist minna küll. Ega see mõni häbiasi ole, kui see nii on seatud, et abi antakse neile, kellel isa ja ema ei ole. Tuleks minna jah. Küsija suu peale ei lööda.“

Järgmisel hommikul pani kojanaine pesu aegsasti vee alla, kohendas vanamehe aset, andis Jaanile puhta pluusi selga ja seadis ka enese minekuvalmis. Ega siis midagi, tuleb see teekond ette võtta ja ära käia, kui korra sai sedasi räägitud.

Kui nad viimaks paljude pärimiste ja kauase otsimise peale üles leidsid õige toa ja selle laua, kus oma asja võisid ette kanda, ei osatud ametnikule asja kuidagi selgeks teha. Vana kojamammi seletas küll ladusalt, et nüüd on siis Kattai Anni surnud, seesama noor lesk, kes nende majas elas ja õmblustööd tegi. Oli hea inimene, ei tulnud temal kellegagi ütlemist ega pahandusi. Maamulda panid nad ta omal jõul, Annil endal oli ka väike tagavara, nii et kellegi abi vaja ei läinud. Ei tuleks nüüdki küsima, aga vanamees jäi maha... ja poeproua ajas ka peale. Pidasime siis poisiga aru, et kui antakse teistele, saab ehk tema ka. Ega küsija suu peale lööda. .

„Kes? Mis? Kuidas?“ päris ametnik kojanaise jutuvoolu vahele ja sai alles pikkade pärimiste peale seisukorrast aru.

„Kui poiss teile päris võõras on ja tal kedagi hoolitsejat ei ole, siis oleks ju parem ta varjupaika anda, andis ametnik lõpuks nõu.“

„Kuhu varjupaika?“ päris kojanaine.

„Linna varjupaika.“

„Ah et siis võtaksite poisi meie juurest hoopis ära?“

„Nojaa. Varjupaiga juhataja teatas hiljuti, et tal on üks koht vaba.“

„Kulla härra, ärge seda küll tehke, et poisi ära võtate. Ta on meile nagu omaks lapseks saanud. Andke niisama mõni kroon abi, ega ma seda enda peale kuluta — Jumal näeb... Ennem annan omast käest suutäie lisaks. Ega oleks tulnudki abi tahtma, aga vanamees jäi maha ja poeproua hakkas nõu andma.“

„Kuidas arvate,“ jäi ametnik lõpuks nõusse. „Mina arvan aga, et poisil endal ja teilgi oleks parem, kui ta varjupaiga hoole all on. Ega meie täna saagi teile kindlat otsust anda. Kuulame asja järele, siis teeme otsuse ja teatame.“

Kui abisaajad kantseleist lahkusid ja kodu poole läksid, olid mõlemad norus ning löödud. Sellist lahendust ei teadnud kumbki oodata. Kojamammi arvas, et kui nad Jaani ära viivad, siis jääb elu nagu tühjaks.

„Sa ei teagi, millal ma sind hoidma hakkasin - maast madalast, sülelapsest peale...“

Jaanilgi oli kahju lahkumisele mõelda, kuid teisest küljest erutas teda meeldivalt tekkinud olukorra uudsus ja huvi tundmatu tuleviku vastu.

Asjaolud kujunesid lõpuks ikkagi nii, et Jaan saadeti linna varjupaika. Paar päeva pärast Jaani ja kojanaise hoolekandeosakonnas käimist tuli ametnik kohale, vaatas läbi kojarahva korteri, võttis arvele Jaani emast jäänud varanduse ja tegi siis otsuse, et poiss tuleb saata varjupaika. Poeproua käis ametnikuga kaasas ega teadnud omalt poolt muud nõu anda, kui et saadetagu aga poiss ära.

„Ega ma siis papa pärast“, seletas ta ametnikule, „poiss on korralik ja hea, ei maksa mõeldagi, et me temast lahti tahame saada. Ja kojanaisele on ta poja eest, vanainimene teeks poisi eest kes teab mis, aga näete ise, et tal rohkem on muresid ja tööd kui jaksu. Olen mitu korda mõelnud, ei võtaks poisi päriselt enda juurde, aga vanamees on vastu. Ja mis kasvatust või hoolt see poiss sedasi saab, kui üks hoiab, aga teine torgib ja on vastu.“

Kojanaine nuttis esiteks, kui teada sai, et poiss viiakse ära — nüüd võtavad vanainimeselt viimse rõõmu ja südamesooja. Oli poeprouale pahanegi, et see kogu asja algatas ning käima pani. Tema oleks poisi omalgi jõul niikaugele kasvatanud, et tast kaelakandja oleks saanud, aga nüüd võtavad ära.

Lõpuks aga leppis ta tekkinud olukorraga ja andis järele. „Ehk ongi nii parem, või mina, vanainimene, tean,“ seletas ta Jaanile ja poeprouale läbi pisarate. „Mina mõtlen aga enese peale, et maja jääb tühjaks ja kõledaks, kui sind ei ole— seda ei mõtle ühtigi kas sinu eest hoolt pidada jaksan. Eks sa tee nii, kuidas tahad, ega ma sind eluea ikka jõua enda juures pidada, kui tahaksingi. Ega sa tühja kõhtu seal ikka kannata ja armu ja hoolt... Kas minugi arm ema armu vastu saab, sellest oled ikka ilma.“

Jaan ise võttis varjupaika mineku teate vastu õige segaste tunnetega. Ühest küljest oli tal kahju kojarahvast, üliõpilasest ja majast, kus ta oli elanud kogu ma lühikese elu, teisest küljest veetles aga tundmatu tulevik oma uudsuse ja teadmatusega.

Siiski käis ta paari ajalehekuulutuse järgi kohta otsimas, kus vajati käskjalgu ja õpipoisse; käis ka lauavabrikus küsimas mõnd jõukohast tööd, kergemat tööd ta ei julgenud küsida, sest ühes kohas oli talle selle peale vastatud, et kes need raskeimad tööd siis ära teeb, kui kõik aina kergemaid tahavad. Teises kohas, kus vajati õpipoissi, küsiti ta vanust ja seletati siis, et temavanused poisid üldse õpipoisi kohale ei pääse, seaduski ei luba nii noori võtta, kasvagu ta veel mõni hea aasta ja lõpetagu kool, siis tulgu tagasi.

See viimne teade masendas Jaani kõige rohkem : näib, et tal nooruse pärast üldse ei ole võimalik mingit teenistusi saada, igatahes niipea mitte. Millal ta veel saab viie- või kuueteistkümne-aastaseks! Võib-olla ei saanud ärides jooksupoisi kohta just seepärast, et nooreks

põlati, nähti juba näost ära, et ta pole veel viieteistkümne-aastane. Seesama asjaolu kergendas tal ka otsuse tegemist varjupaika mineku kasuks.

Paari päeva pärast tuligi varjupaiga sulane Jaanile hobusega järele. Jaan jooksis üliõpilase tuppa, kirjutas tähe lauale, et nüüd ta läheb varjupaika ja jätab head aega; palus ennast külastada ja meeles pidada. Ei ole midagi parata, peab minema, teisiti ei saa tema praegu oma elu korraldada, kõik põlgavad nooreks.

Kummutilt võttis ta isa-ema pildi ja peitis selle kogu raamiga põue. Mõned kooliraamatud, Robinsoni loo, ajalehist väljalõigatud jutud ja pildikogud korjas kokku ja andis kojanaise kätte, kes need ühes pesuga kompsu köitis. Kojanaine nuttis, kojamees ajas enese jalule ja tuli saatma, poeprouagi tuli hooviväravale, pühkis põllenurgaga silmi ja andis kaasa saiakompsu.

Kuigi Jaanil oli kahju lahkuda, ometi ei meeldinud talle nutt ega haletsemine, mistõttu kiirustas sulast ärasõiduga. Kui nad mõnikümmend sammu hooviväravast olid edasi jõudnud, jooksis kojanaine neile järele, hõikas tagasi ja pidas kinni.

„Raha... Jaan, oma raha pidid maha unustama,“ hüüdis ta lõõtsutades ja ulatas Jaanile tagasi kaks krooni, mis ta kogu aja teekarbis alal oli hoidnud. „Selle kiiruga unustasime sinu raha maha. Pane taskusse, ehk läheb seal tarvis.“

Väriseva käega surus ta raha Jaani pihku ja jooksis siis nii ruttu tagasi kui vanad jalad võisid. Jaan vaatas tagasi — kui naljakas ja... kallis ta on! Nüüd jookseb tänavakividel komistades, nagu ajaks teda keegi tagi. Ja raha endale ei jätnud, hoidis kogu aja teekarbis alal, nüüd tõi tagasi... Jaan tundis, kuidas kurgus hakkas kipitama ja silmad läksid niiskeks. Ta pigistas huuled kõvasti kokku ja surus nutu tagasi. Siis pöördus ta veel kord ümber ja vaatas tagasi — paistis hoovivärav, poesilt ja nende endise korteri aken. Ja nüüd meenus Jaani selgesti endine kodu, kardinad akna ees, kummut, ema ja matused... midagi valusat lõikas rinnust läbi. Ta toetas pea kätele, kuid ei suutnud enam pisaraid hoida, nutt tuli sellise hooga, et keha hakkas tuksuma nutukrampides.

Vana sulane ta kõrval vangutas pead ja pomises omaette:

„Ei ole su eluke vist kerge“.

* * *

Varjupaik asetses mõni kilomeeter linnast väljas endise mõisa hoonetes. Jaan oli kord kooli õpireisuga siit läbi käinud ja varjupaiga poistega võrkpalliga mänginud. Siis ei võinud ta muidugi aimata, et seesama varjupaik saab kord temagi koduks.

Ta teadis, et mõisa peahoones asetses varjupaiga kool, nüüd suvel see muidugi seisis. Kõrvalhoonetes olid magamisruumid, söögituba ja köök. Talle näis, et siis, kui ta õpireisuga siin käis, oli kogu asundus nagu suurem ja rõõmsam.

„Siis oli kevadine aeg, sellepärast...“ arvas ta ja vaatas võõrastades ringi.

Sulane peatas hobuse ühe valge majakese ees ja teatas, et nüüd ollakse päral. Siin on kantselei ja juhataja elab ka siinsamas. Küllap tuleb varsti vastu võtma, ütleb, kuhu minia ja mis teha. Siis sõitis ta talli ette, mis asetses teisel pool platsi, ja hakkas hobust lahti rakendama.

Jaan jäi majakese ukse ette maha, sirutas sõidul kangeks jäänud liikmeid ja hakkas seda vastuvõtmist ootama. Asetas pambu ukse kõrvale maha ega osanud muud midagi ette võtta. Kogu õu oli tühi ja vaikne. Vanad leinakased peahoone ees näisid tukkuvat, neis ei liikunud ükski leht. Mänguplats eemal, mida läbistasid võrk- ja korvpalli postid, oli rohtunud, nagu poleks seal kaua aega mängitud. Pääsukesed lendasid pargi poolt kiirete tiivalöökidega ja kadusid üksteise järel suure maja räästa alla.

„Seal on neil vist pesad, viivad poegadele süüa,“ arvas Jaan, otsides silmadega ümbrusest uut liikumist ja elu. „Ime, et need mänguplatsid nii rohtunud on. Kas neid ei lastagi suvel mängida või mängitakse kuski mujal. Ja kus need varjupaiga lapsed peaksid olema, ühtki hingelist ei ole kusagil näha?“

Nüüd tuli ühe majanurga tagant naine veepaaridega ja siirdus kaevule. Kui suur rattaga kaev — märkas nüüd Jaangi kaevu ja imestles, kuidas ta seda kohe tähele ei pannud. Neil siin ei olegi vist pumbakaevusid nagu linnas. Peaks õige proovima, kuidas sealt vett võetakse, arvas ta edasi ja tahtis juba joosta kaevule naisele appi. Seal aga avaneski majakese uks ja pikk kõhetu mees astus välja. Jaan kohmetas — ta ei teadnud, kas nüüd kaevule joosta või mehega juttu alustada. Mees jäigi tema ette seisma, silmitses teda pealaest jalatallani, siis lausus terava, veidi läbi nina häälega:

“Kuhu tere jäi ?“

Jaan kohmetus veel enam ja tundis vaistlikult, et see kõhetu mees talle ei meeldi. Tema hallide silmade rahutu pilk oli kuidagi luurav ning umbusklik, kuna ta terav hääl lõikas kõrvadesse ärritavalt ning rahutuks tegevalt. Ta taipas kohe, et see on juhataja, ja talle ei meeldinud sugugi, et talle teretamise unustamist ette heideti. Trotslikult otsustas ta nüüd üldse mitte teretada ja sellest mööda minna. Ta heitis pea püsti, astus juhatajale paar sammu vastu ja ütles:

„Vabandage, kas teie oletegi varjupaiga juhataja? Mina olen see uus poiss linnast. Sulane tõi mu siia ja käskis oodata. Minu nimi on Jaan Kattai.“

Ta raius neid sõnu kõlavalt ning selgelt, nagu esineti ettekannetega noorkotkaste koondusil. Siis jäi sirgelt, pisut trotslikult seisma ja ootas, mis edasi tuleb.

Juhataja tahtis talle veel kord teretamist meelde tuletada, kuid, märgates poisi pilgus ja rühis isemoodi väarikat trotsi ning julgust, loobus sellest ja käsutas:

„Lähme kantseleisse!“

Jaan võttis oma pambu kaenlasse ja sammus juhataja järel majja. Seal istus laua taga tüse, hülgevurrudega ja paksude salkus juustega mees, kes Jaani sisse astudes pea pabereilt tõstis, sõrmedega läbi juuste tõmbas ja sõbralikult vastu naeratas.

„See on palju parem mees,“ otsustas Jaan, lõi kannad kokku ja teretas. „Ehk ongi see juhataja? Peaks ta olema juhataja.“

Kuid juhataja oli ikkagi too esimene. Kui Jaani ja toasolija pilgud kohtusid ja mõlemad vastamisi naeratasid, takseeris juhataja veel kord uurivalt Jaani pealaest jalatallani, siis istus teise laua taha, hakates pabereid sorima ja Jaani küsitلهma.

Need olid samad küsimused, mida esitati talle hoolekandeosakonnaski ja millele ta juba siis vastumeelselt oli vastanud. Kas on täiesti vaeslaps, millal suri isa, millal ema? Kas neil varandust järele jäi? Kes siinamaani ta eest on hoolitsenud?

Jaan vastas küsimused lühisõnaliselt ja vaatles ainiti teist meest, kes teda kogu aja naerusuini näis jälgivat, pühkides aeg-ajalt käeseljaga oma hülgevurrusid või tõmmates sõrmedega läbi juuksesalkude. Jaan tundis selle tüseda mehe vastu, kelle vanust ta kuidagi ei osanud arvata, usaldust ja sõprust. Tal oli kiusatus midagi naljakat öelda, et siis näha, kuidas ta naerab, kuid seal lõikaski juhataja oma terava, pisut läbi nina häälega:

„Nojaa, siis jääd siia. Vaata, et sa korralik poiss oled. Meil siin on kõva kord, vallatusi ja ulakusi siin ei sallita. Täna vaata niisama ringi, homme lähed ühes teistega tööle.“

„Nüüd ma tean, miks võrkpalliplats rohtunud on,“ arutas Jaan selle peale mõttes, „nad käivad tööl, neil pole aega mängida.“

„Härra Jõgis,“ pöördus juhataja tüseda mehe poole, „viige siis poiss number neljandasse, näidake talle ase kätte ja korraldage asjad ära! Endal sul asju ikka on ka?“

„Siin ikka on...“ näitas Jaan kompsu.

„Kui pesu korras on, siis seda alul ärge andke; aga tööriided andke välja!“ käsutas juhataja uuesti, vaadates sealjuures härra Jõgisest kuidagi mööda.

„Lähme siis, poisu!“ ütles härra Jõgis ja pani sulenoa, millega ta kogu aja oli mänginud, klõpsudes lauale. Siis tõusis kiiremini toolilt, kui Jaan seda tema tüseda kogu järgi võis oodata, astus kiirel sammul ukse poob? Ja viipas Jaanile käega — lähme siis!

Jaan haaras oma kompsu kaenlasse ja läks ühes härra Jõgisega üle platsi punase katusega maja ette. Uksel ta saatja peatus viivuks, patsutas talle oma mehise käega õlale ja lausus:

„Siin siis hakkame elama see on meie uus kodu. Pole viga, küllap saame hästigi läbi. Esiteks on veidi võõrastav, pärast harjud ära, leiad sõpru — siis pole viga midagi.“

Ta viis Jaani trepist üles, mis avas ukse ühte suurde tuppa, kus kummalgi pool seina seisis kümnekond raudvoodit reas, kaetud hallide tekkidega. Voodi otstes olid hallid taburetid samuti reas, kuna voodiridade vahe oli tühi.

„Just nagu tänav majaridade vahel“ arvas Jaan ja jäi uksele võõrastades seisma. Kõik asjad olid siin reas nagu poisid võimlemisravis. Ta laskis silmad üle toa käia ja luges ruttu, et kummagi seina ääres on üheksa voodit, ikka nii, et kaks voodit oli kokku lükatud, siis tuli kitsas vahe.

„See siin siis ongi sinu voodi“ näitas härra Jõgis viimasele voodile akna all, millel ei olnud aluskotti ega halli tekki. „Siin on kapike, see ülemine, siia võid oma asjad panna. Uks hoia alati lukus ja võti enesega kaasas“.

Jaan asetask oma pambu hallile taburetile ja ootas, mis edasi tuleb. Härra Jõgi istus viivuks tühjale voodile, silitas oma vurrusid ja kündis sõrmedega läbi juuksesalkude. Siis hakkas nagu muu seas jutustama, et varjupaigas on praegu sada kaksikümme kooliealist last, seitsekümme poissi ja viiskümme tüdrukut. Peale selle on veel umbes kolmekümnepealine mudilaste kari, kes koolis ei käi. See on omaette vägi, elab preili Kallaste juhatusel pargiveerses majas. Suuremate poiste magamistoad on siin selles ja kõrvalmajas. Siin on härra Karuse rühm, tema rühm on teises majas — kõik tublid poisid. Tüdrukute rühm asetseb üle platsi tolles punases majas. Nende rühmaülem on proua Laan. Härra Karus on praegu puhkusel, seepärast ei saa Jaani vastu võtta, tuleb leppida sellega, et tema, Jõgis, seda teeb.

„Niipalju lapsi, aga kus nad kõik praegu on?“ usaldas Jaan küsida. „Ühtki pole näha.“

„Kus on? Kõik laiali. Muist on karjas, igal kevadel viivad peremehed siit tublisid poisse ja tüdrukuid koju, kes sügisel tulevad tagasi, omateenitud viljakotid vankris või kroonid taskus. Teised on praegu kas tööl või toimekonnas. Väikestega on preili Kallaste vist kusagil metsas mängimas, õhtusöögiks kogunevad kõik söögisaali, küll siis näed.“

„Mis seal toimekonnas tehakse?“ päris Jaan edasi, kellele hülgevurrudega mehe jutt ja kogu olemine meeldima hakkas.

„Need on igapäevased tööd, mida kordamööda igäüks peab tegema. Köögitoimekond aitab süüa valmistada, riistu pesta, lauda katta ja koristada. Tubane toimekond koristab tuba ja

vaatab, et siin oleks kõik korras. Küll sa ise näed ja kõik selgeks õpid — mis ma nii palju ette räägin. Aga nüüd vaatame, kuidas su elamist sisse seada.“

Ta tõusis voodilt ja hakkas Jaani vedama ühest kohast teise. Kõigepealt mindi talli juurde ja topiti aluskott põhku täis, siis saadi majaemalt linad ja hall tekk. Tema omad asjad kirjutati üles, muist võeti varjupaiga aita, muist jäi talle kätte. Raamatud ja ajalehtede väljalõiked jäeti talle kätte. Lõpuks anti talle välja sinine tööülikond, mille ta homme peab selga panema, täna võis olla veel omas riides.

Siis jättis härra Jõgis ta üksi, käskis voodi üles teha, asjad kappi panna. Temal vaja oma poisse vaatama minna, kes varsti koju tulevat.

Jaan kohendas oma voodi üles, paigutas oma vähesed asjad kappi, kuhu peitis ka isa ja ema pildi, mida siinamaani kogu aja põues oli kandnud.

Siis hakkasidki tulema varjupaiga kasvandikud üksikult ja salkades, mõned tulid aiast, mõned põllult. Kõigil olid seljas sinised, tugevasti pleekinud ja lapitud tööülikonnad. Esimesel silmapilgul näisid kõik varjupaiga poisid neis ülikondades nii üksteise sarnased olevat, et vaheta või ära. Hiljemini võis näha küll igaihes suurigi erinevusi.

Kõik nad kogunesid Jaani ümber ja hakkasid pärima, kes ta on ja kust tuleb. Kas jääbki nüüd siia? Üks väike tedretähniline poiss jooksis naabertuppa ja hüüdis karjudes:

„Krõhva, poisid, tulge vaatama, meie tuppa tuli uus poiss.“

Varsti segunes Jaani voodi ümber olevasse salka ka teise toa poisse. Kõige suurem neist, keda teised Krõhvaks kutsusid, tungis salgast läbi, jäi, käed taskus, Jaani ette seisma ja küsis:

„Kas mekki on?“

Jaan vaatas arusaamatuses võõrale otsa. Teised aga ruttasid seletama, et mekk on nende keeli toidupoolis. Kas tal midagi toidupoolist kaasas on?

Jaanile ei meeldinud Krõhvaks nimetatud poiss, ta nihutas ennast sellest veidi eemale, kuid vastas siiski siiralt:

„Vist midagi on. Kui ära sõitsin, siis poeproua andis.“

Ta võttis poeproua antud paki laualt ja harutas sellel paberi ümbert, mispeale poiste silmade ette ilmus isuäratav rosinasai.

Krõhvaks nimetatud poiss ajas rinna ette, astus meelega Jaanile jalale, siis võttis laia liigutusega käe taskust ja ütles tehtud hoolimatusega:

„Anna see siia, ega sinu kõht seda saksa värki seedi.“

Teised pistsid naerma, iseäranis heledasti naeris tedretäheline, kes Krõhvat siia kutsumas käis. Jaanile ei meeldinud selline pealetükkivus, kuna ta Krõhva käitumises nägi ilmset väljakutset. Jalale astumine ei toimunud kogemata ja selline saia küsimise viis näitas

üleolevat ülbust. Ta tundis vaistlikult, et peab enese kohe esimesest silmapilgust maksma panema ja tekkinud olukorras kuidagi alla jääda ei tohi. Ta tõusis otsustavalt püsti, ajas enese sirgu ja lausus:

„Ära talla teiste jalgadel, siin on ruumi küllalt. Ja kui saia tahad, siis küsi ilusti.“

Poistesalk jäi vait. Sellist käitumist ei oodatud. Krõhva võttis ka teise käe taskust, tahtis Jaanile teist korda jalale astuda, kuid nähes selle puurivat pilku ja kangekaelset rüht, loobus sellest, trügides siiski rüsinale talle peab ja tõugates õlaga.

„Riidu norid või?“ pitsitas ta läbi hammaste. „Meil võib ka verist mõlki saada, kui löömaks läheb. Mul rusikad sügelevad juba hommikust saadik, kogu päeva oli sihuke kena tunne kehas, et... mõnele mehele täna saab anda.“

Jaan pani saia lauale, tõmbas käed rusikasse ja astus vastu. Poistesalk taganes, tehes kahele vastasele ruumi ja moodustades nende ümber ringi. Keegi ei lausunud sõnagi, nad tundsid vaistlikult, et too uus poiss on niisama kõvast puust nagu Krõhvagi, kui mitte veel kõvemastki. Nende ilmne poolehoid oli uuele. Seda märkas ka Krõhva ja muutis siinsamas oma käitumist. Ta vedas oma näo laiale naerule, lõi tehtud sõbralikkusega Jaanile õlale ja praalis:

„Äh, mis me ikka kakleme. Oleme sõbramehed, elame ise ja laseme ka teisi elada. Anna mulle raasuke linnamekki!“

„See on hoopis teine jutt“ ütles Jaan ja hakkas uuesti pakki lahti harutama. Kuid ta tundis kohe, et vastane ei olnud mitte alla andnud vaid võitlusviisi muutnud. Olgu, tema riidu norida ei tahtnud, kuid silmad peab lahti hoidma“.

Ta luges silmadega poistesalga üle, võttis taskust noa ja lõi ka saia tükkideks.

„Võtke!“ pakkus ta saiatükke kõigile ja pani noa plaksudes kinni.

Krõhva keeras oma saiatüki kokku, pistis korruga suhu, siis lonkis teise tupp, kuna teised poisid kogunesid taas mütsakusse Jaani ümber. Nad tahtsid kuidagi avaldada temale oma lugupidamist ja sõbralikkust, kuid väljas hakkas kell helisema, mispeale kõik püsti kargasid ja välja hakkasid ruttama.

„See on söögikell,“ õpetasid nad Jaanile. „Siin tuleb kella järgi süüa minna. Tule, me näitame sulle, kus söögisaal on.“

Kõik siirdusid nüüd varjupaiga peahoonesse, kus oli keldrikorral suur söögisaal pikkade hallide laudade ja sama värvi pinkidega.

„Kuidas nad kõik asjad siin halliks on värvunud,“ imestlus Jaan, „just nagu muid värve maailmas ei olegi.“

Poisid viisid Jaani ühe pika laua taha, ja jäid pinkide taha seisma ja õpetasid ka Jaani, et enne ei tohi istuda, kui korrapidaja õpetaja käsu annab.

Jaan vaatas, kuidas veidi ajaga kogunesid enam kui pooled lauad poisse ja tüdrukuid täis, kõik ühesuguses pleekinud riides.

„Õieti ei olegi see sinine riie, vaid hall,“ takseeris Jaan veel kord teiste riietust, leides, et riietel ja laudadel on peaaegu üks ja seesama värv.

Kui ka „väikeste vägi“, nagu see härra Jõgise jutust Jaanile väiksemate laste kohta meelde oli jäänud, kohal oli, — andis üks tüse proua käsu käed kokku panna palveks ja siis istuda. Keegi tüdruk luges palve ja tegi seda nii vurinal, et Jaan ühtki sõna sellest kinni ei püüdnud.

Jaan sõi, kuid ta ei tundnud isu ega pannud tähele ka toidu maitset. Ta silmad käisid ringi, ta nägi, kuidas kõik kruusid, taldrikud, noad ja kahvlid — kõik olid täpselt ühtemoodi, isegi musti laike, kust email oli ära pudenenud, näis igal riistal olevat ühepalju.

„Naljakas, kuidas siin varjupaigas kõik asjad nii ühte moodi on!“

Pärast õhtusööki tuli Jaani juurde kõhetu poiss, kes enese ütles olevat Jaani voodinaabri, ja kutsus teda varjupaiga majadega tutvuma. Ta käis Jaaniga läbi iga hoone eest ja ütles, mis seal on — et see on juhataja maja, see tüdrukute maja, see tall või ait. Iga kord kui ta midagi oli näidanud, hakkas heledasti naerma ja küsis eksamineerides:

„Kas jäi meelde?“

Viimaks viis ta võõra parki, tiigi äärde, näitas aeda ja põlde, küsides iga kord — kas jäi meelde. Pargi veerel istus ta maha ja jutustas Jaanile, et tal on linnas palju vendi ja õdesid, kelle järele ta igatsust tundvat, kuid ei ole midagi teha, peab siin olema. Ema ei jõua üksi seda lastekarja toita. Tal on aga õde siin väikelaste väes. Mõnikord pühapäeviti käib ema siin teda vaatamas, toob Arno ja Leeni kaasa. Isa on tal, ka, kuid see ei hooli emast ega lastest, paar aastat pole teda nähtud. Kui tema suureks saab, siis hakkab autojuhiks või lenduriks. Kelleks Jaan tahab? Autojuhtidel on hea teenistus ja sõita saab ise niipalju kui tahab. Tema nimi on Väino Raudam, kuidas Jaani teine nimi on? Aga selle Krõhvaga ei maksa sõbrustada, see on kole paha poiss. Ta pärisnimi on Jüri Lilla, aga poisid on hakanud teda Krõhvaks kutsuma. Siin varjupaigas on igapäev omapandud või muudetud nimed, teda kutsutakse Väiraks. Eks ole naljakas? Ja kust nad neid nimesid võtavad või kes neid välja mõtleb, seda ei teagi. Korraga kuuled aga, et kellelegi on pandud naljakas nimi. Üks poiss on Häire, see karjub ühtepuhku. Ja teised kiusavad ka, ütlevad aga: paneme häire käima! siis torgivad poissi, see hakkab nutma ja karjuma... teised siis, et: juba häire käib.

Kui Jaan lõpuks oma uue seltsimehega number neljandasse läks, nagu see nende maja nimetas, asutasid poisid juba magamaminekut.

Nähtavasti olid päevased tööd ja talitused paljusid nii väsitanud, et nad kohe uinusid, kui voodisse heitsid.

Jaanile ei tulnud und, katkendiliste piltidena möödus ta silmade eest kogu tänane päev, mis näis nii pikana, et hommik ja lahkumine linnast paistsid ammu ja kaugel olevat.

Kui Jaan järgmisel hommikul ärkas, oli esimene mõte. Kojanaine on vist juba pesuköögis... peaks vaatama, kuidas on puudega. Kui ta aga teki pealt heitis ja pikki voodiridu nägi, mille vahel askeldasid poolunised ja pahurad poisid, siis tuli talle kõik meelde. Ta ei ole linnas, on siin varjupaigas, kojamees ja kojanaaine on kaugel, neid ta niipea ei näe. Kojanaaine peab nüüd ise vett lööma, all linnas käima ja vist ka poeprouale puid kandma, tema ei saa enam aidata.

Ta hüppas voodist välja ja otsis taburetilt oma riideid.

„Ega sa täna neid selga pane,“ õpetas voodinaaber Raudam, kes teda juba ammu oli jälginud. „Täna pane juba varjupaiga riided selga, omi võid kanda pühapäeviti.“

Õige jah, tuli Jaanil meelde, talle anti ju eile sinine tööülikond, selle peab selga panema. Raudam tuli talle appi, õpetas, kuidas pageda uude ülikonda, mille püksid ja pluus nõõpidega kokku käisid võis nii teha, et kõiki nõõpe lahti ei võinudki. Jaanile tegi naabri õpetus lõbusa tuju. Ta tundis enese sellest igati üle olevat, sest ta määras eile õhtul jalutades enese ja Väino vahekorra — seda poiss tuleb abistada, toetada ja juhtida, seda ta oma anduva käitumisega otsis. Seda enam lõbu tegid Jaanile nüüd sõbra juhatused ja õpetused. Ei, las ta juhatab pealegi, siis tunneb end tugevamana ja mehelikumana.

„Aga nüüd lähme pesema,“ andis Väino jälle head nõu, kui nägi, et naaber juba niikaugel oli. „Käterätik ja seep võta kaasa, siis tule minu järel.“

Pesuruum asetses koridori osas, sealsamas taga oli ka käimla. Poisid tõuklesid kraanide ümber ja pritsisid üksteist veega, mõned seisisid pesijate selja taga ja ootasid järjekorda. Kõigil olid seebikillud käes ja käterätikud köidetud ümber keha.

„Sul seepi ei ole veel?“ hoolitses jälle Väino. „Kas majaema eile välja ei andnud? Võta täna minu seepi, pärast küsi endale ka. Enne oli nii, et seep oli kõigil ühine, aga poisid hakkasid seebitükkidega pilduma ja raiskasid palju, siis hakati igale andma tükk kätte, millega peab nädala läbi saama.“

Kui Jaan oma sõbraga juba kraani all solistas, kuuldus selja tagant kärisevat häält:

„No poisid, eest ära, mina tulen pesema!“

See oli Krõhva, kes laiutades sisse tuli. Ta jäi Jaani selja taha seisma, pidades aru, kas teda eest ära tõugata või oodata. Jaan näis seda aimavat ja pesi meelega kauem kui vaja. Selle poisiga tuleb puid-maid jagada, oli tema otsus.

Kui nüüd alla annad, on pärast raskem asju õigesse joonde ajada.

Krõhva seisis mõne aja Jaani selja taga, ilma et oleks teda katsunudki eest ära tõugata. Siis vabanes Jaani kõrval koht, mille Krõhva kohe päris ja kus ta ennast laiaks tehes pesema hakkas. Kuid Jaani päris torkimata ta siiski ei tahtnud jätta. Pani sõrme kraani alla ja juhtis selle abil veejoa Jaanile näkku, lausudes sealjuures:

“Aitan sind omalt poolt ka. Nii saab rutem.“

Jaan, rahuldatud sellest, et Krõhva teda eest ära tõukama ei usaldanud tulla, ehk küll märkas, ei ta tahtlikult kaua pesi, — võttis asja naljana, kuid otsustas samaga vastata. Pani temagi sõrme kraani alla ja juhtis laiutavale naabrile veejoa näkku.

„Ole meheks aitamast. Ega minagi võlgu taha jääda — käsi peseb kätt.“

Krõhva kaugemale ei läinud, lakkas pesemast ja hakkas hooletute liigutustega kuivatama.

“Kuule, sina, uus poiss, kuidas su nimi on?” päris ta pooleldi üle õla.

“Minu nimi on .Jaan, Jaan Kattai. Kuidas on sinu nimi?”

„Jüri Lilla, aga oma meestele Krõhva, kõva Krõhva. Aga sina, Jantsa, oled liiga terane, vaata ette, liiga tersed jäävad mõnikord vahele.“

Sellega nende jutuajamine seekord lõppeski. Aga Krõhva antud nimi — Jantsa — jäi sest ajani Jaanile külge nagu oleks pesutoas toimunud sellekohane ristimine.

Söögilauas ütles Väino poolsosinal Jaanile:

„Sa oled kõva mees. Krõhva lükkab kõik pesuruumis eest ära, sind ei usaldanud lükata. Ma vaatasin kohe pealt, et kuidas see asi lõpeb. Ta ei karda kedagi, ainult Tanki kardab, see on temast tugevam ja tingedam, kuid seda pole praegu siin, on karjas. Aga sind Krõhva pelgab. Kas tahad veel leiba?“

Jaan naeratas taas sõbra hoolitsemise üle.

„Anna pealegi!“

Ja kujuneski algusest peale Jaani ja Väino vahekord selliseks, et Väino andis enese täiesti Jaani juhtida ja kaitseda, tasudes selle eest omalt poolt teeniva hoolitsemisega väikesis asjus.

Pärast sööki tuli juhataja söögisaali, laskis oma luuravad silmad kaua ringi käia, enne kui poisid rühmadesse määras ja tööle saatis. Väino hoidus Jaani lähedale ja sattus temaga ühte rühma aiatööle. Krõhva sattus põllule, kuna ise küll hea meelega oleks aiatööle läinud, et uustulnukaga pooleli olevat jõukatsumist jätkata. Kodused toimkonnad jäid veel söögituppa aega viitma, kuna välistöölised kohe laiali saadeti.

Aias ei olnudki õieti midagi teha, marjad olid korjatud, puuviljad ja juurviljad ei olnud veel valmis. Siiski määrati ühtedele peenarde kitkumist, teistele teede puhastamist rohust.

Viljad olid ammu umbrohost üle kasvanud, seda enam, et väikesed näpud peenrad kogu suve olid puhtad hoidnud. Kuid seda karja ei võinud ju ometi tööta jätta, pidi neile nagu pisuhändadele tööd otsima, muidu oleksid nad peremehele kardetavaks saanud. Väikestes rühmades mööda asundust laiali — tegid, mis nad tegid, kuid igal oli ikka oma amet.

Vanem eestegija andis rühmale labidad ja teeroobitsad kätte, juhatas ka peenrad, mis tuli kitkudes üle käia, siis siirdus põllule, kus ootas teda oma töö.

Jaan sai roobitsa ja hakkas kõnniteid puhastama, Väino võttis reha ja hakkas tema järel rohtu kokku riisuma. Teised kükitasid peenarde vahele, mõõtsid silmadega söögivaheks antud tööhulka ja arvutasid ette, kui kiiresti peab tegema, et õigeks ajaks valmis saada ja sealjuures tublisti puhata.

Jaanile oli antud töö uus ja meeldiv, ta hakkas hoolega ametisse. Kui alguses roobits libises rohust üle või ei viinud korraga rohujuurt läbi, siis see teda ei heidutanud, aina kihutas hoogsamale tegevusele ja sundis leiutama ning täiendama töövõtteid. Ta ajas siingi oma jonni nagu igal pool, tema pidi peale jääma. Ta unustas koguni ümbruse ja teised lapsed, keskendas kogu oma jõu ja tähelepanu uuele tööle.

Mõne aja pärast tuli kaastöötaja teiselt teelt teda vaatama ja imestles:

„Kui palju sul juba tehtud! Mina roobitsesin ka kogu aja, kuid niipalju ei jõudnud.“

„Kuidas palju? Niipalju tegin kui jõudsin. Aga ühte asja nüüd tean: kui rohujuur on tugev, siis teda otsetõukega läbi ei saa, kui aga veidi viltu lükkad, siis nagu lõikab läbi.“

„Hee!“ naeris nüüd naaber. „Kes siin niiviisi töötab! Siin katsub igaüks kuidas viilida ja siidi vedada saab. Sina rühmad, et ei ole aru ega otsa.“

„Teen, mis teen, see pole kellegi asi. Väino, too käru siia, viime rohud ära!“ kutsus ta sõpra ja ütles nagu vabanduseks sellele: „Mina sedasi ei oska ega taha, et venitan. Kus juba midagi teha, siis ka teha nii, et vesi peal. Ja kui juba puhata, siis ka puhata.“

„Meil siin nii ei tehta,“ seletas vaikse häälega Väino. „Ära tüütab — ikka samad peenrad ja toimkonnad. Sina nüüd alguses tõmbad, aga eks näe, kui kaua sa sedasi tahad. Vaata, tüdrukud kükitavad kõik peenarde vahel, ei tee midagi. Mõnikord pahandatakse küll, kui jagu valmis ei saa, aga siis seletad, et raske oli, ei jõudnud. Ei tehta ka midagi. No kes just lausa seanahka veab, seda vahel karistatakse ka. Eks siis liiguta, kui õpetaja või eestegija juhtub tulema.“

Jaan naeris selle peale laginal ja hakkas uuesti tööle. Juba ammu enne lõunat oli tal teejagu läbi roobitsetud, rohigi ära kärutatud ja rehajäljed sisse tõmmatud. Ta pani tööriistad puu alla kokku ja läks aeda vaatama. Aed vaadatud, jäi tal veel aega puu najale toetuda ja mõelda kodurahvale ja üliõpilasele.

Kui ta niiviisi puu all seisis, tuli õpetaja Jõgis aeda. Teised krahmasid kõik töö järele, tema jäi endiselt puu najale seisma.

„Võta nüüd reha või roobits kätte, tee midagi,“ Õpetas Väino. „Õpetaja tuleb.“

Kuid Jaan ei liigutanud end paigast, ehk küll kõik teised hakkasid käsi liigutama.

Õpetaja peatus Jaani ees ja küsis:

„Noh, kas töö ei lähe?“

„Läheb küll. Mul juba antud jagu ammu valmis. Käisin aedagi vaatamas, nüüd seisan niisama.“

Selle peale ei lausunud õpetaja sõnagi. Laskis silmad üle teiste laste käia, kes kõik midagi näisid nokitsevat, ja lahkus siis aiast.

See juhtum jäi teistele meelde ja Jaani ümber tekkis eriline lugupidamise sära. See oli hoopis midagi muud kui kõik teised, palju kõrgem ja kättesaamatum. Siis, kui kedagi nägemas ei olnud, rühkis nii tööd teha, et higi jooksis; kui aga õpetaja aeda tuli ja poiss parajasti jõude oli, ei hakanud ta õpetaja silma all mingit tegevust otsima. Seisis julgelt ja iseteadvalt — siin ma olen ega tee praegu midagi, aga selle tegin juba ära. Ta on palju kangem kui Krõhva ja Tank. Need laisklesid, mõnikord tegid küll jonnakalt tööd, norisid õpetajatega riidu, hakkasid vastu, kuid sellega ei oleks kumbki neist hakkama saanud, et oleksid väärikalt seisnud puu all ja öelnud: seda ma tegin ja nüüd seisan niisama.

Hommikune juhtum pesutoas Krõhvaga ja seesama lugu töö juurest — mõlemad levisid kulutulena kogu varjupaiga pere hulgas. Viimast juhtumit ei osatud isegi üksteisele kirjeldada, kuidas seda tunti, see anti edasi napolisõnaliselt, rohkem aga püüti näidata, kuidas ta just seisis puu all ja kuidas ta rahulikult ütles, et seisab ... niisama.

Kui Jaan õhtul Väinoga ja mõne teise oma salga poisiga söögituppa astus, pöördusid kõik pead tema poole ja kahin täis kogu ruumist läbi. Ah see ongi see uus poiss Jantsa! Ega ta suur olegi, aga selline jässakas — laiad õlad, rind ees ja pea püsti.

Õhtul enne magamaminekut tuli Lilla esimese rühma tuppa, käis laaberdades voodite vahel ringi, oodates, et keegi tema torkimistele midagi vastab, millest kinni võiks hakata. Kuid kellelgi ei olnud tahtmist riiaka poisiga asju ajada. Jaan õiendas oma kapi juures ega pannud Krõhva praalimisi täheleegi. Kuid see tähelepanematus teda just ärritaski. Viimaks ei jõudnud ta enam välja kannatada, istus hooletult Jaani asemele, pistis oma käe kappi, kus Jaan nüüdsama oli leidnud oma isa ja ema pildile sobiva koha.

„Näita mulle ka, mis sul siin õige on,“ laiutas Lilla ja tahtis kapis kõik segamini lüüa.

„Käed eemale minu kapist!“ ütles Jaan ja tõukas ta käe ära.

„Lase ma nüüd vaatan,“ anus Lilla uuesti ja püüdis kapi sisu segamini lüüa.

„Käed eemale, ütlen ma veel kord!“

„No-no, ära ikka nii terane ole! Ma ütlesin juba hommikul, et terased jäävad vahele.“
Nende sõnadega püüdis Lilla veel kord kapi kallale pääseda, kuid sai samal hetkel tugeva hoobi vastu rindu, nii et ta üle voodi maha lendas.

Kõik poisid tõusid püsti ja hauavaikus levis üle kogu ruumi. Siin oli poiss, kes julges Krõhvale vastu rindu anda!

Lilla ronis voodi tagant välja, vibutas rusikaid ja kirus:

„Ah sina, konn, julged mind lüüa. Tule mehe vastu!“

Jaan astus oma voodi eest välja, jäi Lilla ette sirgelt seisma ja dikteeris omalt poolt:

„Kui sa siin meie toas kraaplemist ei jäta, siis saad veel!“

Samal hetkel tõusis Lilla käsi ja laksatas Jaanile vastu nägu. Poisid hüppasid taburettidele ja vooditele. Hoop tabas Jaani nii, et silmade ees hakkasid punased täpid tantsima. Siis tõmbas ta keha pingule nagu vibu ja sööstis Lillale vastu.

„Jantsa, anna! Tee Krõhva pehmeks!“ karjusid poisid, tulid taburettidelt maha ja ümbritsesid võitlejaid tiheda ringina.

„Vahele ärge minge!“ hüüdis keegi. „Las võtavad mees mehe vastu.“

Ja nad võtsid. Esiteks jagasid vastamisi hoobe pähe, kätele, vastu rindu, kuhu aga juhtus. Siis haarati üksteisest kinni ja püüti vastast maha panna. Näis alguses, nagu oleks ülekaal ja algatus Krõhval, ta surus Jaani nurka, kus see vabalt ei saanud liikuda. Jaan tundis isegi, et algatus läheb tema käest vastasele, tema hoobid ei ole küllalt tugevad ega hoolimatud, kuski südamesopis ta ikkagi kardab, et saab ise haiget või teeb teisele midagi viga.

Nüüd oligi ta nurka surutud, vastane tõstis jala ja andis talle tugeva hoobi vastu puusa. „Jalaga ei tohi!“ karjusid teised. Hoop oli nii valus, et Jaanil lõi tuld silmast välja, ühtlasi tundis ta, kuidas vihalaine nagu uhtus ta üle. Samal hetkel kadus südamesopist kartus ise haiget saada või teisele haiget teha.

„Kas langen ise, või langeb tema!“ sähvatas mõte ta peas.

Kogu ta kehast käis nõksak läbi, see tõmbas veel kord terasvedruna looka, täis võitluspinget ju võidutahet. Hoolimatult langesid ta hoobid vastasele pähe, näkku, vastu rindu. Juba taganes Lilla kesktoa poole, algatus libises ta käest ära... ta püüdis ainult ennast kaitseda ja vastase lööke pareerida. Nüüd haaras Jaan ta ümbert kinni, tõstis ta veidi õhku, siis prantsatasid mõlemad põrandale maha.

„Ooh!“ hüüdsid poisid. Varsti oli Jaan põlvili Lilla rinnal, jagades armetult hoobe, kuhu aga sattus.

„Küllalt! Küllalt!“ karjusid taas poisid. „Jäta järele, ta ei saa enam vastu. Maaslamajat ei lööda!“

Jaani vihauim lahtus. Ta tõusis püsti, kohendas riideid, siis jäi lõõtsutades ning hingeldades oma kapi ette seisma.

„Üle minu surnukeha pääsed siia kapi juurde,“ ütles ta täismehelikult Lillale, kes enese aeglaselt põrandalt üles upitas ja ukse poole hakkas lonkima. Jaan nägi, et Lilla ninast tilkus verd, kuna kulmu kohal oli sinine muhk. Samal hetkel tundis ta omagi suus midagi soolast ja lääget. Ta sülitas pihupesale — veri.

„Mine pese oma nägu puhtaks, kõrva äärest niriseb verd,“ ütles teenivalt hoolitsev Väino, võttis seebi ning käterätiku ja läks Jaaniga pesutuppa kaasa.

Siinsamas solistas ka Lilla mõne oma toa poisi saatel. Jaan asus ta kõrvale, käänas kraani lahti ja hakkas pesema, Väino seisis käterätikuga ta selja taga. Kumbki vastane ei lausunud kummalegi sõnagi.

Kui Jaan juba teki all oli, mõtles: „Imelik küll, sellest silmapilgust peale, kui ma hoolimatuks muutusin enese ja tema vastu —kas elu või surm —, hakkasin võitma ja võitsingi. Üliõpilasel oli õigus, kui ta ütles, et mõnel hetkel peab kõik välja panema ega tule millestki hoolida.“

Kui ta juba uinumas oli, tuli väike valge peaga poiss, kelle voodi oli teises seinas, ta juurde, ulatas talle õuna ja lausus poolsosinal:

„Mul on siin üks õun... söö see ära!“

Lillaga olid Jaanil nüüd vahekorrad enamvähem selged. Mõlemad teadsid, mida teineteiselt võib oodata ja kui palju enesele teise suhtes võib lubada. Jaanil ei tarvitsenud karta, et see pikk poisilogask talle jala peale astub või omavoliliselt ta kapi kallale läheb. Ühtlasi teadis ta ka, et Lilla suhtes tuleb olla igati ettevaatlik, näiline rahu nende mõlema vahel ei tähenda kaugeltki veel leppimist ja sõprust. Lilla on salakaval ja tige; nende vastu, kellest üle on, näitab mõnikord küll üleolevat heatahtlikkust, kuid võib muutuda kohe jõhkraks, kui tema tahtmist ei täideta ega tempe heaks ei kiideta.

Jaanist käis ta tollest õhtust saadik kuidagi poolpõiki mööda, ei näidanud küll kuski vaenu, kuid Jaan märkas, et viha ei olnud kustunud, tuha all võis leegitseda tuli.

Kord sattusid nad pargiteel mõlemad ootamata vastamisi. Mõlemad kõndisid, pead maas, oma mõtteis ega märganud teineteist enne kui olid peaaegu rinnutsi koos. Mõlemad jäid korruga seisma, puurisid teineteist silmadega, siis astusid kõrvale — korruga.

„Nii oligi kõige parem,“ arvas Jaan pärast. „Kumbki ei kaotanud ega võitnud.“

Kogu number neljanda ühiskodu poiste ühiskonnas tähendas tüliõhtu suurt jõudude ja vahekordade ümberkorraldamist. Ühed pidasid Jaani omaks meheks ja koondusid tema selja taha, teised jäid endiselt Lilla ümber. See nähtus töösalkade koostamisel ja mitmesuguste toimkondade täitmisel, kus poistel endil valida jäeti. Siis liitus teatav hulk alati Jaaniga, kuna teised läksid Lillaga kaasa.

Harva käis nüüd Lilla Jaani toas ja kui tuligi, siis ikka asja pärast. Hommikustel pesemistel pidas ta nüüd järjekorda, ei tõuganud kedagi eest ära ega nõudnud juba eemalt endale vaba kohta.

Välistöodes tuli vahe. Rukis oli lõigatud, tõuvili kokku pandud ja aias ei olnud tõesti midagi teha. Jäid ainult kodused toimkonnad, kuhu aga kõik ei mahtunud. Nii jäi vaba aega üle ja puhkuselt tagasi tulnud noor õpetaja Karus hakkas jälle korraldama mängu ja spordiharjutusi. Oli enesestmõistetav, et Lilla ja Jaan said kapteniteks, kui nad korruga mängus olid. Siis said mõlemad rakendada oma võitlus- ja võistlusindu, mida nad tegid ka kogu hingega.

Kuna päevaseid töid oli vähem, piisas poistel nüüd õhtuti energiat vallatusiks. Harrastati hüppamist üle voodiotste või tehti padjasõda. Kui kära õige suureks läks, tuli õpetaja Karus alt üles — ta elas samas majas — ja manitses poisse, et nad lage talle kaela ei tallaks. Teinekord jäi ise kauemaks poiste hulka ja hakkas juttu puhuma. Siis ta pidi poistele jutustama sportlasist, kaugetest maadest ning meredest ja vahvatest laevameestest.

Ühel pühapäeval tuli üliõpilane varjupaika Jaani külastama. Kui ta Jaani tuppa astus, kõiges oma pikkuses uksele seisis ja silmadega poistekarja hulgast Jaani otsis, tulid Jaanile, kes teda kohe märkas ja ära tundis, pisarad silma.

Ta jooksis uksele vastu, võttis üliõpilase käe; kiuni ja tõmbas teda oma voodi poole.

„Teie siin! Kuidas te... kas mind tulite mind vaatama?“ päris Jaan rõõmuerutuses, pakkus talle istet ega teadnud, kas nutta või naerda.

„Ikka sind vaatama. Kuhu sa mul putkasid ilma jumalaga jätmata ja sõnagi lausumata?“

„Ma ju jätsin teile tähe lauale, kas te seda ei leidnud?“

„Leidsin küll, kuid oleksin tahtnud sinuga ikka enne kogu sellest asjast pikemalt rääkida ja nõu pidada.“

„Seda oleksin minagi tahtnud, kuid ei olnud midagi parata. Sõit tuli nii äkki. Ma ei oleks ju saanudki teisiti oma elu korraldada. Mingit teenistusk kohta ma kusagilt ei leidnud, igal pool põlati nooreks. Ja kojarahval oli minuga raske. Jah — kuidas nad nüüd elavad, mis teevad? Kas vana kojapapi on ikka veel haige maas?“

Jaan ladus küsimusi üksteise peale, nii et üliõpilane ei jõudnud kõiki meeleski pidada ega vastata.

Elavad — pole vigagi. Vana kojapapi on jälle terve, lõhub kuuris puid, kannab poeprouale puid tuppa, pühib tänavat ja on hakanud veidi-haaval kingsepatöödki tegema. Kui tema maalt tagasi tuli, nutsid kõik Jaani taga ja kahetsesid, et ta siia lasksid.

Kuidas siis Jaani käsi siin käib?

„Pole viga, võib rahul olla,“ seletas Jaan asjalikult. „Kõht on täis, riie seljas ja peavari pea kohal. Aga igav on mõnikord küll kojarahva järele ja... teie järele.“

Pärast sööki jooksis Jaan härra Karuse poole ja teatas, et tal on külaline, ühtlasi palus luba temaga jalutama minna. Tal oli nii hea meel, et naeratus püsis kogu aja näol ja samm oli aina hüplev. Sellisena ei olnud teised poisid teda veel kunagi näinud, muidu oli ta alati väärikalt tõsine ja kuidagi endassepöördunud, hoidis pead kõrgel, nii et teistel tunne tekkis, et temale liiga lähedale ei tohi minna. Nüüd oli ta aga lapsikum kui väike Nirgi kolmandast rühmast, kes alati naeris ja lulli lõi.

Jaan läks üliõpilasega kõigepealt parki, sealt metsa. Ta tahtis varjupaigast ja teistest poistest võimalikult kaugemale pääseda. Iga päev hommikust õhtuni poistesumma hulgas, see tüütas ja väsitas ning sundis aeg-ajalt üksindust otsima. Nii hea oli kõndida kahekesi suure mehega ja osa saada sellest suurest rahust ja jõust, mis temast välja hoovas. Ta oleks ennast meelsasti surunud tema vastu, nagu tegi seda surnuaial, kui nad kahekesi sealt lahkusid, kuid

ei julgenud. Aga käest võttis küll kinni, kui nad jõudsid kaugemale puude vahele, kus neid keegi ei võinud näha.

Jaanil oli õpetaja Karuse poole luba küsima minnes valmis tuhat küsimust ja juttu, mis kõik tahtis üliõpilasega rääkida, kui nad kahekesi jäävad, kuid nüüd ei tulnud midagi meelde. Ta aina naeratas ja hoidis üliõpilase kätt — nii oleks ta valmis minema ükskõik kuhu. Niisamuti ei leidnud üliõpilane jutulõnga, peale mõne, juba varjupaigas esitatud üldise küsimuse: kuidas ta nüüd oma eluga rahul on, kas igatseb linna tagasi? Jaan ei tahtnudki neile küsimusile pikemalt vastata, lippas aina oma suure sõbra kõrval edasi ja vibutas ta kätt.

Alles siis, kui jõuti pargist läbi metsa, hakkas üliõpilane jutustama nagu endasugusele, et nüüd saab ta varsti oma suure tööga lõplikult valmis. Siis lahkub lauavabrikust ja saab koha ülikoolis. Jõuluks ehk teeb viimse eksami, ja ongi ülikool läbi.

„Vaata, Jaan, siis oleksid sa võinud ka minu juurde jääda, senikauaks kui oleksid ise mõne teenistuskoha leidnud.“

Jaan ei lausunud selle peale esiteks midagi, mõtles ainult, kui kaval mees see üliõpilane on. Ta ei taha öelda, et Jaan tema üleval pidada oleks jäänud, ütleb, et senikaua kui koha oleks leidnud... Millal tema veel teenistuskoha leiab! Sinna kulub vähemalt kaks-kolm aastat.

„Mis koha te saate ülikoolis?“ päris ta.

„Assistendiks saan.“

„Kas see on seesama, mis professorikski?“

„Ei ole, kus sa sellega. Assistent on abijõud, kes professorit aitab nii... kergemais asjus.“

„Ja selle eest makstakse päris head palka?“

„Makstakse ikka ka, võib-olla enamgi kui lauavabrikus teenisin.“

„Siis on teil ju päris hea!“ rõõmutses Jaan südamest. Kui ei leidnud ta ise mingit kohta, siis on ometi seegi hea, et ta suur sõber parema koha sai.

Nüüd hakkas üliõpilane pikemalt seletama, mis plaanid tal Jaaniga oleksid olnud. Jaan oleks esialgu võinud tema juurde kolida või... oleks võinud ka mõnikord kojarahva juures olla, nii... kahe vahel nagu ennegi. Tema oleks aidanud omalt poolt, kojarahvas omalt poolt, sedasi oleks kahe peale asjaga ilusti hakkama saadud. Ega see päris muidu oleks olnud, Jaan oleks omalt poolt talitanud ja aidanud, mis oleks võinud... Ajalehti oleks müünud, kuidagi oleks ikka midagi teeninud. Edasi ei osanud üliõpilane seletada, sõnad läksid segamini. Viimati pöördus ta Jaanile otse vastu, ütles kõvasti ja peaaegu pahaselt:

„Sinu ema, vaata... Tema aitas mind mõnikord. Ma olin kord suuremas hädas kui sina praegu, tema tuli ja aitas mind... aitas mind jalule ja hoidiski jalul. Kui ma mineval aastal haige olin, siis tema ravis mu terveks... Vaata, poiss, sa ei saa sellest praegu aru, ma ei oska

sulle öelda, ehk edaspidi mõistad. Nüüd aga ütlen niipalju: kui sul siin raske on ja halb, siis võid igal ajal minu poole tulla. Võid tulla kas või südaösi. Ja rohkem ma sellest ei räägi.“

Üliõpilane lisas sammu, Jaan sörkis ta kõrval. Mõlemad vaikisid. Jaan haaras kõvemini ta käest kinni, just nagu kartes, et mees muidu ta kõrvalt kaob. Nii nad sammusid metsa all vaikides või kõneldes üksi-sõnu hoopis kõrvalisist asjust. Nad ei märganudki, et sügisene päike laskus juba madalale ja õhk läks viluks. Alles siis, kui nad metsast läbi lagendiku veerele jõudsid, jäid mõlemad seisma.

„Aga kuhu me siis nüüd välja oleme jõudnud?“ imestles üliõpilane, vaatas siis päikest ja kella. „Nüüd peame ruttu sammuma, et õigeks ajaks tagasi jõuda. Mis kella ajal teil õhtusöök on?“

Päike, oli juba loojas, kui nad varjupaika jõudsid, ja teised poisid tulid parajasti söömast.

„Nüüd jääd õhtuliseta,“ kahetses üliõpilane.

„Pole viga, mul teie toodud pakk kapis alles, sellest piisab enam kui üheks õhtusöögiks.“

Jaan saatis oma külalise kuni suurele teele. Seal peatusid mõlemad ja vaatasid teineteisele sõnalausumata otsa.

„Head aega siis...“ ütles viimaks Jaan. „Ja suur tänu tulemast.“

„Head aega! Ole tubli poiss, ära pead norgu lase! Eks me talve poole näe, kuidas asjad kujunevad. Ah soo, ühte tahtsin veel küsida: sinu kummutil oli ema pilt, kus ta isaga lauluspäeval oli üles võetud... tead küll. Kas sa selle kaasa võtsid või kuhugi ära panid?“

„Selle võtsin kaasa. See on minu kapis.“

„Siis on. hea, siis on kõik korras. Ma mõtlesin, et see pilt on kaduma läinud. Siis on kõik korras. Hoia seda hästi!“

Nüüd sirutas ta Jaanile veel kord käe, siis hakkas kiirete sammudega linna poole astuma. Jaan seisis teelahkmel ja vaatas talle järele senikaua kui ta kogu hämaruses tuhmus ja lõpuks hoopis kadus. Siis kõndis Jaan mõne aja üksi pargis ringi ja kinnitas endale mitu korda: täna oli hea päev!

Kui ta viimaks trepist üles läks oma rühma tuppa, kuuldus sealt suurt müra, kisa ja nuttu. Mis seal lahti peaks olema? Ta võttis mitu astet korraga ja tormas uksest sisse.

Ahju juures olid poisid salgas koos, seina ääres seisis Kalju Vadi, keda varjupaigas kutsuti Häireks, ja karjus täiest kõrist.

„Mis siin lahti on?“ küsis Jaan lähemalt poisilt.

„Ee... ei midagi! Poisid hakkasid nalja tegema, panid häire käima... Siis tuli ka Krõhva siia, ja nüüd teevad mehikesele liiga.“

Jaan tundis Kaljut, keda tema kisa pärast Häireks kutsuti, juba esimesest päevast. See oli sama väike tedretähniline poiss, kes tema tulekust läks naaberrühma tuppa teatama ja Krõhva sinna kutsus. See väike poiss mängis varjupaigas haledat osa. Ta oli juba ammu vabatahtlikult hakanud mingisuguseks varjupaiga narriks. Jaan mäletas, et sageli poisid kogunesid ta ümber mütsakusse ja käskisid tal teha kõiksuguseid veidraid nägusid ja naljakaid hääli. Ta püüdis siis endast teiste meeleheaks niipalju veidruse välja pressida kui aga suutis. Mõnikord muutus ta oma veiderdaja osas nii haledaks ja armetuks, et poistel temast kahju hakkas ja nad laiali läksid. Teinekord muutus ta kõigile nii vastikuks, et ta vastu lausa viha tunti. Siis hakati harilikult „häiret käima panema“. See toimus nii, et keegi poistest läks ta juurde, näpistas või torkis teda ja ütles: „Tee häiret“, mispeale poisike harilikult karjuma pistis. See oli mingi metsik kisa, nutu, meeleheite ja teeskluse vahel. See kisa äratas pealtvaatajais kõik metsikud kired valla, nii et nad poisi torkimisele enne lõppu ei teinud, kui see kahvatuna maha langes, kilades ja hambaid kiristades.

Jaan märkas juba eemalt poisi kisast, et häire käitamisega on kaugele mindud. Ta murdis poiste salgast tee läbi ja sattus vastamisi Lillaga, kes plekist kompvekipihtidega Vadit näpistas kaelalt, põskedelt, käeseljalt ja iga kord kamandas: „öine häire!“

„Jätke poiss rahule!“ käratas Jaan ja tundis, kuidas veri lööb talle pähe.

„Ara ikka toredaks mine!“ vastas Lilla, püüdes otsida mingisugust hooletut naljatooni ja osatades Jaani oma pihtidega.

Jaan haaras Lilla õlgadest kinni ja tõukas teda kõigest jõust ukse poole. Samal silmapilgul aga avanes uks ja Lilla lendas sisseastuvale juhatajale vastu rindu. Kõik jooksid laiali oma voodite juurde, ainult Jaan jäi juhatajaga silm silma vastu. Lilla hoidus ukse juurde, kuna kahvatu Vadi seina ääres lõõtsutas ja sõrmi väänas.

Juhataja haaras Lilla kraest kinni ja käratas:

„Mis sa tormad, et inimesi ei näe!“

„Kattai tuli kaklema ja tõukas,“ venitas Lilla.

Juhataja laskis Lilla lahti, astus Jaani ette, laskis oma luurava pilgu üle poisi käia, siis küsis:

„Mispärast sa kaklesid?“

Jaan ei vastanud midagi, vaatas esiti juhatajale otsa, siis temast mööda, kus Lilla talle juhataja selja tagant parastavat nägu tegi ja pikka nina näitas.

Jaan lõi pea selga, vaatas juhatajale otse silma sisse, siis ütles:

„Eks Lilla ise räägi, mis kaklus siin oli.“

Lilla tuli juhataja selja tagant välja ja seletas hädise näoga:

„Meie olime siin niisama koos ja... tegime nalja. Siis tuli Kattai sisse ja tükkis kohe mulle külge.“

Jaan ei lausunud sellegi peale midagi, laskis silmad käia üle poiste, kes seisis igäüks oma voodi ees ja vaikisid. Keegi ei teinud häälteki juhtumi tõeliseks selgituseks. Jaan ootas mõne aja, siis suunas oma pilgu taas juhataja näole ja jäi endiselt seisma.

Juhatajal kas ei olnudki tahtmist asja lähemalt uurima hakata või rahuldas teda Lilla seletus, ta näitas näpuga seina äärde ja ütles:

„Jääd siia seisma kogu tunniks. Praegu on kell pool üheksa. Pool kümme tuled nurgast ära ja lähed ütled härra Karusele, et mina sind karistasin.“

Jaan taganes seina äärde ja jäi sinna trotslikult seisma. Juhataja kõndis kärsitult mõne korra voodite rea vahel edasi-tagasi ja hakkas pragama. Mis metsloomad nad õieti on, et ei mõista rahulikult olla! Tema läks siit mööda ja kuulis kisa, nagu tõmmataks kedagi rattale. Nemad siin kaklevad ja... ei vaatagi ette, kes sisse tuleb.

Jaan jälgis silmadega erutatud juhatajat, ta kahetses teda rohkem kui põlgas ja vihkas. Ta näis kuidagi armetuna ning haiglasena. Kollakale näole ilmusid kord punased plekid, kord kadusid, laubal läikis higi. Mustad, harjastena püstiseisvad juuksed, mis higist vastikult läikisid, andsid talle eemaletõukava ilme. Jaanil oli selline tunne, et poisid on juhatajast üle ja ta seepärast ongi alati hirmul, luurav ning pahur. Härra Jõgis ja Karus on hoopis teissugused mehed, miks ei juhtunud need peale tulema?

Kui juhataja ruumist lahkus, hingasid kõik kergemalt. Mõni hakkas Jaani õpetama, et ta oleks pidanud asja kõik ära rääkima, siis oleks Krõhva vahele jäänud. Jaan naeratas üleolevalt ega lausunud selle õpetuse peale sõnagi. Tulgu siis nüüd vähemalt nurgast ära, andsid teised head nõu, ega siin kedagi nägemas ole.

„Ma võin ka selle aja ära seista — mis see mulle ikka teeb,“ raius Jaan selle peale ja jäi siis hoopis vait.

Poisid hakkasid magama minema ja voodeid kohendama. Kõigil oli tekkinud olukorrast piinlik ja halb. Häbelikult hoidusid nad Jaani pilkudega kohtumast ja vaatasid teda kõrvalt. Seal ta seisis seina ääres, sirgelt nagu kuju, vaadates kord üle voodite, kord suunates oma pilgu ebamäärasesse kaugusse.

Juba olidki kõik voodis, kuid keegi ei maganud, kõik püüdsid nurgas seisjat vargsi vaadelda kas või tekiserva alt. Ja käis mingisugune vaikne võitlus voodis lamavate poiste ja nurgas seisja vahel. Kõik tundsid, et too poiss on hoopis teissugune kui kõik nemad, nii et on päris loomulik, et ta seisab üksi seal seina ääres, kuna nemad karjas on kõik voodis. Paiguti tundus poistele, et vahemaa nende ja Jaani vahel üha kasvab, nagu nihkuks magamistoa sein

ja ühes sellega Jaangi ikka kaugemale ja kaugemale, nii et nende pilgudki teda ei ulatu nägema. Nad ei saanud talle keelata lugupidamist ja austust, kuid tundsid ta vastu ühtlasi mingit salaviha: miks on ta ikka teissugune kui nemad kõik, miks ei ole ta nii, nagu iga teine poiss! Peaks, ta ometi väsima, peaks juhatajat või sedasama Krõhvat kirumagi! Ütleks ta nii, nagu teeks iga teine poiss: mis ma siin sein ääres ikka seisan, istun taburetile ja puhkan jalgu; kes siin ikka nägemas on! Kuid ei, ta seisab nagu kuju. Ma võin ka selle aja ära seista, mis see mulle ikka teeb, ütles ta juba alguses.

Jaani ei mõelnudki alguses ei juhataja ega teiste poiste peale vihane olla, tal oli ainult kahju, et see ilus päev nii halvasti lõpeb. Kui ta aga nägi teiste arglikke ning häbelikke pilke, mis jälgisid teda kuidagi kõrvalt ja tekiääre alt, siis tundis põlgust nende kõikide vastu, lõi pea trotslikult püsti ja hakkas aknast välja vaatama. Nii ta seisis nagu raidkuju, unustades isegi kella vaadata, mis vastasseinal aeglaselt tiksus.

Kui kell lõi pool kümme, tundis Jaan, et keegi puudutas teda käest. See oli Väino, tema voodinaaber.

„Nüüd on tund täis,“ sosistas poiss. „Ma jälgisin täpselt kella. Nüüd võid ära tulla. Ma tegin sulle voodi valmis. Tahad, ma lähen ütlen härra Karusele seda, mis juhataja käskis? Heida sa pealegi puhkama.“

Ta jooksis Jaani vastust ootamata alla ja tuli varsti hingeldades tagasi.

Kui nad mõlemad juba voodis olid teki all, pöördus Väino veel kord Jaani poole ja ütles poolsosinal:

„Kas tead, mis ma mõtlesin, kui sa sedasi üksi seisid seal sein ääres ja ära ei tulnud ja teised sind kõik tekiserva alt vaatasid —? Ma mõtlesin, et sa oled kõva nagu terasest... terasest poiss.“

Septembrikuu lõpul hakkasid kevadel taludesse karja kaubeldud kasvandikud tagasi tulema. Üksteise järel sõitsid külamehed vankritega varjupaika, pruunikspõlenud poiss või tüdruk kaasas, peatusid kantselei ees, andsid karjase üle ja maksid juhatajale välja suvepalga, mis kanti raamatusse kasvandiku arvele.

Karjased olid kogu suve veetnud üksinduses või suuremate inimeste seltsis ja võõrastasid nüüd alul omasuguste sagivasse seltskonda sattudes. Mõnel ei tulnud õhtul kaua und, poistesumma jutt ja naljad segasid ning tegid rahutuks; teised läksid pärast lõunasööki parki ja istusid mõne aja üksinda põõsa või puu all.

Ühel päeval ja peaaegu samal ajal toodi varjupaika tagasi kaks poissi, keda Jaanile esitati Kita ja Tanki nime all. Viimasest oli ta juba ennemalt kuulnud. See pidi olema teine Krõhva, veelgi halvem. Kitat nägi ta aga esimest korda. See oli kõhn, peenikese kaela ja õrnade liikmetega poiss, närviline ja rahutu. Ta näris alalõpmata küüsi, tammus ühelt jalalt teisele ja vaatas rahutult ringi, nagu ootaks teda iga silmapilk hädaoht, mille eest peab valmis olema põgenema.

„See on teine Häire,“ otsustas Jaan, kui teda nägi kapi kallal askeldavat ja voodit seadvat. „Samuti krimpsutab nägu ja liigutab silmi.“

Kita korraldas oma asju palavikulise rutuga, vaadates aeg-ajalt rahutult ringi, nagu tuleks iga silmapilk keegi, kes tema asju tahab ära võtta. Asjadega valmis saanud, jooksis ta kohe välja, kuid ei läinud mitte keset põrandat voodite rea vahelt, vaid puges läbi seina poolt, kus voodiotste ja seina vahel oli tilluke ruum.

„Just nagu põgeneb kellegi eest,“ mõtles Jaan ja küsis oma naabrilt Väinolt: „Kes ta niisuke on? Ja miks ta kõiki kardab? Kuidas ta pärisnimi on?“

„Kes ta on,“ arutas Väino, „eks ta üks poiss ole. Ema olevat tal linnas, isa ei olegi. Päriselt on ta nimi Lembit Raid, aga poisid on hakanud teda Kitaks hüüdma, ta ühtelugu kaebab jakitab õpetajale ära, kui vähe midagi on; sellepärast on pandudki niisuke nimi.“

Veel samal päeval kohtas Jaan ka Tanki, õhtusöögilt tulles jäi Tank Lillast maha, kellega nad näisid head sõbrad olevat, ootas Jaani järele ja ütles kohe, kui Jaan tema kohale jõudis:

„Tere, Jantsa! Olen kuulnud, et sa oled kõva poiss. Anna siis kätt ja lööme patsi!“

Jaan võttis pakutud käe vastu ja lausus naljatoonil:

„Kellele kõva, kellele niisama.“ „See on mehesõna,“ kiitis Tank Jaani vastust. „Mina olen ka — kellele Tank, teen kõik puruks, kellele Jaan Mõtus. Kae nalja — meie oleme nimekaimud. Selle peale anna veel kord kätt.“

Jaan ulatas teist korda käe ja tundis kohe, et teine püüab seda valusasti pigistada ja randmest väänata. See nõks oli Jaanil ammugi teada. Ta lõi käe kangeks, siis keeras veidi ja tõmbas ühe raksuga vastase käele keeru sisse, mispeale see valusasti oiates kohe käe lahti laskis.

„See asi on sul siis selge,“ ütles Tank ja jättis ta rahule, hüpates pikkade sammudega Lillale järele.

Jaan tundis Tanki vastu veel suuremat vastumeelsust kui Lilla vastu ja tal oli päris hea meel, kui kuulda sai, et Tank jääbki Lillaga ühte tuppa.

Septembri lõpul algas ka varjupaiga koolis õppetöö. Siin olid klassid paarikaupa ühte ruumi koondatud, nii et ühel õpetajal tuli korraga õpetada kahte klassi, mis oli Jaanile täiesti uudiseks. Linnas oli igal klassil ikka oma klassituba ja oma õpetaja. Siin oli kõik teisiti. Jaan oli viiendas klassis, mis asus kuuenda klassiga ühes ruumis. Kokku oli neid kaksteist tüdrukut ja kümme poissi. Lilla ja Mõtus, ehk küll Jaanist mõlemad aasta või enamgi vanemad, olid neljandas klassis. Jaaniga ühes klassis oli Lembit Raid — Kita — kes kohe esimesel päeval välja paistis oma võimetega matemaatikas. Tal tarvitses ainult silmad viivuks sulgeda, kui õige vastus oligi käes. Jaangi kuulus matemaatikas tugevamate hulka, kuid selline kiirus arvutamises, mida omas Raid, oli temale ja kõigile kättesaamatu. Talle tarvitses anda ükskõik kui raske ülesanne, ta sulges hetkeks silmad, ja oligi õige vastus käes. Võisid pärast paberil kontrollida — eksinud ei olnud poiss karvavõrtki.

Kohe esimesel päeval selgus ka Jaanile selle poisinarma haiglane kaebamiskirg. Tal oli iga tunni alguses käsi püsti ja õpetaja ei jõudnud veel ta soovi järele päridagi, kui ta oma kaebustega tuli. Vahetunnil jooksis ta sageli õpetaja järel ja ladus oma kaebusi ette. Need võisid päris tühised asjad olla, kas või see, et keegi vaatab tunni ajal aknast välja või lehitseb raamatut või teeb kõige ilmsüütumat asja, — ikka pidi ta õpetajale ära ütlema. Sealjuures nägi ta ja andis asju edasi kuidagi virilalt suurendatuna, nagu oleks kõikide tegevus sihitud aina tema vastu. Ta võis keset tundi püsti tõusta ja hüüda: „Õpetaja, Väino tahab mind lüüa!“ Kui aga selgus, et Väinol selleks kõige vähematki kavatsust ei olnud, kaebas Raid ikkagi: „Aga ta vaatas mulle kurjalt otsa.“

Peale tunde käis ta igal pool, nägi kõike ja kandis kõik omamoodi suurendatult juhatajale või õpetajaile ette. õpetajad ei pannud ta kaebusi tähele, kuid juhataja erutus iga kord, hakkas asja uurima, süüdlasi otsima ja karistama, ärritades vahel kõik rühmad üles.

Viimastel päevadel hakkas ta eriti kaebama Mõtuse ja Lilla peale. Millal nad suitsetasid talli taga, millal jõid seal viina või hoidusid toimkondadest eemale. Iga kord olid siis suured uurimised ja pärimised, poisid said pragada ja karistada. Nad lubasid Kita tükiks teha, kui see oma kaebusi ei jäta. Väike poisike liikus aga voodite vahel nagu alalises põgenemises, krimpsutas nägu ja ütles, et mis nad siis teevad, miks nad siis teda rahule ei jäta.

Ühel päeval kaebas ta juhatajale, et Tank ja Krõhva tahavad teda püssiga maha lasta ja siis kogu varjupaiga põlema panna. Jällegi toimetati juurdlust, tehti läbiotsimisi, kusjuures leitigi mõlemalt sussik-püssid, püssirohtu ja tuletikke. Poisid viidi kantseleisse. Mis nendega seal tehti, seda ei saanud keegi teada, kuid tagasi tulles mõlemad punetasid näost ning vandusid tulist kurja ja kättemaksmist.

Kõikide ilmne poolehoid oli Krõhvale ja Tankile. Neid ei sallitud küll isiklike sõpradena, kuid varjupaiga ühiste liikmetena kuulusid nad ikkagi nende hulka ja moodustasid väljakujunenud tõekspidamiste järgi ühise rinde kogu varjupaiga juhatuse vastu. Omavahel võis tekkida sõprusringe ja võitluskampasid, tülisid võis lahendada kaklustega, kuid see pidi kõik jääma omavaheliseks asjaks, õpetajad — need olid teine maailm, need ei kuulunud siia, ega tohtinud ka tarvitada nende abi omavaheliste tülide lahendamisel, see oleks olnud äraandmine. Võitluses koolijuhatusega moodustasid kõige vihasemadki kambad ühise rinde. Nüüd oli selle rinde lõhkujaks ja äraandjaks saanud väike Lembit, kes küll oma õiget nime kuulis ainult klassis õpetajate suust, muidu oli ikka — Kita.

Pahaselt käisid poisid temast mõõda. Ei puudunud palju, et nad talle näkku oleksid sülitanud. Jaan tundis vaistlikult kogu varjupaiga kombeid ja tõekspidamisi, pidas neist lugugi, ehk ta küll kõike omaks ei võtnud. Ta mõistis hukka väikese Kita kaebamas käimised, kuid ta ei saanud siiski talle keelata väikest poolehoidu — ta seisis üksi kogu selle poistesumma vastu, mitte küll oma tugevusest üksi, vaid mingisugusest haiglasest jonnakusest.

Jaan katsus temaga mõnikord rääkida, kuid poiss libises ta eest alati ära, voodite ja seina vahele, sealt hüüdis:

„Ära tule, ära tule! Ma ei taha.“

Ainuke, kes temaga mõnikord juttu ajas ja keda ta ei kartnud, oli Jaani voodinaaber, tasane Väino. Sellega nad kükitasid mõnikord ahju taga nurgas ja siis võis kuulda Kita tasaseid naeruturtsatusigi.

Ühel õhtul, kui Jaan tagasi tuli köögitoimkonnast, olid poisid kõik erutatult keset tuba ja lugesid paberilehte, mis käis käest kätte.

„Mis seal on?“ päris Jaan Väinolt.

Väino oli üleni punane ja värises nagu palavikus.

„Mis seal lahti on?“ päris Jaan veel kord. „Pärast, pärast räägin, kui juba voodis oleme.“

Jaan ei teadnud juhtumile erilist tähelepanu omistada, seda märkas küll, et poisid korraga kõik vaikseks jäid, ilma vallatuste ja vanaviisi juttudeta voodisse pugesid.

Nüüd pöördus ka Väino näoga tema poole ja sosistas:

„Kas tead, kata-madin tuleb. Juba anti ukse alt täht sisse. Korrapidaja leidis, ja seda nad lugesidki, kui sina tulid.“

„Mis asi tuleb?“

„Kata-madin.“

„Mis see on? Mis kata-madin?“

Nüüd hakkas Jaan sosistades seletama, et kas täna või homme või mõnel lähemal ööl tulevad teise rühma poisid öösi siia ja hakkavad kedagi peksma. Seda tehakse une pealt. Poisile pannakse padi suu peale, tekk veel üle, et ei saaks häält teha. Üks istub kaksiti peale ja teised annavad. Mineval kevadel ühele tehti, poiss oli pärast haige ja läkski varjupaigast ära.

„Mispärast nad sedasi teevad?“

„Noh — kaebamiste ja kitmiste pärast ikka. Ma arvan, et nad nüüd teevad Kitale... et käis kaebamas. Ta ise kardab ka, kogu õhtu värises.“

„Ta võib nüüd õpetajale ära öelda, kui asi teada on ja täht ette saadeti.“

„Ei, seda ta ei tee seda ei tohi teha, seda ei tee keegi. Muidu küll kaevatakse õpetajatele tühiste asjade pärast, aga sellest ei piiksata keegi, see on kohe nii. Küll sa näed, Kita ka ei ütle.“ „Kes seda madinat siis teevad?“ „Ma arvan, et Tank ja Krõhva. Nende peale ta kaebamas käis. Tead küll, selle püssi ja põletamise pärast.“

Jaan kargas voodis istuli.

„Tank ja Krõhva? Vaat seda nad ei saa. Ma valvan, lähen vastu, äratan teised ka üles.“

„Või sa tead, millal nad tulevad? Ega nad kohe tule, mõnikord saadetakse täht terve nädal ette.“

„Siis valvan nädala, valvan kaks nädalat,“ ütles Jaan otsustavalt, „kuid seda nad ei pea saama. Mitmekesi nad tulevad?“

„No nii — nelja-viiekesi.“

„Seda saame näha, seda saame näha!“ rõhutas Jaan ja lõi rusikaga vastu voodi äärt. Siis heitis maha ja jäi avasilmi lakke vahtima. Jälle Tank ja Krõhva! Nendega peab ta veel kord jõudu proovima. Saab näha, kes on tugevam, kes jääb peale. Kas tema või nemad?

Ta vähkres kogu öö voodis, silmatäitki magamata, korrates vahetpidamata endale: kas tema või nemad! Ta unustas koguni Kita, kelle kaitseks see võitlus pidi tulema, ta tegi selle

omaks asjaks. See ei pidanud olema võitlus ainult Kita kaitseks, vaid pidi otsustama, kes jääb peale, kas Tank ja Krõhva või tema.

Kui ta hommikul voodist tõusis, mustad varjud silmade all, mõistis Väino, et ta oli oma sõna pidanud ega olnud silmatäitki maganud.

„Sa ei maganud öösi,“ ütles ta Jaanile.

„Ei!“ oli lühike ja kindel vastus. „Kas jõuad vastu panna — millal nad veel tulevad?“

„Kui vaja, olen magamata kogu nädala, olen magamata kaks nädalat.“ „Sa oled terasest poiss.“ Jaan naeratas:

„Võib-olla olen, võib-olla ei ole. Eks näe, kuidas see asi korda läheb. Siis selgub, kes on terasest, kes puust.“

Teisegi öö ootas Jaan magamata, mida sõber kohe märkas ja hoiatas:

„Hea küll, sa oled nüüd magamata, oled kõik need ööd magamata, kuni nad tulevad. Aga sa väsid niiviisi ära, sinust pole pärast midagi vastuhakkajat.“

„Sellele olen isegi mõelnud,“ seletas Jaan. „Täna olen tallitoimkonnas pärast lõunat. Siis lakas magan. Ega nad päeval ikka tule. Kui kauaks jään, otsi mind lakast üles ja ärata.“

Kolmandal õhtul pani Jaan kepid voodisse lina alla.

„Miks sa need sinna paned?“ päris naaber.

„Et voodi oleks halvem, et mul oleks kergem ärkvel olla.“

Kolmandal ööl nad tulidki. Kell võis pool kolm olla, kui Jaan kuulis, et tasakesi avati uks. Jaan piilus teki alt — kõige esimene oli Tank, padi käes; Tanki järel hiilis Krõhva tekiga, teised kolm hiilisid kikiarvabail nende järel. Nad lugesid silmadega voodeid — Kita voodi oli ukse poolt kuues. Siis vaatasid nad hiilides ringi ja söötsid voodi poole. Enne aga, kui nad jõudsid tekki ja patja tõsta, kargas Jaan püsti ja raius kõlavalt ning selgelt:

„Mis te siin tahate teha?“

Pealetungijad kokkusid ootamata üllatusest, lastes padja ja teki langeda.

Siis vandus Krõhva:

„Jantsa, kurat. Miks sa ei maga?“

„Ma küsin teilt veel kord: mis te siin tahate teha?“

Tank alustas heaga:

„Mis see sinu asi on? Tahtsime Kitale madinat teha — seda otsustas meie kohus. Mis ta siis kireb juhatajale kõik ära, mis poisid teevad. Tule kampa, kui mees oled.“

Ta tõstis taas padja ja astus voodile lähemale. Ka teised näisid uuesti tahtvat võitlust alustada.

„Tagasi!“ karjus Jaan täiest rinnast, sööstis ettepoole, jäädes Kita voodi ja pealetungijate vahele.

Poisid ärkasid ja kargasid istukile. Nagu ühest suust kõlas kõikide poiste lõikav kisa läbi ruumi. Väike Lembit — Kita — puges voodi ja seinaga vahele, värisedes kogu kehast nagu palavikus.

Nüüd ütles Jaan selgelt ning kõlavalt: „Kui teie nüüd kohe ära ei lähe, siis kutsun õpetaja Karuse...“

Tank ja Krõhva mõtsid teda musta, hävitava pilguga.

„Kita... Oled ka Kita, kui ära ütled,“ surus Tank läbi hammaste.

„Ei ole Kita,“ raius Jaan vastu nagu rauda tagudes. „Teie teate, ma pole kunagi kellegi peale poole sõnagagi kaevanud, aga kui teie nüüd veel tahate oma madinat teha, siis ütlen ära. Sa tead, Krõhva, ma ei lausunud poolt sõnagi juhatajale, kui sa minu peale valetasid, ma ei õiendanudki asja, vaid seisin tunni nurgas ära... kas ma valetan — ?“

„Õige on...“ pomises Lilla häbelikult ja lõi silmad maha.

„Hea, et sa nüüdki seda ütled,“ raius Jaan edasi. „Nüüd teate, missugune mees ma olen. Ma oleksin võinud õpetajale ette öelda, et kavatsete tulla, aga ma ei teinud seda. Ma tulin üksi teie viie vastu. Ma valvasin kõik need ööd sellest ajast peale, kui teie sedeli saatsite, ei maganud silmatäitki. Ma oleksid võinud ka teisi appi kutsuda, ma tulin aga üksi. Ja nüüd ütlen teile otsekohe: kui teie veel kavatsete oma röövkäike teha, siis ütlen õpetajale ära.“

Kõik kuulatasid hiirvagusi, ainult Kita nutulukseid oli kuulda üldise vaikuse sekka. Jaan vaatas oma vastastele otse silma sisse. Nende pilgud leegitsesid esiteks mustast vihast, siis tuhmusid ja laskusid alla. See oli sõnadeta ja füüsilise jõuta võitlus, mis käis ühelt poolt üksiku poisikese ja teiselt poolt kogu salga vahel. Ja üksik jäi võitjaks. Kui Krõhva ja Tank taas oma pilgud Jaanile pöörasid, luges see nendest alistumist, alandust ja häbi. Seda ta oli tahtnudki — ta oli peale jäänud.

Pealetungijad võtsid oma asjad ja kadusid sõna lausumata, kuna Jaan jäi seisma keset tuba, käed surutud rusikasse ja pea jõuliselt püsti.

Teised pääsesid nagu painaja alt. Kas oli madin? Kas tehti ära? Kuidas Jaan vahele sai? päriti üksteiselt läbisegamini. Kui selgus, et Jaan kõik need ööd oli valvanud, parajal ajal peale saanud ja röövkäigu nurja ajanud, vaikiti jälle ja vaadati teda aukartusega nagu tolgi õhtul, kui ta üksi nurgas seisis. Siis kostsid läbi vaikuse Jaani voodinaabri imetlevad sõnad:

„Terasest poiss...“

See nimi jäigi nüüd Jaanile külge, kindlamini kui pesutoas ristitud Jantsa. Nüüdsest peale hakati teda hüüdma Teraseks või Teras-poisiks.

Kata-madinate lugu ei lõppenud aga veel sellega. Järgmisel õhtul leiti ukse alt sedel: tuleb kata-madin Jantsale. Poisid kohkusid — see oli kättemaks. Lubasid aga kõik kordamööda salkade viisi valvama hakata. Jaan naeratas, kuid arvas, et saab ehk üksigi hakkama.

Teisel õhtul leiti ukse alt aga uus sedel, mis kandis kirja: kata-madin Jantsale, Terasale, jääb ära. Vaevalt oli rühm selle sedeli läbi lugenud, kui Krõhva ja Tank tulid sisse. Jäid Jaani voodi ette seisma ja ütlesid: „Sa siis ei öelnud härra Karusele ära.“ „Enda pärast poleks läinudki ütlema,“ oli Jaani lühike vastus.

Nüüd ütlesid Krõhva ja Tank peaaegu ühest suust:

„Sa oled täitsa!“

Nad tahtsid talle kätt sirutada, kuid nähes Jaani uhket pilku, tõmbusid tagasi ja läksid vaikides oma tuppa.

Jaan tundis, et ta oli võitnud — täielikult.

Kuigi Jaan oli varjupaigas nüüd igas olukorras võitjaks jäänud, ometi kadus tal just tollest viimasest õhtust peale tahtmine varjupaika edasi jääda. Ta oli oma võitlused ausalt lõpule võidelnud, kuid ühtegi sõpra ei olnud ta siit leidnud. Voodinaaber Väino oli küll kena poiss, hoolitsev ja anduv, kuid sõbrana ei andnud ta mõõtu välja. Temast võis küll oodata, et ta rinnaga su eest välja astus, kuid selles väljaastumises puudus jõud. Väino andumine oli pigemini teeniv hoolitsemine kui vääriline sõprus.

Edasi hakkas teda otse valusalt vaevama alaline suures summas olemine, ei ole kusagil kohta, kus sa võiksid mõnikord ka üksi olla oma mõtete ja plaanidega. Trepist üles või alla käies puutub keegi tingimata su vastu või puudutad kedagi sina, ja seda ei tahaks. Magamistoas on iga õhtu peaaegu ühed ja samad jutud ning naljad, tüütuseni nähtud kaaslaste veidrused ja harjumused. Kita kõneleb unes ja niisutab sageli kotti, Häirel haisevad jalad... Kõike seda peab taluma.

Mõnikord läks ta üksi parki, jalutas või istus seal, kuni külm hakkas. Siis käis veel enne mitu korda maja ukse ees edasi-tagasi — nii vastumeelt oli sisse minna.

Ta mõtles sageli tagasimineku linna ja üliõpilase sõnadele — tulgu või südaõõsi. Koja-rahvale ei tahaks jälle raskuseks minna kaela.

Nii ta arutas ja kaalus mitu päeva, siis tegi äkki otsuse — läheb linna tagasi. Ehk aitab härra Pärn — üliõpilane — elu korraldada. Ta on sõber mees, ega ta silmakirjaks öelnud — tulgu tagasi või südaõõsi, ikka võtab vastu.

Sellele otsusele jõudnud, läks ta kantseleisse ja teatas juhatajale otsekohe:

„Ma tulin nüüd ütlema, et lähen varjupaigast ära.“

„Mis ära? Kuhu ära?“ küsis juhataja segaduses.

„Linna tagasi.“

„Kuhu sa sinna lähed, kelle juurde? Sul ju isa ja ema ei ole.“

„Lähen härra Pärna juurde, see on üliõpilane meie hoovimajas.“

„Kas ta võtab siis sinu enda hoolele? Kas ta on asja juba korraldanud. Minul mingit kirja ega korraldust ei ole. Ja üksi ma sind ei saa lasta.“

„Küll härra Pärn korraldab,“ lõpetas Jaan, jättis head aega ja tuli kantseleist välja.

Juhataja ei teadnud Jaani teadaannet kuigi tõsiselt võtta. Oli ju ennegi varjupaigast lapsi ära joosnud, kuid keegi polnud ette teatanud. Teised olid aga mitu korda kõnelnud äraminekust ja muist võimalusist, kuid olid ikkagi edasi jäänud. Vist on sellegi poisiga sama lugu, arvas juhataja ega teadnud ta järele erilist valvet panna.

Jaan võttis aga majaemalt oma hoiule võetud asjad välja, jättis varjupaigast saadud tööülikonna voodile ja seadis oma asjad kokku; ema pildi pani põue nagu tulleksi.

Poisid ei uskunud Jaani äraminekut ja tegid suured silmad. Kuhu ja miks? Kui aga minek teoks hakkas saama, nuttis Väino, nutsid Häire ja Kita. Teised vaatasid talle imestelles otsa — ta on ikka teissugune kui nemad siin kõik. Ehk ongi loomulik, et ta läheb, ta ei sobi siia.

Väino saatis teda teelahkmeni ja tihkus kogu aja nutta. Jaan patsutas teda õlale ja lohutas — pole viga, elas Väino ju ennegi ilma temata. Siis võttis pambu selga ja hakkas sammuma linna poole, rüht kindel ja pea otsustavalt püsti.

Väino seisis niikaua teelahkmel, kui sõber silmist kadus, siis ohkas:

„Ära läks, ära läks see terasest poiss.“

* * *

Kui Jaan linna jõudis, oli juba pime. Hoovivärava ees peatus ja vaatas ringi. Imelik, kõik on nagu eile, aga ometi on siit ära olnud nii kaua aega. Poeuksed on juba kinni, kaupmehe omade elutoast paistab tuli. Nende endine korter on ära antud, sellegi aknast helgib valgus; aga kardinad on teissugused kui neil olid.

Ta avas jalgvärava ja astus sisse — kojarahva juures on pime, vist magavad juba. Aga üliõpilase aken on valge, üliõpilase juurde ta lähebki. Tulgu või südaöösi, ta võtab ikka vastu — nii olid tema sõnad.

Jaan jooksis ruttu üle hoovi, avas ilma koputamata ukse, laskis pambu maha kukkuda ja hüüdis juba lävelt:

„Ma olengi siin... tulin tagasi!“

Üliõpilane pöördus kirjutamast ümber, siis tõusis kähku püsti ja ruttas vastu, mõlemad käed ees õieli.

„Tagasi tulid! See on tore. Kas päriselt? Nüüd jäädki siia?“

„Päriselt jah...“ kohmas Jaan, esimest korda kahetsedes oma tegu. „Päriselt küll — kui siin saab mu elu kuidagi korraldada. Te ju ütlesite, et...“

„Muidugi, muidugi,“ võttis üliõpilane talt sõna suust. „Miks ei saa... Küllap me siin elu korraldame. Aga nüüd istu ja puhka, sa tulid oma pambuga jala...“

Ja jälle pani ta Jaani diivanile istuma, hakates ise priimusel teed keetma. Jaani valdas kohe soe ja kodune tunne, talle näis, nagu poleks ta siit ära olnudki, kõik oli endine.

Nüüd viis üliõpilane jutu mujale ega küsinud poole sõnagagi, miks Jaan just nüüd ära tuli. See meeldis Jaanile ja ta oli selle eest oma suurele sõbrale väga tänulik. See teab, et kõike ei maksa pärida, on päris hea, kui meeste vahel mõned asjad kõnelemata jäävad, neid mõistetakse sõnadeta.

Kui Jaan järgmisel hommikul kojarahvast läks külastama, oli nendegi üllatus suur. Kuidas — tagasi? Kas tuli käima või? Ei, jääb vist küll päriseks. Üliõpilane lubas aidata elu korraldada, nii et ei ole vajagi tagasi minna.

„Kas jääd siis hoopis tema juurde?“ päris kojanaine, kahju tundes, et poiss ta nüüd maha jätab, ühtlasi veidi kartes, et poiss talle uusi raskusi juurde toob, kui tema juurde jääb. Sest olgu kuidas tahes, üks mure oli neil poisi ära olles ikkagi vähem, rääkimata poisi riiete ja jalanõude muredest.

„Esiteks jään küll tema juurde, eks pärast näe, mis saab. Aga teie juures käin ikka ka.“

„Nojah,“ leppis kojanaine, „oli kuulda, et oli saanud teine hea koha.“

Esimestel päevadel pärast tagasitulekut Jaan kooli ei läinud, õiendas kodu ümber, lõhkus puid ja lõi kojanaisele vett. Käis „Postimehe“ talituses ja võttis välja lehemüügi numbri. Siis viis kojarahva juurest ära oma voodi üliõpilase tuppa ja „seadis seal oma elamise sisse“, nagu ta oma tegevust nimetas. Lõunal käisid nad üle tänava söögimajas, kuna hommikust ja õhtust söödi kodus.

Paari päeva pärast läks ta tagasi endisse kooli, kus tema äratulek varjupaigast poistel ja õpetajail juba teada oli. Samuti oli sinna ette jõudnud temale varjupaigas antud uus nimi Teras. Kuidas see nimi temast ette oli jõudnud, jäigi Jaanile arusaamatuks, kuid seal ta oli ja tema klassi astudes hüüti kooris vastu: „Teras tuleb!“ Poisid kogunesid kohe ta ümber ja hakkasid pärima, miks ta ära tuli, kuidas tal seal läks ja palju muud. Keegi ütles oma õe kaudu kuulnud olevat, et ta olevat seal olnud kõva poiss. Jaan heitis käega ega vastanud ühelegi pärimisele — oli, mis oli, mis seda enam meelde tuletada.

Kui ta koolist koju tuli, oli kojanaine hooviväraval vastas ja teatas, et teda olevat käidud taga otsimas. Hoolekandeosakonna ametnik käinud küsimas, kus see varjupaigast ärajooksnud poiss on siin. Kas Jaan siis omavoliliselt ja ilma teatamata varjupaigast ära tuli? Kuidas ta seda tegi?

„Ei tulnud ilma teatamata,“ seletas Jaan. „Juhatajale ütlesin, et lähen ära. Mis nad siis nüüd tahavad?“

„Ei tea, vist tagasi viia. Üliõpilane läks neid asju klaarima.“

Jaan läks pahuralt üliõpilase tuppa. Mis nad temast peaksid tahtma? Tagasi ta küll ei lähe, kas või mis. Ta oligi juba varjupaiga unustanud, ainult öösiti nägi rühmatoast und.

Mõnikord tulid Krõhva ja Tank öösi ta kallale, katsid padja ta suule ja heitsid teki üle pea, nii et ta iga silmapilk oli lämbumas. Kui ta siis üleni hirmuhigis ärkas, kulus palju aega, enne kui selgusele jõudis, et see kõik oli ainult uni.

Varsti tuligi üliõpilane tagasi ja teatas, et kõik asjad on korras.

„Siis mul ei tulegi sinna tagasi minna?“

„Ei. Aga seda ma poleks uskunud, et sa nii teed: teatud lihtsalt juhatajale, et lähed ära, ja lähedki. Kuid olgu pealegi, nüüd on asjad kõik korras.“

Rohkem üliõpilane asjast juttu ei teinud ega hakanud ka usutlema äratuleku põhjusi. Istus oma laua taha, hakkas lugema ja kirjutama.

Jaan korraldas oma lauda, kraamis tasakesi tuba, siis teatas:

„Ma lähen nüüd „Postilehti“ müüma. Number on mul juba välja võetud.“

„Ah nii,“ pöördus üliõpilane oma istmel ümber. „Seda asja oled sa siis ka ise ajanud, ilma kellelegi sõna rääkimata.“

„Mis sellest rääkida,“ vabandas Jaan vanamehelikult. „Mis muud teenistust ma ikka leian... peab katsuma seda elu kuidagi korraldada ja seada.“

Üliõpilane naeratas:

„Hea küll. Ehk ongi nii kõige parem. Mine pealegi.“

Jaan võttis mütsi, lehtede tarvis pappkaaned, ja laskis täit traavi kesklinna poole.

Kui Jaan kohale jõudis, oli „Postimehe“ kangialune ajalehepoisse ja -naisi täis. Naised seisisid salkades, ajasid juttu ja tõrelesid poistega, kes üksteist tõukasid, kisasid ja vallatust tegid. Mõned kükitasid majaseina ääres ja mängisid „vaske“, milleks neil olid suured kamalutäied vanu vene vaskrahasid. Teised jooksid tänaval, mängides kulli või ajades muidu tühja tuult taga. Mõned ettevõtlikumad olid roninud ülikooli sammaste alustele ja püüdsid aknaist sisse vaadata, et mis need üliõpilased seal õige teevad ja kuidas nad õpivad ja kas professorid neid ka nurka panevad.

Jaan jäi seisatama „vase“ mängijate juurde ja vaatas teiste askeldusi pealt. Siin oli palju tuttavaid poisse oma koolist ja teisigi, keda ta oli näinud kas luhal või mänguplatsidel. Suurem hulk olid aga võõrad, kuid see ei takistanud neid sugugi teda mängudesse ja askeldusisse kutsumast, mida salgad siin ja seal algatasid.

Nüüd tuli tänavaäärt mööda pikk poisikolask, müts viltu peas ja hõlmad eest lahti. „Vase“ mängijate kohal peatus ta veidi, siis hakkas jalaga teiste rahasid segamini ajama.

„Kodja, kurivaim, mis sa teed? Kasi minema!“ pahandasid mängijad ja püüdsid rahasid ta eest varjata.

Kodjaks nimetatud poiss käis aga edasi mängijate rida mööda ja tegi oma hävitustööd, nagu olekski ta selle peal väljas.

Jaan vaatas uustulnukat ja leidis, et selles on midagi ühist varjupaiga Krõhvaga, ainult pikem ja vedelam on ta Krõhvast.

„Imelik nimi tal — Kodja,“ arutas Jaan edasi. „See pole kindlasti ta pärisnimi, on poiste pandud. Kuid sobib tema vedela ning lodeva olemisega.“

Kui Kodja „vase“ mängijad oli segamini löönud, silmas ta seina ääres Jaani; vaatles teda veidi eemalt, siis pani käed hooletu liigutusega taskusse ja hakkas Jaanist mööda minema, kuid just Jaani kohal tegi, nagu komistaks, ja langes rinnaga Jaani peale, pahandades ise sealjuures:

„Mis te trügite, poisid, näh!“

Jaan sai sellest mängust aru, tõukas talle vastu rinda, lükkas eemale ja õpetas heatahtliku pilkega:

„Kui su jalad sind ei kannu, siis hoia seinast kinni, aga ära tule inimestele peale.“

„Sina, ritsikas, tõukad mindi“ hakkas Kodja praalima, näitas rusikat ja küsis: „Kas tunned venna vere lõhna, nuusuta, kas tunned? Tule lähemale, tule mehele vastu.“

Sellega asi seekord jäigi. Jaanil ei olnud tahtmist poisi suurustamisele vastata, kes teda teist korda puutama ei tulnud. Pealegi hakati varsti lehti andma, kangialune kogunes poisse ja naisi täis; selle rüsinas hulka Kodja kaduski.

Teisel õhtul oli Kodja kohal enne Jaani ja näis teda just ootavatki. Ta tuli Jaanile mõne sammu vastu, kõlistas pihupesal rahasid ja tegi ettepaneku:

„Hakkame vaske mängima!“

„Ei taha. Ja mul pole rahagi.“

Sellega asi ka seekord jäi. Kodja tahtis küll meelega komistades Jaanile otsa kukkuda, nagu eilegi, kuid nähes selle julgelt väljakutsuvat pilku, sai õigel ajal oma tasakaalu tagasi ja taarus minema.

Nii kordus see nüüd iga õhtu. Kodja leidis ikka põhjust Jaani kohta väljakutsuvaid märkusi teha, kangialuse rüsinas tõugata või jalga ette panna. Teda pahandas kõige rohkem vastase üleolev rahu ja kartmatu pilk. Mõni teine oleks kas kõrvale hoidunud või kallale tulnud, kuid see käis oma teed ega teinud tema näaklemisist väljagi.

Ühel õhtul, kui Jaan temast jälle mööda vaatas nii nagu ei oleks teda olemaski, ei kannatanud ta enam välja, läks Jaani kõrvale, seadis jala ette ja tõukas. Jaan vaarus, kuid ei kukkunud. Siis astus ta Kodja ette, nii et ta hingeõhk käis sellele näkku, ja ütles:

„Ma ütlen sulle viimast korda: jäta mind rahule! Mina sinusse ei puutu, sina norid aga kõik need päevad tüli. Pea meeles: see ei ole mitte kingitud, vaid laenatud. Kord maksan sulle kuhjaga kätte.“

„Ritsikas!“ põlastas Kodja. „Kutsud mind välja või?“

„Kui välja, siis välja! Kui sa just tahad?“

Nüüd olid teised poisid kõik jaol.

„Hei!“ hüüdis üks Jaani kooli poiss teistele. „Tulge siia — Teras kutsub Kodja välja.“

Rüsinjal koguneti kahe vastase ümber.

„Kus te teete? Siinsamas või?“

„Siin ei saa,“ anti teiselt poolt nõu. „Lähme sinna ülikooli nurga taha, Aadu platsile. Seal pole politseinikke ja inimesi käib vähe.“

Nüüd siirdusid kõik tänavat mööda üles Gustav Adolfi platsile, pugesid heki taha nurka ja jäid ringis kahe vastase ümber seisma, kes teineteist silmitsesid altkulmu.

„Hakake peale!“ hõigati salgast. „Mis te vahite!“

Jaan seisis endiselt, pea püsti ja käed rusikas; Kodjal oli parem käsi püksitaskus.

„Hakake kord peale!“ hüüti teist korda salgast.

Nüüd tõmbas Kodja küüru selga, käis paar luuravat ringi ümber Jaani, siis tõmbas käe taskust ja virutas Jaanile vastu nägu. Jaan vaarus jalgadel, see oli valus hoop — valu ulatus südameni. Seda poleks ta uskunud, et sel lõdval poisil nii kõvad rusikad on.

„Pidage!“ hüüti salgast. „Kodjal on pantser, käsipantser.“

„Pane krihv ära, anna siia!“ karjusid teised. „Muidu tuleme vahele.“

Kodja nägi, kuidas teise silmaalune löi siniseks ja põselt hakkas verd tilkuma. Ta viskas krihvi teiste poiste kätte ja sisistas läbi hammaste:

„Said laterna nina kõrvale!“

Siis mindi uuesti kokku. Jaani silmade ees tantsisid punased täpid. Tal oli samasugune tunne nagu varjupaigas Krõhvagagi võideldes: ei tule kellestki hoolida, ei enesest ega vastasest. Ta tõmbas enese veidi küüru, hoides seejuures kogu aja keha pingul nagu terasvedru ja jagades hoope, kuhu juhtus. Vastane oli tugevam kui tema, kuid aeglasem ja saamatum. Seda taipas ta varsti ja otsustas ära kasutada, põigates vastase löökide eest kõrvale või pareerides neid oma kõrvallöökidega. Poistesumm seisis tihedas ringis võitlejate ümber, julgustades kord üht või teist ja kiites õnnestunud lööke.

Nüüd haaras Kodja oma pikkade kätega Jaani ümbert kinni ja tahtis teda maha panna. Seni kui ta oma kätele otsis sobivamat asendit, vingerdas Jaan ta kaisutusest välja ja haaras ise vastast küljelt, vangistades seeläbi ka ta käe. Siis oli vaja veel ainult üht äkilist nõksu, ja

vastane oligi maas. Nüüd haaras Jaan Kodja mõlemad käed, asetas põlve rinnale ja surus mõlemad õlad vastu maad.

„Küllalt!“ hüüdsid poisid. „Terase võit.“

Jaan võeti poistesalga keskele ja sammuti koos „Postimehe“ kontori ette. Kodja lonkis riideid kohendades salga järel. Võlvi all sai ta Jaani kätte, sirutas sellele käe ja ütles:

„Lepime ära! Sa oled täitsa.“

Jaan võttis käe vastu ja ütles:

„Lepime! Aga pea sa meeles!“

Kui Jaan õhtul koju tuli, takseeris üliõpilane ta silmaalust ja lausus: ;

„Kukkusid kuhugi või oli poistega löömist?“

Jaan ei tahtnud asja uuesti üles soojendada, kuid vastas siiski siiralt:

„Oli küll veidi asjaõiendamist.“

Üliõpilane rohkem ei pärinudki. Omaette muiates hakkas ta toolil kiikuma ja nagu muu seas jutustama:

„Eks ole mõnikord „asjaõiendamisigi“. Ja peab need asjad ise õiendama, teised siin aidata ei saa. Kui mina umbes sinuvanune poiss olin ja linna kooli tulin, oli mulgi mõnikord „asjaõiendamisigi“. Olin maapoiss, veidi kohmakas ja saamatu, linnapoissid keksisid nagu nõelad minu ümber, ühel oli üht torkida, teisel teist. Iseäranis õel oli üks kaupmehe poeg, see tahtis mu hinge seest välja süüa. Mul oli lepakoortega pruuniks värvitud koduvillane ülikond, maarätsepa tehtud... Missugune ta just oli, kes seda nüüd praegu enam mäletab, aga küll ta võis ikka linnapoiste poeriidest ja linnarätsepa tehtud ülikondade seas eriti silma paista, ega muidu just sellest nõökamised alanud. Ja kõige õelam oli too kaupmehe poeg. Mitte kuidagi ei saanud tast jagu, küll kõnelesin heaga, küll kurjaga. Kui ma ei eksi, nutsingi kodus kord oma ülikonna pärast. Aga ükskord — olime parajasti õues puuvirnade taga — kargas mul hing täis ja peksin ta lihtsalt läbi, andsin oma tugevate maamehe rusikatega mehise keretäie. Olin nii viha täis, et oleksin ta sealsamas kas või sodiks teinud, poleks teised vahele tulnud. Ja mis sa arvad: sellest ajast peale jäeti mu ülikond rahule. Kellelegi ei olnud ma enam maamats, vaid vääriline seltsimees, palju enam, minust hakati lugu pidama. Jah, eks tule mõnikord „asjaajamisigi“, kus sa pead mehena enese eest väljas olema,“ lõpetas üliõpilane muiates oma jutu.

„Minul oli ükskord samuti, et oleksin sodiks teinud,“ muutus nüüd ka Jaan avameelseks.

„See oli seal varjupaigas... Kui ta mind löi, siis kartsin vastu anda, et teen talle ehk liiga haiget ja kartsin ise ka, et ta lööb valusasti. Kui ma selle mõttega vastu hakkasin, siis oli tema minust

üle. Aga varsti nägin, et sedasi ei saa: tuleb anda nii, et enesest ei hooli ega temast, saagu mis saab. Kui sedasi võitlesin, siis saingi võidu.“

„Nojaa,“ naeris üliõpilane nüüd laginal. „Kui tahad suurt võitu saada, pead kõik kaalule panema.“

Pärast varjupaigast tagasitulekut hakkas Jaan ikka rohkem ja rohkem võõrduma kojarahvast ja hoiduma üliõpilase poole. Näis, nagu ei vajaks ta enam kojanaise hellitavat hoolt, eelistades sellele üliõpilase jõulist sõprust. Ta käis küll nüüdki mõnikord kojarahva pool, hullaski seal või aitas talitusis, kuid mõlemad pooled märkasid, et midagi oli vahele tulnud. Ja see vahe näis suurenevat iga päevaga.

Sõprus üliõpilasega seevastu näis aga päev-päevalt tihenevat ja võtvat üha kindlmaid vorme. Jaanile meeldis see, et üliõpilane kohtles teda sageli nagu endasugust, kõneles asjust, millest harilikult suured väikestega ei kõnele, ja lubas tal vabadusi, milles ta nägi väärikat usaldust. Seepärast ei kasutanud ta oma vabadusi ega iseseisvust kunagi kurjasti, tahtis igal sammul näidata, et ta antud iseseisvust ja vabadusi täiesti väärrib. Kõige selle sõpruse ja usalduse juures jäi Jaani ja üliõpilase vahele ometi suur vahemaa, mida kumbki ei tahtnud vähendada. Jaanil oli tarve oma suure sõbra poole üles vaadata ja mõnigi kord tema jõule toetuda, üliõpilane mõistis seda ja hoidis vahekorrad selle järgi.

Ta oskas poisi juhtimist ja kasvatamist teostada kuidagi kõrvalt ning kaudselt.

Mõnikord, kui üliõpilane õhtul kaua ära oli, keetis Jaan priimusel teed, tõi omateenitud rahaga poest vorsti ja leiba, oodates sel viisil oma sõpra kaetud lauaga. Üliõpilane hindas seda tagasihoidliku märkusega või tunnustava pilguga, ja sellest oli Jaanile küllalt, talle ei meeldinudki suuresõnaline kiitus. Teinekord jälle, kui Jaan oma raha kulutamisega nende ühisteks vajadusteks liiga heldeks läks, andis sõber kõrvalt nõu: kas ta arvestab ka seda, et tal koolitarvete peale raha läheb?

Kord avaldas ta üliõpilasele, et tahaks ema hauale panna malmristi, millele nimi, sünni- ja surmaaeg oleksid sisse valatud. Ta on äridest küsinud, et selline rist maksab kakskümmend viis krooni; kui arvestada juurde tsemendist või kivist alus, läheks kokku kolmkümmend krooni. Kui ta nüüd iga kuu lehemüügi teenistusest ühe krooni kõrvale paneb, siis saaks koguda kaks ja pool aastat. Kas peaks puurist nii kaua vastu pidama?

Ehk peab ka, arvas üliõpilane. Aga mõte on hea, ja selle teostamisele tuleb kohe asuda, ehk saab temagi omalt poolt veidi aidata.

See meeldis Jaanile, et üliõpilane tema ettevõtet ei laitnud ega ka suuresõnaliselt ise appi ei lubanud tulla, vaid kogu ettevõtte tema hooleks jättis. Ta valmistas kohe papist kassa, kuhu kuu lõpul esimese krooni sisse laskis.

Koolis oli ta rõõmus ja teotahteline, sageli isegi vallatu, mille pärast tal tuli õpetajatega pahandusi, kellele oli vastumeelt tema liikuvus ja erksus. Ta võis küll sageli tunnis nii

rahulikult istuda ja töösse süveneda, et isegi klassijuhataja vanapreili Kesa temaga rahul oli, kuid teinekord võis ta muutuda nii ülemeelikuks ja kärsituks, et tõesti ei teatud, mis temaga peale hakata. Eriti hell oli ta igasuguste halvustamiste ja solvamiste vastu, siis ajas jonni- ning trotsiokkad vastu — tehtagu temaga mistahes, tema järele ei anna.

Muidu aga korraldas ta siingi oma elu iseseisvalt. Kui hakati üles kirjutama lõunasoovijaid Lastekaitse Ühingu supiköögist, siis andis ta ka enese üles ja saigi lõunakaardi. Üliõpilaselt teatas sellest kodus nagu muu seas:

„Ma hakkan nüüd supiköögis lõunal käima. Kaardi sain juba kätte. Nii et ma enam teiega söögimajja ei tule.“

See tuli üliõpilasele täiesti ootamata.

„Kuidas sa siis... minule sellest sõnagi ei rääkinud? Kuidas see söök seal on?“

„Supp on rammus. Täna anti hernesuppi — ei jõudnud kõike äragi süüa. Aga õhtut ja hommikut sööme ikkagi kodus üheskoos. Mõtlesin, et nii on kõige parem, kuidas ma korraldasin.“

Nüüd hakkas üliõpilane naerma:

„Hea küll, kui sa nii korraldasid, siis olgu! Aga ütle mulle kohe, kui sa seal kõhtu täis ei saa.“

Kui aga koolis hakati üles kirjutama neid, kes riidevarustust vajavad, pidas Jaan kaua aru, kas paluda saapaid või mitte. Korjaks ju omastki teenistusest saabaste ostmiseks raha, kuid siis ei saaks õhtusöögiks midagi osta ega ema risti tarvis kõrvale panna. Aga saapaid läheks hädasti vaja, kojamees on vanu mitu korda parandanud ja öelnud, et ei ole neist enam suuremat asja — pinsol on läbi puretud, ei pea tikke kinni.

Nii ta siis esitas oma palve juhatajale ja mõne päeva pärast ta kutsutigi kantseleisse ning anti saapad kätte, kusjuures pahanduski peaaegu ei oleks jäänud tulemata. Kantseleis oli parajasti ka preili Kesa, kes arvas, et Jaan on paha poiss ja neid saapaid ei vääri. Jaani südames kihvatas, ta tahtis siinsamas saapad preili Kesa kätte visata ja sähvata, et kui ei vääri, siis ärge andke, kuid juhataja astus lepitavalt vahele:

„Miks ei vääri, ta on tubli poiss. Hoia siis hästi ja määri vahetevahel.“

Jaan võttis saapad näpu otsa ja tuli kantseleist välja. Tal ei olnudki nendest head meelt, ehk oleks üliõpilanegi talle saapad ostnud; ta lubaski palgapäeval osta, kuid Jaan tahtis talle üllatuse valmistada, et — on jälle ise oma elu korraldanud. Härra Pärn ei heida talle kunagi ette ega tuleta meelde, kui midagi ostab või annab.

Aga preili Kesaga muutus vahekord sellest peale veel halvemaks. Preili otsis Jaani tööst meelega väikesi vigu, halvustas iga tema sammu ja liigutust vahetundidel. Seda märkasid

teisedki poisid ja arvasid, et Veltu krillib Jaaniga. Veltveebel, lühendatult Veltu, oli preili Kesa hüüdnimi õpilaste hulgas, mille ta sai sellest, et armastas vaikuse saamiseks kaardikepiga lauale lüüa ja sealjuures kamandada: „Vait!“

Ühel vihmasel päeval, kui poisse õue ei lastud ja nad saalis pidid jalutama ringiratast, oli preili Kesa korrapidaja. Poisid olid rahutud ja närvilised, mispärast preiligi oli pahuram kui muidu. Ta seisis klaveri kõrval, kaardikepp käes, millega aeg-ajalt lõi klaveri kaanele ja käratas: „Vait! Ärge jooske!“

Iga sellise paugu peale jäi poistesumm vaiksemaks, kuid mõne minuti pärast kasvas jälle sagimine ja tõusis kisa, nagu kiskudes end valla mingisuguse paisu tagant.

Jaan oli sel päeval eriti ülemeelik. Ta oli tähele pannud, et pinginaaber Nirk kartis kōdi pihupesal. Nüüd tegi talle nalja poisile selja tagant lähedale hiilida ja pihupesast kōditada. Ta jooksis ja saalis teiste vahel, et oma naabrit kōdiga üllatada, see püüdis ta eest peitu pugeda ja ära libiseda. Nii toimus kogu vahetunni suur sagimine ja jooksmine, mis teistegi pead segamini löid ja needki sagima pani. Preili Kesa paugutas aga kepiga klaverikaanele, kamandas üldiselt ja kutsus nimepidigi üksikuid poisse korrale. Kōik ainult sekssamaks korraks — mõne sekundi pärast läks endine möll lahti.

Siis püüdis ta parajasti möödajooksva Jaani õlast kinni ja käratas:

„Ütle ometi, mis asja sa sõelud täna kogu päeva teiste vahel? Ei kõnni ise korralikult ega lase teisi kõndida.“

Jaanil oli suur jooksukihk sees, naljatleva hoolimatusega heitis ta: „Tahan!“

Nüüd vihastus preili Kesa, virutas veel kord kepiga klaverikaanele ja karjus üle saali: „Sina tahad... tahad. Ega siin sinu tahtmise järgi saa käia. Sa pead nii olema, nagu koolikord nõuab. Oled üks raiskuläinud poiss... ja niisugusele anti veel kooli poolt saapad.“

Jaan jäi tõsiseks ja puuris oma silmad õpetajasse.

„Võtke siis ära, kui teil kahju on!“

„Mis, sina hakkad veel vastu!“ karjus vana-preili vihast kriiskava häälega. Poisid jäid seisma, kuna saali asus vaikus.

„Veltu läheb verest ära,“ pomises keegi ja tungis lähemale.

Aga preili jätkas:

„Varjupaigast sa jooksid ära, siin oled esimene koer. Ma ütlen, et: su ema pööraks enese hauas ümber, kui teaks, missugune sa oled. Ja oma praegusele hooldajale oled küll kirstunaelaks...“

Kaugemale õpetaja ei saanud. Jaan põrutas jalga vastu maad ja karjus üle saali: Jätke mu ema rahule!“ Saalis valitses hauavaikus. Punetava näoga seisis Jaan vanapreili ees, pea püsti ja silmis tuli. Ta karjatas veel kord:

„Jätke mu ema rahule, teie — Veltu!“

Nüüd hakkas preili hüsteeriliselt nuuksuma, ringutas käsi ja tormas läbi poistekarja õpetajate-tuppa, kiljatades vahetpidamata:

„Ma ei või enam... ma ei või enam...“

Jaan jäi seisma sirgelt klaveri juurde, huuled kõvasti kokku pigistatud ja vaade suunatud klassiaknast välja. Nii ta seisis varjupaigaski, kui astus vastu Krõhva ja Tanki kambale südaöösi, kui need tahtsid väikest Kitat peksta. Teisedki seisid nagu kinninaelutatult paigal. Mis nüüd saab? Mis temaga nüüd tehakse?

Varsti tuli juhataja. Poisid saadeti klassidesse, kuna Jaan kutsuti õpetajatetuppa, kus algas uurimine ja pärimine. Jaan jäi sirgelt ukse kõrvale seisma, preili Kesa nuttis ja ringutas käsi.

„Sa oled õpetajale vastu hakanud ja rumalusi öelnud,“ usutas juhataja.

„Selle poisiga mina enam ei tööta... mina oma klassi teda ei lase,“ kriiskas vanapreili.

„Jätnud mu ema rahule... haa põhja... ma poleks midagi öelnud,“ seletas Jaan. „Aga jooksin ja vallatust tegin küll.“

Asi lõppes sellega, et Jaan jäeti sinna ootama, kuna õppenõukogu astus pärast tunde kohe kokku erakorraliseks koosolekuks, kus vahejuhtum arutusele võeti.

Mis seal tehti ja kõneldi, sellest Jaan ei saanudki teada. Kui koosolek läbi oli, kutsus juhataja Jaani kantseleisse ja teatas, et ta on koolist kõrvaldatud ja abikooli määratud. Ta on telefoni teel kõik asjad korraldanud, ja homme hommikul tuleb Jaanil juba sinna minna. Siin ümbriku sees on vajalised paberid, need andku abikooli juhataja kätte. Ja ärgu mõelgugi kõrvale põigelda, asjale saadakse ikka jälile.

Seda otsust kuuldes Jaan jahmus — sellist otsust ta ei olnud oodanud. Abikool — see ei ole muud kui ulakate poiste kool. Omavahel kutsutakse seda koortekooliks ja see on kõikide poiste põlu all.

Ta võttis ümbriku vastu, kuid jäi endiselt ukse kõrvale seisma.

„Hakka aga siis minema!“ ütles juhataja heatahtlikult. „Ei ole midagi teha Selliseid asju, et laps õpetajale vastu karjub, meie siin lubada ei saa. Kui viks poiss oled, võtame su tuleval aastal tagasi.“

Jaan lonkis uksest välja, raamatud kaenlas ja ümbrik näppude vahel. Ta oli õige löödud. Et ta vallatust tegi ja jooksis, see on õige, aga — oleks preili ta ema rahule jätnud, siis poleks midagi olnud. Kuidas seda asja üliõpilasele öelda?

Poolel koduteel lõi ta pea püsti ja otsustas: „Ütlen otsekohe ära, saagu, mis saab!“ Härra Pärn oligi parajasti kodus, luges laua taga. Jaan jäi ukse kõrvale seisatama ja kuulutas:

„Mul läks täna koolis halvasti.“

Ta tegi seda nii sügav-tõsise tooniga, et üliõpilane lugemise katkestas, istmel ümber pöördus ja poisile otsa vaatas.

„Kuidas halvasti? Said halva numbri või?“

Nüüd heitis Jaan raamatud toolile, läks oma suure sõbra laua juurde, surus end peaaegu tema vastu ja jutustas ära kogu loo, kusjuures ta mitu korda rõhutas:

„Et ta mulle saabaste saamist mitu korda ette heitis ja varjupaigast ärajooksmist meelde tuletas, sellest poleks olnud midagi, aga... jätnud mu ema rahule ... haua põhja.“

„Nii... nii...“ kordas üliõpilane selle peale sügavalt kõmiseva häälega. „Ah nii...“

„Ja veel midagi,“ päris Jaan siiralt. „Mis see tähendab, kui kellegi kohta öeldakse: sa oled kirstunael?“

„See...“ arutas üliõpilane, „see on mõistukõne. Sedaviisi öeldakse harilikult halbade laste kohta, kes nagu enneaegu sunnivad oma vanemaid surema. Miks sa seda küsid?“

„Ah nii!“ imestles Jaan. „Siis olen mina teie kirstunael. Preili Kesa ütles: sa oled oma praeguse hoolitseja kirstunael. Kas olen?“

Üliõpilane võttis poisi mõlemad käed oma pihku, vaatas talle otse silma sisse ja ütles siis, selgelt iga silpi rõhutades:

„Ei ole! Ei ole! Ja ära muretse sinna ulakate-kooli saatmise pärast. Mina usaldan sind ja tean, et sa ka seal jääd selleks, kes sa oled — minu väikeseks heaks sõbraks. Ma usaldan sind.“

Selline tunnustus tegi Jaanil südame soojaks, ta surus enese tugevasti oma suure sõbra vastu, siis heitis diivanile kummuli ja nuttis tasakesi.

Kui Jaan järgmisel hommikul oma uude kooli jõudis, olid tunnid juba alanud.

„Vist ei maksa praegu sisse minna, tuleb oodata vahetundi,“ arvas Jaan ja hakkas õues ringi vaatama.

Koolimaja asetses tänavast eemal suures aias, kus vanad puud ulatusid üle majakatuse. Koolimaja ise oli ühekordne, piklik puumaja, palju väiksem kui Jaani endine kool. Aga õu oli suur ja ruumi oli seal palju: ühel pool õue äärel olid postid korvpalli, teisel pool — võrkpalli tarvis; kolmandas küljes oli kang ja tasakaalupuu, kuid ruumi jäi ikkagi veel üle.

„Siin mängi mitme meeskonnaga korraga,“ arutas Jaan ja läks koolimaja lähemalt silmitsema. Vaevalt sai ta mõne sammu astuda, kui aken lükati lahti ja sügav mehehäääl hüüdis:

„Poiss, mis sa siin kõnnid?“

Jaan peatus ja tervitas.

„Kas oledki see poiss, kes eile siia kooli määrati?“

„Olen küll.“

„Siis tule sisse!“

Nüüd kadus mehe pea aknalt, varsti käännati raginal välisuks lahti ja seesama mees kutsus Jaani käeviipega sisse, viis ta väikesse tuppa, mis nähtavasti oli kantselei.

„Nii!“ ütles ta siis sügava häälega ning rõhutades, võttis paberi ja pliiatsi ette. „Kas sa mind tunnud? Mina olen selle kooli juhataja, kus sa nüüd hakkad käima. Kuidas on sinu nimi?“

„Kattai, Jaan Kattai.“

Jaan vaatas uuele juhatajale uurides otsa ja leidis, et see tugeva keha ja sügava häälega mees ei olegi vastumeelne. Ja kõnetab teda siiralt ning mehiselt ega hakka kohe pragama. Jaan jõudis näha, et juhatajal oli kaelas helevalge krae. Ja taskurätt, millega ta prille hakkas puhastama, oli ka valge ning puhas. See lisas meeldivust.

„Kuidas isa nimi on?“

„Artur.“

„Mis amet?“

„Surnud.“

„Ema nimi?“

„Anni. Ka surnud.“

Juhataja pani pliiatsi käest ja vaatas poisile otsa.

„Kuidas sa siis elad? Kes sind üleval peab?“

„Elan härra Pärna juures. See on üliõpilane meie hoovimajas, tal on ülikoolis koht.“

„Aga ütle nüüd, mis pärast sind endisest koolist ära saadeti. Ütle otsekohe — kas varguse asju ka oli.“

„Seda ei olnud,“ raius Jaan vastu ja lõi pea püsti.

„Mis seal siis oli — ulakused, vastuhakkamised?“

„Neid oli küll.“

„Hea küll, rohkem ma ei päri,“ ütles juhataja, pani pliiatsi käest ja tõusis püsti. „Meil on siin nii, et nüüd oled sa neljandas järgus, see on proovijärk. Kuu aja pärast, kui hästi käitud, saad kolmandasse järku; see on paranenute järk. Edasi võid saada teise järku, kus on head poisid; viimne, kõige kõrgem järk on esimene, sinna saavad ainult eeskujulikud poisid. Esimese järgu poisid võivad kanda pikki juukseid, astuda noorkotkaste rühma ja kevadel oma endisse kooli tagasi minna. Nüüd tead, mis sul teha tuleb. Ah jaa — orkestrist võid kohe osa võtta.“

Sellela jutt lõppeski. Nüüd viis ta Jaani viiendasse klassi, tutvustas teda lühisõnaliselt:

„Toon siia uue poisi. Tema nimi on Kattai. Pange ta sinna Kärmiku kõrvale istuma,“ lisandas ta õpetajale ja lahkus ise klassist.

Vaevalt sai Jaan istet võtta ja väikeses klassiruumis veidi ringi vaadata, kui kõliseski kell vahetunnile. Jaan läks ühes teistega saali ja tundis kohe, et siin ei olegi nii sünge ega halb, nagu ta oli arvanud. Igal pool olid pildid seintel, lilled aknalaudadel ja kardinad ees — just kui eluruumides. Ja vahetunnil ei käida siin ringi, vaid poisid teevad, mis tahavad. Ühed hakkasid mänguna pingpongi, mille tarvis oli suur roheline laud seina ääres, teised asusid väikeste laudade taha, kus löödi lahti malemäng. Mõned võtsid seinalt mandoliinid ja hakkasid neid tilistama.

Jaan tahtis peatuda malemängijate juures, kui kuulis, et selja tagant keegi teda hüüdis:

„Hei, Teras, sina ka siin. Kuidas see tuli?“

Jaan vaatas ümber — see oli Kodja, tema endine vastane, nüüd juba mõnd aega sõprust otsiv ajalehepoiss.

„Ma alles täna tulin,“ vastas ta Kodjale ja võttis vastu väljasirutatud käe, kuid siiatuleku põhjusi ta ei hakanud seletama. Teisel ei paistnud selle vastu ka erilist huvi olevat, viis jutu hoopis mujale ja teatas, et tal on nüüd viis kohta juures, kuhu lehti tuleb koju viia, siis kadus teiste hulka.

Jaan kõndis võõrastades ühe rühma juurest teise juurde, vaatles pilte seinal ja jäi siis üksinda akna alla seisma. Peale Kodja siin tuttavaid poisse ei olnud. Nende koolist saadeti

küll mineval aastal siia paar poissi, kuid neid ei olnud näha. Kes neid kõiki tunnebki, igast Tartu koolist kokku saadetud, arvas ta lõpuks ja hakkas aknast välja vaatama. Esimesel vahetunnil ei teinud keegi temaga tegemist ega tulnud tema juurde, kuid teisel vahetunnil otsis üks valge peaga, umbes temavanune poiss, ta kohe üles ja küsis poolsosinal:

„Kas kellegi kambas oled juba? Tule minu kampa!“

Jaan ei vastanud kohe, silmitses poissi kõrvalt, mispeale see kohmetas, sõrmeküüsi hakkas närima ja nägu krimpsutama.

„Mis kamp see on?“

„Noh, mängime ja... Kamba staap on luhal, tead, kus see vana kummulikäänatud lodi jõekaldal on, selle all on staap. Mul on seal kõik ilusti sisse seatud. Tule!“

„Ei tea, eks näe,“ vastas Jaan, kellele see rahutu poiss ei meeldinud.

Poiss käis ühe salga juurest teise juurde ja pistis mõnele sedeleid pihku, tehes seda nii osavasti, et seda kõrvalt vaevalt võis märgata.

Jaan hoidus esimesil päevil kõigist eemale, ei otsinud kellegi tutvusi ja tõrjus teiste lähenemiskatsed külmalt tagasi. Ta imestles alul, kuidas nad kõik siin nii vagurad ja vaiksed on, endises koolis oli müra ja kära palju rohkem. Kuid peagi märkas, et siinsed poisid elavad kaksikelu: üks on õpetajate poolt osavasti ohjendatud koolielu, teine — omavaheline kinode ees, turul, luhal ja mujal. Endises koolis need mõlemad elud sageli segunesid, omavahelisi asju aeti ka koolis kaunis avalikult ja õiendati arveid. Siin oli aga mõlema eluavalduse vahel enam-vähem kindel piir, kuid ta lõi siiski mõnikord läbi, kas ühele või teisele poole.

Kohe teisel või kolmandal päeval pärast Jaani saabumist, kui istuti rahulikult matemaatikatunnis, tuli üks võõras härra juhataja saatel klassi ja küsis õpilase Pauluse järele.

„Paulust meil ei ole,“ teatas juhataja, „aga Paulson on küll. Olge head, vaadake ise — meie mehed esinevad mõnikord võõra nime all, ehk tunnete siiski oma Pauluse ära.“

Võõras laskis silmad klassis ringi käia ja näitas kohe Paulsonile:

„Toosama poiss ongi, kes enese ütles Pauluse olevat.“

Paulson tõusis kohe püsti, tegi võõra härra poole viisaka kummarduse, laiutas käsi ja ütles: „Vabandage, härra, ma teid ei tunne. Kes te olete ja mida soovite? Minu nimi ei ole Paulus, vaid Paulson.“

„Kuidas ei tunne? Sa oled ju seesama poiss, kes minult umbes kuu aega tagasi kino ees leivaraha palus. Kuidas ma sind ei peaks tundma, kui ma su oma koju viisin ja igal lõunal oma lauas süüa andsin.“

Paulson astus mõne sammu ettepoole, kummardas veel kord ja laiutas:

„Vabandage, härra, ma protesteerin selle vastu, ma pole teid kunagi näinud ega teie lauas söönud. Nii võib igäüks tulla...”

Võõras härra sattus segadusse, pöördus juhataja poole ja seletas veel kord:

„Seesama poiss palus minult umbes kuu aega tagasi kino ees leivaraha. Ütles, et isa on surnud, ema tiisikushaige ja viletsus suur. Ta kõneles nii veenvalt, et ma uskuma jäin, asja vastu huvi tundsin, poisi enda juurde sööma viisin ja sellest ajast peale iga päev lõunat andsin. Ta palus minult ikka üks ja teine kord raha — nuttis haledasti ja palus —, et emale rohtu osta. Mõnikord andsin ka, kuid tahtsin ükskord minna ta ema vaatama. Siis kadus aga poiss ega tulnud enam lõunale. Ta on ikka seesama poiss — kuu aega oleme ühes lauas lõunat söönud, ma peaksin teda tundma. Aga poisi antud aadressi järgi ei leidnud ma tema korterit ega tiisikushaiget ema. Ühe raamatu unustas meile maha, kus oli teie kooli tempel, muidu aga andis ta ka teise kooli üles. Tulin nüüd vaatama, kas siin pettusega tegemist ei ole.”

Paulson tahtis veel kord käsi laiutades midagi seletama hakata, kuid juhataja ei lasknud:

„Ära räägi, Paulson, meie sind tunneme. Kinoraha tahtsid või? Tule kantseleisse!”

Kuidas asi kantseleis lahendati, seda Jaan ei saanudki teada, kuid vist Paulsoni kahjuks. Järgmisel vahetunnil tuli ta teiste hulka ja vandus:

„Vahele jäin, kurat!”

Teised pärisid:

„Kas kaske ka said?”

Sellele ei vastanud Paulson midagi, siirdus pingpongi mängijaid vaatama ja käsi laiutades õpetusi andma. Üks väike nirginäoga poiss tuli Jaani juurde ja hakkas elavalt seletama, et küllap sai ka kaske, ei julge aga teistele öelda.

„Mis kaske?” päris Jaan.

„Kas sa siis veel ei tea?” imestles nirginäoga poiss, kes istus klassis harilikult vaikselt ja omaette Jaani ees pingis. „Sa tead küll, riideruumi taga on väike tuba, seal antakse poistele mõnikord naha peale... Siis öeldakse, et anti kaske.”

Jaanil oli kõhe seda kuulda, ta eemaldus jutustajast ja jäi üksi akna alla seisma. Ja korraga tundis ta tülgastavat vastikust Paulsoni, nirginäoga poisi ja kogu selle asutise vastu. Endises koolis olid siiski suuremalt jaolt teissugused poisid, varjupaigaski olid paremad.

Seesama Paulson, kes kuu aega tüssas võõrast härrat, tema lauas sõi ja veel siingi tagasi ajas, vaatab nüüd rahulikult teiste mängu pealt ja laiutab käsi, nagu poleks midagi olnud. Ja kaske saada ei tähenda temale ka midagi. Ime, kui julgelt ja osavalt ta võõra härra ees käsi laiutas: vabandage... ma protesteerin...

Mõne aja pärast märkas Jaan, et siin on poiste omavaheline elu palju mitmepalgelisem kui endises koolis ja varjupaigas. Ta eraldas varsti mitmesugused rühmad, mis üksteisest niivõrra erinesid, et neid mingi asi kokku ei viinud. Koolis hoiti nad koos osavasti ohjendatud korraga, alatise järelevalve, mängu ja spordiga. Siin olid ette seatud rööpad, mida mööda elu pidi liikuma. Klassitöö piirides liikus ta neil rööbastel täiesti, vahetunnil tuli juba väikesi teelt kõrvalekaldumisi, väljaspool kooli oli aga igal oma tee.

Igal hommikul viidi tähekesed puudujate nimedega juhataja kätte, siis sõitis juhataja ise, kooliteenija või mõni õpetaja jalgrattal linna ja tuli mõne aja pärast puuduva poisiga tagasi. Nähtavasti olid neil kõik kohad teada, kust poisse võis leida. Hommikupoolikuti oli see koht enamasti turg, kus kaubitseti postkaartide, seepide ja muu kraamiga — tehti kino- või kompveki-raha. Mõnikord „hõlmati“ midagi sisse ja tehti see siis teises kohas rahaks. See oli üks liik poisse. Sedasama rahvast nägi Jaan õhtuti, kui ta, lehepakk kaenlas, jooksis tänavail, kinode ees konutamas ja möödaminejailt „leivaraha“ mangumas. Mõni ei tarvitanudki kaudseid teid, vaid mangus otsekohe: „Härrad, ostke mulle ka kinopilet!“

Jaan neid ei sallinud. Nad olid kõik isemoodi lodevad ja saamatud poisid. Neil ei piisanud jõudu kinokiusatusile vastu panna ja kompvekkide himust loobuda; neil puudus täiesti tahe ja visadus selleks ise raha teenida kas või ajalehtedegi tarnimisega. Mõni võttis küll lehepaki kaenla alla, kuid jäi sellega konutama kinoukse taha või tikkus kohvikusse, et vaadata, kas mõni viiesendine jootraha ei ole lauale jäänud. Siis läks kergesti — lehepakk pandi raha peale lauale ja kui see jälle kätte võeti, oli ka raha pihus.

Ei, siis oli juba seesama Kodja etem mees, kellega Jaan ülikooli taga kurjasti kakles. See müüs päevas oma viiskümmend lehte ära, viis raha enamasti koju, ehk küll mõnikord ka „prassis,“ nagu ta teistele seletas, ostis kompvekke või käis kinos Tarzanit vaatamas. Kuid seda tegi ta ikka ja ainult endateenitud rahaga. Kodja oligi ainuke, keda Jaan alul endale lähemale laskis, keda ta meheks pidas omast killast. Ta oligi muidu päris tore poiss, võttis ainult mõnikord hooletult laaberdava ja praaliva tooni, kuid teda võis täiesti usaldada, mis ta kord ütles, seda ta pidas. Ja „hõlmamise“ amet oli talle vastumeelt. Imelik küll, Kodja oligi tema pärisnimi, mitte omavaheline hüüdnimi, nagu Jaan alul arvas.

Kodja-sarnased poisid moodustasid koolis eriliigi. Neid ei olnud siia saadetud ei hulkumise ega varguse pärast, nad olid senistes koolides õpetajaid tülitanud kas oma ülekeeva energiaga ja teotsemistungiga või teravalt väljaarenenud õiglustundega, mis viis sageli kokkupõrgetele kaasõpilaste ja õpetajatega.

Kolmas liik oli kambamehi ja hulkujaid. Nendel olid omad ettevõtted ja toimingud kas luhal, Toomel või ka mujal. Koolitöö oli nende arvates poiste kiusamiseks välja mõeldud ja

kogu see maailmakord oli võõriti seatud, mida nad siis aegamööda omakohaselt parandada püüdsid. Mõnikord ööbisid nad puukuurides, luhal kummulikäänatud paadi all või ka metsas. Seal oli elu hoopis vabam ja parem. Ka Emajõe paadid ei oleks pidanud kaldavaiade küljes lukus olema, vaid lahti ja kõigi aerudega neile kättesaadavad.

Selle kamba poistest võttis kõige suurema lennu kuuenda klassi poiss Lootus, kes kohe esimesel päeval Jaani oma kampa käis kutsumas. Temast teati kõnelda, et ta mineval kevadel Balti ekspressiga Riias ära käinud, sooritades kogu selle reisu vaguni all pidurikangidel ja silindritel. Pärast jutustanud ta ise teistele:

„Pagana moodi tolmas seal all. Kui välja tulin, olin must nagu murjan. Ise ma seda muidugi ei teadnudki — kus mul seal võimalik oli ennast peeglist vaadata —, aga Riia jaamas kogunes rahvahulk mu ümber, kõik naersid ja itsitasid, et kust niisuke lahti lastud. Mina muidugi — labriit — ei oska sõnagi läti keelt ega saa neile midagi seletada. Varsti on politseionku ka seal ja vedib mind aga plate peale. Teel sain vehkat teha ja enne kui ekspress Riias väljus, olin jälle vaguni all. Ei olnud midagi teha, tuli Tartusse tagasi tossutada... jah. Aga seda ma teile ütlen, poisid, poleks mind Riia jaamas kimbutama hakatud, oleksin nüüd juba olnud Hispaanias või Abessiinias.“

Harilikult lõppesid ta maailmareisud kõik kas Kaareperes, Jõgeval või heal juhul Tallinnas, kõige sagedamini aga jõudis koolijuhataja talle juba Tartu jaamas jälile. Nüüd ei olnud ta juba kauemat aega suuremat maailmareisu üritanud, õiendas ja askeldas oma kambaga luhal, kus ta kord oli Winnetou, kapten Grant või koguni Kolumbus.

Jaan vaatles seda poissi mõnikord kõrvalt, ta näis kogu aja elavat mingisuguses unelmate-uimas, kus midagi võimatut ei olnud ja ükski äpardus ei kõigutanud temas usku ürituse kordaminekusse, äpardused tegid asja ainult veidi keerulisemaks, nii see pidigi olema. Ta valmistas lennukimudeleid ja uskus kindlasti, et ta sellise lennuki konstrueerib, millega põhjanabale sõidab nagu niuhti.

Kord juhtus Jaan poolkogemata tema staapi. Ta jalutas ühel õhtupoolikul Kodjaga mööda Emajõe kallast allapoole. Selle poisiga, kellega tutvus algas elu ja surma peale kaklusega, olid nad nüüd saanud sõpradeks. Ühes nad võtsid lehed välja, üheskoos leekisid mööda tänavaid. Ja kui ühel palju lehti kippus kätte jääma, tuli teine appi ja aitas ära müüa — kaks meest on ikka kaks meest. Kodja oli veo voorimehe poeg ja tal ei olnudki häda pärast teenistust vaja, ta müüs seepärast, et oleks endal ka alati omad sendid taskus, et ei oleks iga tühja asja peale isalt raha küsimist. Pealegi tahtis ta endale jõuluks suuski osta ja õepirts ajas juba ammu peale, et tema tahab uiske. Ta siis jõuluks ostab endale suusad ja õele uisud. Üheksa krooni on raha juba koos, neli-viis krooni lööb jõuluks veel kokku.

Nojaa, jalutasid nad siis mööda jõekallast ja arutasid oma asju, kui korraga ühe kaldale tõmmatud lodja tagant pistis Lootus oma kriimuliseks võõbatud pea välja, sihtis nende poole puupüssiga ja karjus:

„Käed üles! Olete vangid!“ Jaan ja Kodja hakkasid naerma, kuid Lootus ei olnud parajasti pärit siit maailmast. Ta oli metsiku suguharu pealik ega tahtnud kuuldagi sellest, et teda kutsuti koolivend Lootuseks. Mehed kutsuti lodja alt kokkulepitud häämitsusega välja ja kutsumata külalised viidi vangi. Kui nad kombekohaselt olid üle kuulatud, piinatud ja surma mõistetud, siis... siis, jah, võis jälle tagasi Lootuseks hakata ja muud juttu rääkida. Siis ei olnud Jaan ja Kodja enam vangid, vaid külalised, kellele anti vigvamis kivil iste ja kellega võidi puhuda ka muid jutte.

Lodjaalune oli mitmesugust koli täis ja omamoodi elamiseks sisse seatud. Siin olid kõigepealt samblast ja heintest magamisasemed, mida näidates Lootus seletas, et siin on ta maganud mitugi kardetavat ning hirmsat ööd. Lauaotstest oli kokku löödud kapp ja laud, kus asetsesid mõned kausid, tassid ja vana kilumannerg. Keskkohas oli tulease, mille ümber istuti ja kus valmistati toitu. Lodja teises otsas oli töökoda, pooleli oleva lennukimudeliga, mitmesuguseid mööduriistu ja koerasaane. Viksikärbise sisse oli tehtud kompass, mis pidi näitama ühe otsaga põhja, teisega lõuna poole — kui takistavaid asjaolusid ei ole.

Oli juba videvik, kui poisid vigvamist lahkusid. Kogu tee seletas Lootus elavalt ning hoogsalt, et kui tal nüüd korda ei lähe oma Lennukiga põhjanabale sõita, siis sõidab kevadel kindlasti Aafrikasse.

Jõulu eel muutusid ilmad külmaks, kuid lund ei tulnud maha. Päevad otsa puhusid kõledad ning läbilõikavad tuuled, mis sundisid poisse maha jätma oma vigvamid luhal ja mängupaigad Toomel. Isegi turul ja kinode ees ei olnud kuigi hea konutada ega vaadata, kas kuski midagi ripakil on. Kogu elu koondus kooli ja muutus siin hoogsamaks, õpetajal kõnelesid üksteisele, et koduseid töid ei jäeta enam tegemata ja õppimine näib hoogu võtvat.

Lootus kogus nüüd ajalehist väljalõikeid võõraste maade kohta, koostas neist albumeid, tegi salapäraseid plaane ja kaarte, mis tal kõik omal ajal tarvis minevat. Mõnikord puudus küll päeva või kaks koolist ja jutustas siis teistele väljamõeldud lugusid oma seiklusist ja sõitudest, millal ta käinud tuttava lenduriga Soomes või autojuhiga Tallinnas.

Koolijuhataja korraldas nii, et supiköögist toodi lõuna kooli, ja hoidis siis poisse kooli juures kuni kella viieni, pannes neid rühmiti kas õppima, mängima või käsitööd tegema. Ainult teatud poisid, nende hulgas ta Jaan ja Kodja, võisid kohe pärast tunde koolist lahkuda.

Õhtupoolse tegevusega soojades ruumides harjuti ja keegi ei tahtnudki enne lahkuda. Sageli tuli juhataja ise saali, ja siis algas orkestrimäng. See meeldis poistele eriti, siis löid silmad särama ja kehaga hõljuti mängurütmile kaasa. Näis, nagu oleks just pillimäng neis pesitsevaid pahu vaime taltsutanud. Pärast mängu juteldi isekeskis elavalt ja nõuti juhataja käest otsust — kuidas mäng läheb.

Jaan mängis orkestris kaasa. Talle anti luba pilli koju viia, nii et õhtuti võis kojarahvalegi ette mängida oma lugusid. Üliõpilase juures ta ei mänginud, see valmistus nüüd oma viimsele suurele eksamile ja vajas rahu.

Koolis võttis mäng eriliselt hoogu veel seepärast, et seisis ees esinemine — jõulureedel tuli mängida Peetri koguduse leerisaalis koguduse nõukogu jõulupuul. See tiivustas poisse ja pani püüdma kas või mis.

Ometi juhtus siingi asju, mis pärast suuri sekeldusi töid ja suurema hulga poiste poolt hukkamõistmist leidsid. Mõnes üksikus poisis tõstis vana Peltsebuul aeg-ajalt pead ja sundis tegema asju, mis olid lausa kurjast.

Üks neljanda klassi poiss anus juba ammu juhatajat, et see talle pilli koju annaks, ta tahaks kodus kõvasti harjutada, nimelt ei lähe tal üks koht selles raskes laulus „Kõik taevad laulvad“ mitte sugugi. Juhataja enese silma all poiss proovis ja püüdis, nii et higi tuli laubale — mis ei lähe, see ei lähe! Kui saaks kodus harjutada, oleks hoopis iseasi. Ta anus niikaua, kuni juhataja andiski talle pilli koju.

Teisel päeval ei tulnud poiss kooli, saatis koolivennaga juhatajale ümbrikku pandud pandimajakviitungi, saatis tervisi ja soovitas pilli pandimajast välja osta — juhatajal olevat palju rohkem raha kui temal. Temal minevat praegu ühe võla maksmiseks raha hädasti vaja.

See teade pahandas kõiki, lubati poisile omalt poolt kaske anda. Jaani pinginaaber Kärmik seletas:

„Sihuke suli ta on. Mineval kevadel jäi koolile võlgu — trahviraha ja ühe raamatu kaotas ära, kokku üle kahe krooni. Lubas kevadel ilusasti, et läheb karja ja teenib raha, siis maksab kõik ära. Juba esimesel nädalal hõlmas peremehelt kolmkümmend krooni, tuli linna ja esimene asi — kooli, oma võlga maksuma. Maksis võla ära, võttis kviitungi vastu, keeras kokku ja pani rinnataskusse — kõik nagu kord ja kohus. Ise seletas, et küsis peremehelt raha ette, temal võlg tasuda, saaks selle südame pealt ära. Niisuke suli oli. Kui koolist ära tuli, võttis auto ja sõitis koju nagu härra kunagi. Aga peremees oli politseisse telefoniga ette öelnud, ja kui poiss koju jõudis, olid onkud hooviväraval vastas ja nabisid kinni.“

Pill saadi politsei abiga pandimajast kätte ja harjutused läksid edasi. Pillipantija aga kõrvaldati orkestrist teiste nõudel.

Mõni päev enne jõulu teatas juhataja Jaanile, et ta on nüüd tõstetud neljandast järgust kolmandasse. See teade Jaani ei rõõmustanud, ta teadis ise, et ulatub üle igasugustest järkudest. Kodja sai juba teise järku ja seletas Jaanile, et kui esimesse järku saab, siis tema küll endisse kooli tagasi ei lähe, kas jääb siiasamasse edasi või läheb mõnda teise kooli. Vanas koolis hakka jälle härra Saarega maadlema ning jagelema, on seda vaja.

Kooli jõulupuu ühendas jälle kõikide poiste meeled, isegi Lootus unustas oma reisud ja suured plaanid, vaatas särasilmil jõuluküünlaid ja laulis täie rinnaga kaasa. Kui juhataja jõulukõnet pidas, siis läks kõigest sellest mõõda, mis oli halba olnud, otsis üles igapäev juurest kõige väiksemadki voorused, julgustades neid kasvatama ning arendama. Kui ta oma kõnet lõpetades näitas jõuluküünaldele, et ülespoole püüavad jõuluküünalde leegid, sinna püüdku ka nende hinged, — siis oligi poistel tunne, nagu kaoksid kuhugi nende kitsad kodud, külmad tänavanurgad ja kiusatuslik turg, ja nagu tõstaks mingi nähtamatu võim neid üles, vastu soojusele ja valgusele.

Enne leerisaali jõulupuule minekut tuldi aegsasti kooli ja paluti juhatajat, et see kõik lood veel kord läbi mängida laseks, et nad omaga vahele ei jääks ja koolile häbi ei teeks.

Lood mängiti veel kord läbi, siis hakati minema. Teel ümises mõni omaette raskemaid kohti ja noogutas peaga takti lüüa. Mõni õpetas oma kaasmängijat:

„Vaata, et sa selle koha peal vaikselt mängid ja seal hoogsalt paisutad. Sul need kohad ei lähe hästi.“

Leerisaalis olid neil kohad valmis just kuuse all, kuna teised istusid eemal. Tähtsate nägudega asetasid nad paigale puldid ja noodid, kuna juhataja veel kord kõik pillid üle häälestas.

Kui siis lõpuks tuli nende kord esineda, tehti seda sellise hoo ja andumusega, nagu oleks kahe-kümnepealisel poistesalgas üks hing ja üks tahe. Pealtkuulajad olid mängust haaratud, poisid ise õnnelikud. Nad vaatasid juhatajale otsa pilguga, mis tahtis öelda: vaata, mis me kõik võime.

Koduteel tungiti mütsakusse juhataja ümber. Kõigil oli midagi öelda ja seletada: see läks hästi, see koht läks ka hästi. Mõni pidas siiski heaks tooniks mängust ka mõnd viga leida, kurtis, et see või teine paisutus tulnud temal proovil paremini. See kõik oli muidugi jutujätkuks, üldiselt olid kõik õnnelikud ja rahul.

Üliõpilane õiendas enne pühi oma viimse ja raske eksami, tuli koju õnnelikuna ja seletas Jaanile, et nüüd ei ole ta enam üliõpilane Pärn, vaid magister Pärn. Nüüd pühitsevad nad jõulusid, mis on alles jõulud.

„Soovin õnne ja tervitan!“ surus Jaan oma suure sõbra kätt. „Teie juba nii kaugel, minul on aga nii halvasti läinud.“

„Pole viga,“ lohutas noor magister, „sinu head päevad on alles ees.“

Jõulueelseil päevil aitas Jaan jälle kojarahvast, müüs õhtuti kuni hilise ajani ajalehti, tuli tagasi väsinuna ja roidununa. Tahtis rohkem raha teenida ja jõululaupäeval ema hauale kuuse ja küünlaid viia. Härra Pärnale, keda ta enam mõttes üliõpilaseks ei kutsunud, tema magistri-nimega aga veel ei olnud harjunud, oli ta koolis valmistanud riidepuu ja saapaharja. Kojanaisele ostis kindad ja kojamehele salli.

„Peab neid sedasigi meeles pidama,“ arutas ta endamisi, „nad näevad ju sinu pärast nii palju vaeva.“

Kui ta jõululaupäeva õhtul pimedikus koju tuli ja tuppa astus, seisis suur jõulukuusk keset tuba. Härra Pärn seadis sellele parajasti küünlaid külge.

„Nüüd teeme jõulupuud, väikemees,“ rõõmutses magister ja kutsus Jaani appi.

„Mul on ka väike kuusk puukuuris, ja küünlaid on... mõtlesin ema hauale viia.“

„Sinna läheme ka, aga enne seame koduse jõulupuud korda ja põletame siin küünlaid.“

Kui jõulupuud põles, tõi Jaan esikust oma riidepuud ja saapaharja, pani need häbelikult härra Pärna ette lauale ja ütles nagu vabandades:

„Paar väikest asja... koolis ise tegin.“

„Vaata, vaata,“ rõõmutses sõber. „Just neid läks mul ammu vaja. Ole meheks! Aga mul on sinu tarvis ka midagi.“

Ta võttis diivani tagant nurgast suure paki-mütsaku ja hakkas seda lahti harutama. Jaani silmad läksid suureks — palitu ja ülikond, tuliuus palitu, püksid ja kahe reaga pintsak. Ega need temale ole? Tal vana palitu veel päris asi, ainult õhuke, tuul puhub mõnikord läbi.

Jaan seisis tummas üllatuses ja tõrjus tagasi üksisõnu:

„Aga miks te... See on ju suur kulu minu pärast, millal ma seda...“

„Ära nüüd räägi midagi,“ patsutas sõber talle mehiselt õlale. „Pane selga ja kannu terviseks, nagu venelased ütlevad. Ma ju ütlesin, et sinu ema aitas mind kord jalule; on siis see suurem asi, kui ma poega selle eest meeles pean.“

Jaan ei teadnud, kas nutta või naerda. Uus ülikond pandi selga, palitu peale — kõik parajad nagu mõõdu järgi tehtud. Kuidas ta selliseid oskas osta? Seda ei maksa küsida, küllap saab vanadegi riiete järgi mõõtu võtta ja tellida, mis tahad.

Nüüd jooksis Jaan kojarahva juurde, andis oma kingitused ära, näitas uut ülikonda ja palitut — kõik nagu selga valatud. Kojanaisel tulid pisarad silma — on see härra Pärn alles hea inimene! Võõras laps, aga kuidas hoolitseb.

Siis võeti kuuri eest Jaani toodud kuusk ja mindi koos ema hauale, kus süüdati küünlad ja seisti vaikides.

Kui tagasi tuldi, ütles Jaan:

„Küll on see aeg läinud imelikult. Pool aastat on tagasi, kui ema suri, aga mul on selline tunne, nagu oleks see juba teab millal ammu olnud, nagu oleksin juba palju aastaid elanud teie juures. Ja varjupaigas olemine — seegi on nii kaugele jäänud, just kui läbi udu tuleb meelde. Aga alguses ei tahtnud kuidagi uskuda, et ema on surnud, arvasin ikka, et ta on kuski ära ja tuleb varsti tagasi.“

Kui pärast jõulusid jälle kooli tuldi, otsis Kodja kohe Jaani üles ja küsis:

„Kuidas pühad läksid? Mina käisin maal, ei saanud ka lehti müüma tulla, minu asemel käis üks poiss meie majast. Nüüd lähen jälle ise.“

„Päris hästi läksid. Näed, uue ülikonna sain ja palitu on ka uus, lähme riidetuppa vaatama,“ teatas Jaan avameelselt. „See üliõpilane... nüüd ta enam ei olegi üliõpilane, on juba magister — see ostis.“

„Ei-noh, palitu on aus,“ takseeris sõber. „Ja ülikond on ka nagu selga valatud. Aga mina ostsin pühade laupäeval suusad ära, siukola sidemetega ja pilliroost keppidega — kaheksa krooni läksid maksma kõik kokku. On ka päris täitsad, kogu pühade aja lelle pool kihutasin mööda metsi. Ja õe-pirtsule ostsin uisud ka ära. Tütarlapse asi — nüüd on teisel nii hea meel, et mujal ei seisagi kui liuväljal, kui veidi vaba aega on. Raha sai jõuluks nii sendipealt otsa, et kott jäi päris tühjaks. Kui nüüd kevadeks noortekuuli ja võrkpalli tahan saada, pean tublisti pingutama. Minul on vanad uisud küll ka päris otsas, logisevad igast kruvist ja needist, kuid ma uusi ei osta, hakkan rauatöö tunnis ise pantsisid tegema.“

Endine huvi kooli ja koolitöö vastu püsis ka teiste juures. Kodja algatus pantside valmistamise asjus nakatas ka teisi, kohe esimeses rauatöötunnis hakkasid vanemad klassid pantsisid tegema. Ainult Lootus nokitses niisama, teda pantsid ei huvitanud, kui saaks mõne mootorsaani teha, millega võiks kihutada otse põhjanabale, oleks iseasi.

Saamatu rauatöös oli Jaani ees istuv väike kahvatu poiss Nirk, kes ise küll kangesti pantsisid tahtis, kuid ei osanud õieti viiligi käes hoida. Ta palus Jaani appi, tirides oma taskutest lugemata arvul välja raua- ja plekitükke, kruvisid ja mutreid — ehk sobib mõni neist pantsule juurde. Jaan takseeris seda kraami, teised poisid takseerisid, kuid pantside tarvis ei olnud sellest materjalist midagi võtta.

Pärast tunde tuli Nirk Jaani juurde ja teatas õige saladuslikult, et tal on kodus veel asju. Kui Jaan nüüd kohe tuleks temaga kaasa, ta näitaks kodus — ehk sobib midagi pantside juurde.

Nirk oli vaikne, pisut saamatu poisike, kes teistega palju ei seltsinud ja kõigist nagu kõrvale oli jäetud. Jaanil oli temast kahju, oleks hea meelega kuidagi aidanud.

Kui tunnid lõppesid, läkski ta Nirgiga ühes, kes kuidagi tagasihoidlikult ta kõrval sammus ja ennast nagu olematuks püüdis teha. Kodu hoovivärvas jäi ta äkki seisma, seisis seljaga vastu väravat ja ajas käed laiali, nagu tahaks oma kaaslasele takistada sissepääsu.

„Ma ei teagi veel, kas ma näitan sulle oma asju?“ kõhkles ta ja seisis tee peal ees.

Jaan sai pahaseks ja tahtis juba ära minna.

„Kui sa näidata ei taha, mis sa siis kutsusid?“

„Olgu siis peale,“ nõustus Nirk, tuli hoovivärava eest ära ja laskis Jaani sisse. Siis jooksis tuppa, viis raamatukoti ära ja vaatas luurates ringi.

„Ma sulle näitan...“ sosistas ta saladuslikult. „Ma pole veel kellelegi näidanud, sina oled esimene. Aga ära sa kellelegi ütle.“

Nüüd sammus ta kikivarbail puukuuri poole, avas ettevaatlikult selle ukse, viipas siis käega ja sosistas:

„Tule...“

Jaan astus puukuuri, kuna poiss tõmbas ukse kokku, nii et veidi hämarat valgust sisse paistis ja silmadel harjuda andis, enne kui midagi võis näha. Nirk andis Jaanile paku istmeks ja hakkas siis ise, hingeldades ja näost õhetades, oma asju näitama. Kõigepealt otsis kolude tagant välja kasti ja tõi selle Jaani ette. Selle sisu oli üllatav. Siin oli raudnaelu, kruvisid, mutreid, teelusikaid, pliiatsiteritajaid, sulgi, sulepäid ja pliiatseid. Jaan ei jõudnud tükil ajal kõike ülegi silmata. Aga pea — see on ju tema enda vana nuga, mis enne pühi kaduma läks, ja see tema teritaja, mis alles paari päeva eest ära kadus. Jaan tahtis nende kohta midagi öelda, kuid kaaslane ei andnud selleks aega. Nagu kass liikus varvastel kuuris ja tõi üha uusi asju välja, seejuures punetas ta näost, käed värisesid ja hing kippus rindu kinni jääma.

Jaan ei saanud tükil ajal jahmatusest sõnagi suust. Koolivenna asjade hulk näis olevat ammutamatu. Kõik vahvärgi lattide ja laudade vahed olid asju täis. Siin oli taskurätikuid, kindaid, tühje pudeleid... Ja mis ta nendega peaks tegema? Siin on asju, mida poisil kunagi vaja ei lähe — mida teeb ta näiteks nõelapadjaga, katkise nukupeaga või üldse nukuasjadega. Tühipaljaid klaasikildegi kraapis poiss puukuuri prahi alt välja. Tal näisid kõikide asukohad täpselt teada olevat, kõik olid hoolikalt kokku pandud ja ära peidetud, nii et neid ilma teadmata ei saaks keegi kätte.

„Kuule,“ kugistas Jaan viimaks küsimuse välja, „mis sa nendega teed? Kust sa selle prahi kõik oled saanud?“

„Ma vaatan neid vahel ja... katsun,“ sosistas Nirk.

„Kust sa need oled kokku ajanud? Oled varastanud.“

„Ma... võtan neid, jah,“ sosistas jälle poiss, tuli siis Jaani juurde, paitas ta käsi ja anus:

„Ma võtan jah... ära sa kellelegi ära ütle.“

Jaanile näis poiss nagu meelest ära olevat, ta külmahigised käed värisesid teda paitades ja hääl näis kustuvat kurku.

„Ma pole veel kellelegi näidanud... sina oled ainuke... Ole hea, ole pai, ära ütle ära.“

„Sa oled minugi noa ja teritaja ära võtnud — näe, siin nad on!“

„Ma annan tagasi, ma annan teisi asju veel, ära aga ütle.“

Jaan tõusis püsti, tõukas jalaga kasti eemale ja tahtis välja tulla. Osavasti nagu kass kargas Nirk talle uksele ette, sirutas käed vastu ja kähises:

„Ma ei lase sind, enne kui töötad, et ära ei ütle. Ma ei lase sind, kas löö mind või maha.“

Äkki tundis Jaan selle armetu poisirtsika vastu nii suurt tülgestust, et ta talle hoobi rindu andis ja kuurist välja astus. Kuid ta ei pääsenud kuhugi, poiss haaras ta jalust kinni, lohises temaga kaasa ja anus vahetpidamata:

„Ma ei lase sind enne kuhugi, kui sa ütled, et kellelegi ära ei kaeba.“

„Mis mul asja kaevata on,“ ütles Jaan lõpuks, püüdes end lahti raputada. „Mis sa mulle neid siis üldse näitama hakkasid, kui nüüd äraütlemist kardad?“

„Ma ei tea isegi, miks... Mõtlesin, et näitan, sa oled teissugune kui muud poisid.“

„Aga ütle nüüd mulle,“ päris Jaan rahulikumalt, „miks sa neid üldse võtad, mis sa nendega teed? Kogu kuur tühja rämpsu täis varastatud.“

„Ma ei tea isegi, miks ma võtan. Kohe just nagu pean. Palav hoog käib üle keha... niisuke naljakas tunne on, siis võtan. Ja kui pärast neid asju vaatan, on niisamuti.“

„Minu pärast võid mureta olla,“ lubas nüüd Jaan, „mina kellelegi ütlema ei lähe. Aga sa võiksid küll selle varastamise jätta... rumal ja vastik poiss.“

Jõulise liigutusega tõmbas ta oma jala teise käte vahelt ära ja sammus hooviväravast välja. Tal oli selline tunne, nagu oleks puudutanud midagi õige ilget ja vastikut.

Kui Jaan järgmisel hommikul Nirki koolis vaatas, oli see vaikne ja omaette nohisev nagu alati, püüdes nagu hoopis ära kaduda teiste eest. Eilsest vahejuhtumist ei olnud nende vahel kõnet, isegi piinlikkust selle pärast Nirk ei näinud tundvat.

Esimesel vahetunnil seisis Nirk kogu aja üksi seina ääres ja — tal oli tõepoolest imelik oskus teistest märkamata jääda, keegi ei kõnetanud teda, keegi ei näinudki teda.

Suurel vahetunnil tehti kooliõues kastekannudega liuvälja, kogu kool oli ametis. Jaan otsis silmadega Nirki, teda ei olnud kohal. Ta jooksis klassi — ja seal ta seisis akna all õhetava näoga. Jaan astus ta juurde ja ütles tungivalt:

„Kuule, sa võtsid jälle midagi, sul on niisuke nägu. Pane tagasi!“

Nirk laskis silmad maha langeda, pistis käe taskusse ja tõi sealt nähtavale väikese kummi-tüki, mille ta sõnalausumata esimesele lauale tagasi pani.

„Ja nüüd — tule välja!“ käsutas Jaan edasi.

Sõnakuulelikult võttis poiss sahtlist mütsi ja järgnes Jaanile. Kuid tema mõõt ei olnud sel päeval nähtavasti veel täis. Kui tunnid lõppesid, kadus ta äkki klassist, ehk küll oleks

pidanud täna kella viieni koolis olema. Riidetoa uksele tuli ta Jaanile vastu, põu punnis ja näol tuttav õhetus.

„Ta on kindlasti midagi jälle võtnud,“ mõistis Jaan kohe. „Tarvis järele leekida.“

Silmapiilk jooksis ta klassi tagasi, haaras raamatud ja oli jälle riidetoas. Tõmbas palitu sellise kiiruga selga, et õmblused aina rägisesid, siis pani täiest jõust Nirgile järele. See oli juba tänava otsal, kui Jaan tänavale jõudis.

„Kui teda enne kätte ei saa, siis kodus ikka,“ arutas Jaan ja andis jalgadele tuld.

Samal ajal otsis Veedam klassitoas oma raamatuid, kuid ei leidnud neid kusagilt.

„Raamatud on ära,“ kurtis ta sisseastuvale juhatajale.

„Kus nad siis ikka võivad olla? Ehk panid ise kuhugi — vaata järele.“

„Ei pannud, siiasamasse laua peale jäid. Mõtlesin, et lähen veel veidi välja. Kui tagasi tuln, olidki ära.“

Asi kippus tõsiseks minema.

„Kes poistest ära on läinud?“ päris juhataja.

„Nirgats ja Teras,“ seletasid sündmuskohale kogunenud poisid. „Nirgats tuli mulle uksele vastu, oli nii kohevil... Ja Teras pani talle tuhatnelja järele.“

„Nii — Nirk ja Teras... ja Kattai on ära,“ otsustas juhataja ruttu. „Noh, vaatame järele!“

Siis hüüdis ta õpetajatetuppa:

„Härra Paas, jääge veidi ajaks minu asemele, mul on vaja väike käik teha linna.“

Hetke pärast oli temalgi palitu seljas ja ta lahkus koolimajast.

Selle aja sees oli Jaan Nirgile järele jõudnud, kes ennast harjumuse kohaselt vastu majaseina surudes ja poolpõiki edasi rühkis. Jaan ütles otsekohe:

„Kuule, Nirgats, sa oled jälle midagi võtnud, sul on niisugune nägu. Ja põu on täis. Mis sul on? Mine vii tagasi!“

„Ee... ei ole midagi...“ püüdis Nirk ennast olematuks teha ja liikus õlaga majaseina nühkides Jaani kõrval edasi.

„On, ära valeta!“

Nüüd jõuti ühe võõra maja hoovivärava kohale. Nirk omandas sel hetkel Jaanile tuttava kassi kõnnaku ja lipsas hoovivärvast sisse.

„Kuhu sa poed?“ kargas Jaan talle järele ja haaras palituvarrukast kinni.

„Lase mind lahti,“ tõrjus Nirk ja hüppas jälle tänavale.

Ja nüüd algas kahe poisi vahel sõit, hooviväravaist sisse ja välja. Jaan oleks võinud ta siinsamas tänaval läbi tuuseldada ja põue järele vaadata, kuid ta ei tahtnud tänaval kaklema hakata.

Selle aja sees jõudis juhataja poistele järele. Ja kui nad jälle ühte hoovi sisse pöördusid, oligi ta kannul. See tuli ootamata nii Jaanile kui ka Nirgile. Esimene jäi kohmetades keset hoovi seisma, teine aga jõudis oma kassikõnnakul prügikasti taha pugeda, kus ta enese kõhu kokku tõmbas, siis end veidi raputas— ja vabaneski võõrast koormast.

„Mis teie siin teete?“ küsis juhataja karmilt.

Jaan oli juhataja ootamata ilmumisest nii kohmetanud, et ei saanud sõnagi suust. Nirk aga tuli prügikasti tagant välja ja kogeles:

„Ee... ei midagi, meie niisama.“

Jaan märkas, et tal ei olnud enam kassikõnnakut, ta oli jälle kohmetult kõrvale hoiduv ja kaduda tahtev.

„Mis sa seal prügikasti taga käisid?“

„Niisama...“

„Tule, lähme vaatame!“

Jah, seal nad olid — kõik neli Veedami raamatut, nimed peal ja pruun paber ümber.

„Siia poetasid... Võta raamatud üles, ja lähme kooli tagasi. Sina kah, Kattai. Vaat, just sinust ma poleks seda uskunud.“

„Nüüd olen rumalasse seisukorda sattunud,“ arutas Jaan, astudes juhataja kõrval kooli poole ja närides oma huuli. Nirk läks jälle oma tavalist kõnnakut, poolpõiki ja nühkides teise õlaga majaseinu ning aiaplanke.

Koolis viis juhataja mõlemad poisid kantseleisse ja hakkas usutama:

„Nüüd rääkige ära, kuidas te nad võtsite ja mis kavatsused teil olid?“

Jaan kohkus. Kas siis teda ka kahtlustatakse varguses? Kas juhataja tõesti arvab, et tema oli asjaosaline?

Juhataja käis uuesti peale:

„Räägi sina, Kattai, enne!“

Jaan tundis, kuidas temas midagi kihvatas. Kas ta tõesti seda arvab? Ta lõi trotslikult pea püsti ja raius siis nagu terast:

„Mina ei räägi midagi!“

Juhataja mõõtis teda pika pilguga, siis ütles sügavalt kõmiseva häälega:

„Siin ei olegi midagi rääkida. Need raamatud räägivad ise. Mis sina, Nirk, ütled?“

„Ma ei ütle midagi... mina ei tea midagi.“

Juhataja vihastus.

„Raamatud on siinsamas, ja te kumbki ei tea midagi. Kaske saate mõlemad ja sina, Kattai, enne!“

Jaan tundis, kuidas ta keha terasvedruna pingule tõmbus nagu iga kord, kui suur võitlus oli tulemas. Ta vaatas üle õla oma naabrile otsa — see seisis seal nagu eile puukuuriski, viletsana ja anuvana. Ta nühhis õlaga vastu seina ja puuris silmadega põrandat, nagu peaks sinna iga silmapilk ilmuma auk, kuhu ta võiks kaduda.

„Tule, Kattai!“ käsutas juhataja ja tõusis istmelt. „Sina ootad siin.“

Nüüd vaatas Nirk üles Jaanile otsa. See oli sama pilk, mis seiras teda kaaslaste poolt varjupaigas, kui ta öösi seisis taganemalöödud Krõhva ja Tanki salga ees. See oli sama imetus: see poiss ei ole selline nagu teised! Nüüd tundis Nirk selgesti, et Jaan ei ütle ka siis midagi, kui talle ka kaske peaks antama. Ei, ei — see ei ole selline poiss!

Kui juhataja ukse avas ja Jaanile peaga märku andis, jooksis Nirk seina äärest ette, heitis maha ja võttis juhataja jalgade ümbert kinni, nagu tegi seda eile Jaanigagi. Siis kiljatas:

„Ei, ei — tema ei ole niisugune poiss! Ega siis tema... Mina võtsin... Tema ajas mind taga ja käis peale, et ma tagasi tooksin.“

Juhataja istus raskelt toolile, võttis prillid eest, hakates neid puhastama oma helevalge taskurätiga.

„Seda ma arvasin,“ pomises ta endamisi. Tal hakkasid silmad äkki imelikult läikima ja nääl kumises võõralt, kui käsutas:

„Mine sa, Nirk, seisa seal ukse taga!“

Siis läks ta Jaani juurde, võttis oma suurte kätega ta mõlemast õlast kinni ja raputas teda kogu mehejõuga.

„Jaan... Teraspoiss... Kas tead ka, mis ma sinuga nüüd teen?“

Jaan vaikis.

„Ma tõstan su teise järku, ma tõstan su esimesse järku! Tänaest päevast peale oled eeskujulikkude liigis.“

Jaan tundis, kuidas selle tugeva kehaga mehe ees pinge ta kehast lahkus, südames läks soojaks ja silmanurkades hakkas kipitama.

„Ma paluksin nüüd,“ kogeles ta, „endisse kooli tagasi, või mõnda teise harilikku kooli... mul on siin paha olla.“

„Seda ma usun, seda ma usun, poiss,“ kordas juhataja oma sügavalt kõmiseva häälega. „Seda ma nägin juba esimesel päeval, kui sa seisid meie õues ja me pärast kantseleis kõnelesime.“

Kuid vaevalt praegu saab. Nad ei taha aasta keskel tagasi võtta.“

Siis istus ta jälle toolile, tõmbas Jaani endale lähedale, võttis ta mõlemad käed oma suurde pihku, nagu tegi üliõpilane, kui teda siia kooli saatmise puhul lohutas.

„Kas tead, mis ma sulle ütlen, Jaan,“ hakkas juhataja nüüd kõnelema soojalt ja kõmisevalt. „Nad kutsuvad sind Teraspoisiks — eks ole? Teras on kõva metall, ta on selleks saanud tules karastudes. Ole meil veel pealegi tules, see teeb sind aina kõvemaks. Kevadel lahkud siit veel tugevama teraspoisina kui tulid.“

Pealejõulused päevad möödusid lennates. Liuväli kooliõues sai valmis mõne päevaga, siis oli teda vaja ainult ülepäeviti ja veel harvemini kastekannuga üle käia, et ta püsiks sile ja sõidukõlvuline. Samuti said peaaegu kõik poisid oma pantsidega hakkama, nii et kõik vahetunnid ja õhtupoolikudki kihas liuväljal vilgas elu. Puutöötunnis valmistati jääpallikepid, need tulid täpselt niisama head kui spordiriistade-kaupluseski müügil olid, karvavõrragi ei andnud nad vabriku omadele alla. Siis klõbistati jääpalli mängida, nii et kogu õu ja vana aed aina paukusid.

Lootus ei saanud oma mootorsaaniga hakkama, millega oleks võinud otseteed põhjanabale kihutada. Tal olid küll kõige paremad ja täpsemad plaanid, kuid tehes vedas ikka üks või teine asi viltu. Siis hakkas ta plaanitsema purjesaani, millega oleks võinud sõita mööda Emajõe kas Peipsile või Võrtsjärvele, kuid ka sellest ei tulnud midagi välja. Kui teised õues jääpalliga „väravaid andsid“, vaatas ta rahutult pealt, näris sõrmeküüsi ja tegi jääspordi põhjani maha.

Et sel kombel kõik maailmamaad ta eest kinni olid, istus ta ühel õhtul linna puutoojate rekke, kui need tagasi sõitsid, ja rändas nendega kilomeetrit kaks-kolmkümmend linnast välja puuvedajate koju, kust ta alles kolme-nelja päeva pärast tagasi sai. Teistele kõneles pärast, et tegi ringreisu Eestis, et reisis enamasti posthobustel, kolm hobust oli ees, aisakell peal, ja postipoiss laskis kogu aja lõbusat laulu.

Juhataja uuris ja juurdles pärast seda reisilugu ja tegi otsuse:

„Ei, tuleb viia poisid ühel päeval välja talimatkale, kus nad oma reisulusti põhjalikult välja elaksid.“

Ta hankis Kaitseliidu suusajaamast kogu koolile suusad, ja ühel päikesepaistesel päeval korraldatigi kogu kooliga suusamatk Vasula metsa.

Kodja, kellel olid omad suusad siukola sidemete ja bambuskeppidega, sai kogu matkaväe üldjuhiks. Ta moodustas klassidest rühmad oma pealikutega, rivistas kõik korrapäraselt kooliõues ja andis siis pika vile — edasi, marss!

Lootus ei tahtnud Kaitseliidu suuski, hankis nad kusagilt ise ja kiitles, et need on nii head, et viivad sõitja ise edasi. Tal oli põu mitmesuguseid kaarte ja plaane täis, mis õigustas teda Kodja kõrvale asuma targaks teejuhiks ja nõuandjaks. Ometi ilmnes varsti, et ta ise ja ta kuulsad suusad suuremat väärt ei olnud. Mõne aja rühkis ta vahvalt Kodja kõrval, siis hakkas veidihaaval maha jääma kuna pärale jõudes isegi kõige noorema klassi rühmast kaugele maha oli jäänud.

„Need suusad,“ seletas ta pärast teistele, „ei ole minu sõidustiili järgi. Oleksid mul praegu minu läinudaastased telemargid all, siis, poisid... siis te mulle poleks ligi saanud.“

Kogu päeva tehti metsas suusasõitu ja nagu tikiti metsaalune ilusaid suusajälgi täis. Lõunaks tehti tuli üles, keedeti teed ja söödi kaasavõetud toitu.

Õpetaja Paas oli osav suusataja, kes väsimatult organiseeris mitmesuguseid mängugruppe. Kord oldi kauged põhjamaa reisijad Lapi tundrates, kus suusad ja põhjapõdrad olid ainsad liiklemisvahendid, kord muutus kogu salk Amundseni meesteks ja rühkis läbi oletatava tuisu lõunanabale — kas elu või surm. Siis korraldati teatesuusatamist, luuremänge suuskadel ja isegi võiduajamisi.

Jaan ja Kodja olid lahutamatud. Kodja oli Jaanist suusatamises kaugelt ees, kuid pallimängudes ja muus spordis ei saanud keegi Jaani vastu. Kohe pärast jõulu tõusis ta nagu endastmõistetavalt spordiringi kapteni kohale, kuna siiaamaani see koht oli olnud Kodja käes. Kodja ise oli see mees, kes Jaani kõige rohkem sellele kohale soovitas. Talispordis, suusatamises ja jääpallis jäi juhtiv koht endiselt Kodjale. See kõik kujunes nii iseenesest, jõudude ja võimete vahekorra.

Õhtul tuldi tagasi — rõõmsad ja väsinud. Sellest taliretkest andis pärast kõnelda mitu aega, ühtlasi lõigati sellega omaalgatuslikel seiklusil nagu jalad alt ära. Isegi Lootus käis nüüd korralikult koolis ja tundis huvi õppeainete vastu.

Nii päevad läksid ja varsti olidki lihavõtted käes. Siis tuli suur sula, viis Emajõelt jää, ja kui pärast pühi kooli tuldi, olid jõekaldad juba paljad.

Esimesil päevil pärast pühi käis Lootus korralikult koolis, siis hakkas puuduma, ikka päev või kaks, mida ta alati osavasti vabandada mõistis. Kord pidi ta käima silmakliinikus — ta oli lühinägeline ja arst soovitas talle prillid hankida—, kord oli muidu haige või pidi ema aitama. Juhataja ja õpetajate käigud koju ei andnud tagajärgi, ikka oli üks lukus ja kellegagi ei saadud kokku. Kui sellest Lootusele kõneldi, ütles ta alati:

„Vaata just... just paar minutit enne teie tulekut läksin silmakliinikusse.“

Ühel päeval tuli ta Jaani juurde ja ütles õige tõsise näoga ja asjaliku sooviga:

„Mul läheks sinu abi veidi vaja — sa oled maateaduses ja loodusloos kõige targem üle kooli, sa oled üldse kõige targem poiss üle kooli... kas sa ei tuleks mulle veidi appi?“

„Mis see siis on?“ küsis Jaan, kes arvas, et õppeaineis soovitakse temalt abi. Sellist abi oli temalt ennegi tahetud.

„Tule pärast tunde meie poole, küll ma siis ütlen.“

Kui koolitunnid lõppesid, läks Jaan Lootusega kaasa. See ei viinud teda aga koju, vaid luhale, kus lodja all läinudaastases vigvamis elamine jälle oli korda seatud.

Seal ootasid neid juba Kärmik ja kaks teist poissi, keda Jaan ei tundnud. Võeti kividel istet, kuna Jaan küsis kohe:

„Mis teil siis raske on? Mul on vähe aega.“

„Kas sa oled lugenud „Kapten Granti lapsi“?“ nõudis Lootus, jättes Jaani küsimuse tähele panemata.

„Olen küll. Mis siis?“

„Nojaa, siis sa tead, et nendega reisis üks maa teadlane kaasa. Niisugustel suurematel reisudel peab ikka kaasas olema mõni teadusmees, kes neid võõra maa asju uurib. Vaata, meie tahame ikka Aafrikasse sõita, kamp on koos ja asi on küps. Kas sa ei tahaks meiega kaasa tulla? Ole meie teadusmees!“

„Teie olete lausa narrid,“ arvas Jaan ja tahtis püsti tõusta.

„Ei — ei!“ keelas teda Lootus. „Sa kuula enne asi ära, siis ütle, kas oleme narrid või ei ole. Kolumbusele öeldi ka, et ta on hull, aga näe — avastas Ameerika. Sa kuula ikka enne meie plaanid ära, siis ütle.“

„Kuidas teie siis sinna sõidate?“

„Mootorpaadiga. Tuleb siit võtta tubli mootor, kas või „Tuisk“, sellele elu sisse lüüa ja minema panna. Vaata, meie plaan on niisuke, et sõidame mootorpaadiga esiteks Emajõe mööda Võrtsjärve, seal vana orduaegset kaubateed mööda Tännasilma jõkke, siis Viljandi ja Navesti jõge mööda Pärnu jõkke ja — seal ongi meri. Niisuke vana kaubatee on olemas, see on ajalooramatuski üleval ja seda peaksid sina paremini teadma kui meie.“

„Äh, see kaubatee on juba ammu ummistunud, seda mööda ei pääse te kuhugi.“

„Vahepeal võime oma paati kas ratastel vedada või rullidel edasi lükata. Need kaugemad reisud, need on alati takistuste ja kimbatustega seotud. Ära sa arva, et meiegi mõtleme, nagu läheks kõik iseenesest ja libedasti. Tuleb raskustega võidelda, see on kindel,“ seletas Lootus suure tuhinaga ja näris vahetpidamata oma küüsi. „Meil on siin kaardid ja kompassid kõik korras. Tuleval nädalal lööme „Tuisule“ müdinad sisse. Kahetsed pärast, kui kaasa ei tule. Sa oleksid meie teadusmees, tule... ise oled kõige targem poiss üle kooli.“

Jaan ei jõudnud sellele midagi vastata, kui väljast kostis ühesuguste vaheaegade järel kolm korda varese kraaksumist.

„Pea!“ hüüdis selle peale Lootus ja jooksis lodja alt välja. „Rebane tuleb.“

Varsti roniski lodja alla poiss, võttis põuest kaks pudelit välja ja ütles:

„Bensiin on siin. Kaks liitrit sain.“

„Siis on ju kõik korras!“ hüüdis Lootus.

Jaan pahvatas naerma:

„Selle kahe liitriga tahate Aafrikasse sõita? Te, narrid, ei saa sellega mootoritki käima või kui saate, siis on see bensiininatuke otsas kas või siinsamas Ropka all. Otsige endale teine teadusmees, mina teiega ei usalda kaasa sõita.“

Nende sõnadega tõusis Jaan kivilt ja läks vigvamist välja, jättes maailmareisijad oma plaane sepitsema.

Paari päeva pärast tuli Lootus pahuras tujus kooli, kutsus Jaani kõrvale ja teatas:

„Kas tead, Teras, meie sõit läks nurja. Meie vigvami on vaenlased sisse tunginud, kõik segamini löönud, mis aga peaasi — bensiini sisse vehkinud. Nüüd tuleb kogu selle asjaga uuesti otsast alustada. „Tuisk“ oli ka täna hommikul kaldale tõmmatud ja mootor seest välja võetud. Ma arvan, et sul on õigus, see orduaegne kaubatee on umbes ja seda mööda ei pääse kuhugi. Tuleb muid väljavaateid otsida.“

Sellega asi jäigi. Jaanil ei olnud järgnevail päevil aega Lootusega tegemist teha, sest olid tulemas koolidevahelised spordivõistlused ja Jaanil oli igal õhtupoolel tegemist, et meeskonda vormi viia. Rahvastepallis ei olnud neil kartustki, seda harrastati igal vahetunnil, ja kool oli sellega kahel kevadel juba esimesele kohale tulnud. Tänavu taheti ka korvpallis ja võrkpallis võistelda — need aga olid kõvad pätklid. Asi oli seda halvem, et koolil ei olnud päris korvpalli, tuli harjutada kas jalg- või võrkpalliga. Kui siis juhataja poiste anumise peale viimaks ostis päris korvpalli, läks treening alles lahti, õpiti viskamist üksikult ja harjutati koosmängu. Mõnikord korraldati teiste koolidega sõprusmänge, et oma võimeid näha ja teistega mõõta. Polnud vigagi, asi hakkas minema. Kõik need ettevalmistused, õppimine ja lehtedemüük väsitasi Jaani nii, et ta õhtuti kohe uinus, kui voodisse heitis.

Kui ta ühel õhtul jaama poolt koju sörkis, paar müümata lehte kaenla all, tuli talle salk pisse vastu, suured reisukotid seljas ja palitud käsivarrel. Jaan pidi neist juba mööda laskma, kui märkas Lootust ja Kärmikut.

„Kuhu teie lähete?“ hüüdis ta juba eemalt ja jooksis neile vastu.

Lootus ei olnud kitsi seletuste andmisega:

„Vaata, sind me just otsimegi ja küsime viimast korda: kas tuled meiega kaasa? Meie läheme Tallinnas laevale.“

Jaan oleks Lootuse jutu peale käega heitnud, kuid et Kärmik oli hulgas, kes oli korvpalli meeskonnas kõige parem, siis ei võinud ta seda asja niisama jätta.

„Kuhu te siis lähete? Kuhu sa lähed, Kärmik? Esmaspäeval on võistlused,“ nõudis ta tungivalt ja võttis poisi õlast kinni.

Lootus ruttas seletama:

„No Aafrikasse, noh!“

„Kuidas te sinna lähete, tobedad?“

„Ei ole tobedad kedagi,“ oli Lootus leplik. „Meil on omad plaanid. Ära sa arva, et poeme sõepunkrisse. Hee, nii lollid me ei ole, me teame küll, et kui selline sõepunkrisse pugunud jänes merel kätte saadakse, siis tõmmatakse kas masti või heidetakse üle parda. Meie vaatame Tallinnas välja torema mootori, kus nii... vanem mees on juhiks. Sobitame sellega sõprust, ajame juttu ja palkame mootori nii... mõnetunniliseks lõbusõiduks. Heakene küll, sõidame sinna Naissaare taha, siis... vops! anname talle mõne asjaga hoobi pähe, nii et ta minestusse langeb. Köidame käed-jalad kinni ja viime kajutisse. Kui ta siis ärkab, ütleme, et ta on meie vang ja laev on meie võimu all. Ega me teda masti tõmba... üle parda ka ei heida, tühjal saarel laseme maha. Ise aga purjetame Aafrikasse.“

„Sa oled tõepoolest suur tobu,“ ütles Jaan poolvihaselt. „Sa võid sõita kuhu tahad, aga Kärmik ja Aasu, teie tulete mõlemad jalamaid tagasi! Ma tean, et teie kuhugi ei pääse ja politsei toob teid tagasi, aga meeskond peab need päevad veel treenima — võistlused on siinsamas.“

„Sa võid oma võistlused sisse soolata,“ lautas Lootus, „meie võistleme varsti bantu neegritega.“

„Ära aja jobajuttu,“ põlastas Jaan ja käsutas poisse: „Kärmik ja Aasu, jalamaid tulete minuga tagasi!“

Kaks võõrast poissi hakkasid vastu ajama, kuid Kärmik ja Aasu löid kõhklema. Nad olid heasüdamelised ja pehmeloomulised poisid, nende suurim viga oli see, et nad kergesti alistusid igasugustele mõjudele.

„Ei tea...“ venitas Aasu ja vaatas Kärmikule otsa. „Mis sa arvad?“

„Ärge olge lollid,“ ässitasid võõrad poisid. „Nüüd, kui meil kõik juba valmis ja tee jalgade all, lähevad nemad tagasi.“

Kuid Jaan ei jätnud. Ta teadis, et kui Kärmik ja Aasu puuduvad, siis jääb meeskond nõrgaks, ja seda ei tohi. Ta oli valmis teistega kas või siinsamas rusikatega kokku minema, et aga poisid tagasi saaks.

Mõninga tingimise ja kauplemise peale jäidki poisid kõhklemisi nõusse ja hoidusid Jaani lähedale. Võõrad poisid hakkasid neid sõimama memmepoegadeks ja argpüksideks, ainult Lootus ei kaotanud oma optimistlikku meeleolu. Mingu peale, mingu aga, kui tahavad. Küll pärast kahetsevad, kui lehtedes nende pildid ilmuvad ja kogu maailm kirjutab, et noored maailmarändurid... Küllap kahetseb Teraski, et nendega kaasa ei tulnud.

Siis Lootus hakkas kahe võõra poisiga jaama poole minema, kuna Kärmik ja Aasu lonkisid Jaani järel.

„Minge aga ees!“ kamandas Jaan. „Muidu panete mul veel teelt plehku.“

Ta viis mõlemad poisid nende koju ja kinnitas neile lahkudes, et olgu mõlemad homme koolis — viimased treeningud on käimas.

Poisid olidki järgmisel hommikul varakult kohal ja palusid Jaani, et see nende üritusest kellelegi ei räägiks, nad ei taha seda naeru ega tõgamist.

„Selle poolest võite mureta olla,“ kinnitas Jaan. „Annan oma mehesõna.“

Aga Lootus ei olnud sel päeval koolis ega järgmiselgi. Kolmandal päeval kõlistati politseist juhatajale, et tulgu poisile järele. Poiss olevat Tallinna sadamas kinni võetud ja politsei valve all tagasi saadetud. Aga kaks kaaslast olevat plehku pääsenud.

Sel kevadel peeti algkoolidevahelised spordivõistlused ülikooli võimlas. Kõik koolid olid ärevil ning erutatud — kes tuleb tänavu esimesele kohale? Endised võitjad tegid pingutusi, et kohta hoida, teised pingutasid veel rohkem, et esimeseks tulla. Igal õhtupoolikul matsusid kooliõuedel pallid kuni hilise õhtuni, tehti viimseid treeninguid ja aeti taga kõige kõrgemat vormi.

Jaan ei andnud oma meeskonnale armu, laskis neid pallimängu kõrval võimelda ja vabaharjutusi teha — keha peab olema igakülgsest vormis. Ta manitses neid õhtuti varakult magama minema, et keha täiesti välja puhkaks, ise võttis ta nüüd poole vähem ajalehti ja oli juba kell üheksa voodis. Kolmel õhtul ta ei läinudki ajalehti müüma, andis oma numbri edasi vastasmajas elavale poisile.

Ta laskis oma käelihaseid katsuda härra Pärnal ja küsis: mis ta arvab, kuidas on?

Pärn naeratas ja julgustas:

„Pole viga, oled oma vanuse kohta sitke poiss.“

Tagavararahad otsiti välja, laenati üksteiselt ja osteti dressid, kellel need veel puudusid. Rinnale õmmeldi valgest paelast kooli number. Jaan laskis meeskonda mitu korda riietuda ja vaatas oma silmaga järele, et kõik oleks tipp-topp.

Võistlused algasid esmaspäeval kell neli. Juba varakult kihas võimlaesine tänav võistlejaist ja pealtvaatajaist. Iga kool oli kaasa toonud plaksutajaid ja julgustajaid; teised tulid niisama huvi pärast.

Vaevalt olid poisid riietusruumis dressid selga saanud, kui õpetaja Paas tuli ja teatas, et koolil tuleb juba esimese vooruga esineda rahvastepallis. Jaan teadis, et ta meeskond rahvastepallis on kõrge klass, kuid kergelt ei maksnud asja võtta. Ta kogus meeskonna enda ümber ja hoiatas:

„Peaasi — rahulikult! Ja rohkem üle-mängu teha. Kes päris kindel ei ole oma visetes, andku tingimata pall edasi. Väljalöögid olgu tugevad ja, mis peaasi — riivavad. Riivavat palli ei püüa kinni ka kõige parem poiss.“

Siis rivistas ta meeskonna ja viis alla saali, paigutas seal joonele, jäädes ise seisma paremale tiivale. Vahekohtunikud olid juba loosi tõmmanud ja esinemise järjekorrad ning võistlevad pooled kindlaks määranud. Siis visati raha maha — kull või kiri?

Vastaspole meeskonna kapten hüüdis:

„Kull!“

„Olgu siis — kiri,“ lausus Jaan tagasihoidlikult.

Pall visati õhku, kaptenid hüppasid püsti, vastaspoole pikem poiss lõi palli enda poole.

Siis käis vile ja mäng algas. Poisid jooksid laiali ja toredas kaares hakkas pall lendama üle poiste peade, ka vastaspool harrastas aina üle-mängu. Müdinal jooksid poisid keskele ja piirile, keha pingul ja kogu tähelepanu koondatud ainult pallile — kas antakse üle või püütakse välja lüüa. Jaan oli poistele kätte õpetanud: neli-viis korda üle visata, siis äkki tugev ja riivav hoop vastase pihta; kogunevad aga teised mütsakusse, siis igal juhul tugev hoop pihta anda.

Alul näis mäng olevat tasavägine. Osavalt anti pall üle nii ühelt kui teiselt poolt, samuti osavalt püüdsid mõlema poole seesolijad pihta-suunatud pallid õhust kinni. Pealtvaatajad vaikisid ja jälgisid mängukäiku pineva huviga; aeg-ajalt kostis vahekohtuniku vile, siis ei olnud tükil ajal jällegi muud kuulda, kui ainult poiste jalgade müdinat ja kinnipüütud pallide mütsakuid.

„Nii see asi ei edene,“ kordas Jaan endale mõttes, olles ise täis võitluspinget ja võidutahet. „Tarvis riivata.“

Kui nüüd pall saabus tema kätte, pingutas ta oma keha ja andis nii tugevana riivava hoobi, et vastasmeeskonnast üks välja löödi, kuna pall veeres oma mänguväljakule.

Mürisev käteplagin täitis saali, vastane lonkis mängust välja.

„Hästi, Teras, bravo!“ karjuti läbisegamini. „Tõmba veel!“

Teise mehe lõi välja Kodja, kuid see ei vähendanud sugugi vastasmeeskonna mängu hoogu. Osava hüppega haaras üks neist ülesuunatud palli ja lõi sellega välkkiiresti ühe Jaani mehe välja.

Jällegi rōkkas saal, veelgi tõusis võistlusind. Mõni juhuslik väärtus vastaspoolele andis hetkeks algatusliku ülekaalu teisele, kuid varsti saavutati jällegi tasakaal. Esimene geim lõppes mõnemehelise ülekaaluga Jaani pool.

Teine geim oli veelgi hoogsam ja tasakaalukam, nii et lõpuks jäid mõlema poole kaptenid sisse.

„Nüüd oleneb kõik minust,“ arutas Jaan ja seadis enese võitlusvalmis. Nagu kass väänles ta osavasti vastaste löökide eest ära või hüppas kõrvale. Vastane ei olnud sugugi halvem, temagi püüdis õhust palle ja oskas kiiresti tema pihta suunatud pallidest kõrvale hoiduda. Tükk aega käis mäng aina üle, kumbki ei usaldanud vastast visata. Kui sekka mõni selline katse tehti, püüti pall osavasti kinni või põigeldi eest ära.

Pealtvaatajad tõusid püsti, liikusid mängurütmile kaasa nagu üks mees, kusjuures sageli väljendus mõni spontaanne julgustus- või imestushüüe.

Kui Jaan lõpuks palli jälle enda kätte sai, sähvatas tal mõte peast läbi:

„Ainuke võimalus — tuleb katsuda anda riivav hoop vastu põlve või veel madalamale.“

Ta teadis küll, et selline hoop võib kergesti nurjuda ja pall võib vastase kätte minna, kuid tuli riskida. Paar korda loopis ta palli üle, et vastase tähelepanu kõrvale viia ja kehale pidev põiklemisrütm anda, siis teeskles jällegi üleviskamist, kuid pingutas viimsel hetkel välkkiirelt keha teiseks hoovõtuks ja andis ära kavatsetud riivava põlvelöögi. Vastane märkas seda viimsel sekundil, ei suutnud ennast pallipüüdmiseks ümber asetada ja kukkus maha. Kavatsuse kohaselt riivas pall ta põlve ja veeres siis üle mänguväljaku. Viimne mees oli löödud, Jaani meeskond oli võitjaks tulnud 2:0. Saalis puhkesid tormilised kiiduavaldused, meeskond jooksis Jaani ümber kokku ja viskas ta õhku.

„Vahva, Teras! Oled täitsa!“

Liisk oli Jaani meeskonna kohe alguses kokku viinud kõige tugevama kooliga, nüüd oli see võidetud kahe geimiga. Järgmisel päeval toimusid kohtumised teiste koolidega, keda palju kergem oli võita, õhtuks oli kõigil teada: rahvastepallis tuli esimesele kohale ulakate poiste kool.

Kui Jaan kolmapäeva hommikul kooli läks, juubeldas kogu kool. Iga klassi tahvlile oli joonistatud suur karikas värviliste kriitidega ja kirjutatud plakatkirjas:

**RAHVASTEPALLIS TULI ESIMESELE KOHALE MEIE KOOL. ELAGU VAHVA
KAPTEN TERAS JA TEMA ABILINE KODJA!**

Järgmisena tuli võistelda võrkpallis ja „korvis“. Võrkpallis peeti esimeses voorus küll vastu, kuid siis löödi välja. Ja õige suurte kaotustega.

Näis, nagu oleksid poiste võistlusind ja jõutagavarad eelmises mängus välja pandud ja ära raisatud, nii et võrkpallis õigesse hoogu ei satutudki.

„Pole ju õiget saali, kus oleks talvel harjutada saanud,“ vabandasid poisid kaotust ja hoidusid nurka. „See mõni ainuke kord, mis kevadel väljas sai mängida, sellega ka kedagi treenid või...“

Jaani ei teinud kaotusest väljagi, lohutas poisse pealegi:

„Pole viga, las teised saavad ka. Aga, seda ma ütlen, poisid, „korvis“ tuleb kõik välja panna.“

Ja kujuneski asi nii, et korvpallis jõudsid nad lõppvõistlustele. Mäng pidi näitama, kas saavad nad esimese koha või ei. Sõprusmängus oli seda kooli kord võidetud. Laupäeval toimuski viimne võistlus nii korv- kui võrkpallis. Viimases olid nad kõrvale jäänud, kuna korvpallis taheti kõik välja panna. Alustati mängu kaunis üleolevalt, sest eelmisel voorul oli

näidatud head vormi. Alguses ei puudunudki mängus teatav hoog ja elevus, kuid vastane kippus vedama, oli ikka ühe või kahe punkti võrra ees.

„Mis see siis on?“ imestles Jaan ja imestles meeskond. Näe, praegu anti Aasule ilus pall kätte, kuid ta ei tabanud korvi, ja Kärmikul löödi nina eest ilus pall ära! Nüüd andis Kodja koguni trahvilöögi ja teised nagu noppisid korvi.

„Siia! Kodjale! Edasi!“ kamandas Jaan, kuid märkas hämmastuses isegi, et meeskond lööb kõhklema. Midagi on koosmängus, iga üksiku mängus liimist lahti. Nüüd sai ta ise palli, tegi paar jooksusammu, siis seisatas ja viskas... Pall pörkas vastu lauda, jäi hetkeks peatuma rõngale, kuid... langes ometi maha. Saali läbistas ohe ja vastaspoolte kahjurõõmus sumin. Ei vea, ei vea täna! Neli — kaksteist, ja poolaeg on varsti läbi.

Juba hakati kõrvalt vahele hüüdma:

„Teras, pane! Kodja, tõmba!“

Midagi ei aidanud. Jaanile näis, nagu oleks kogu saal nähtamatuid niite risti ja põiki täis tõmmatud, mille taha tema enese ja meeskonna jalad ning käed takerdusid. Trahvilööke tuli vahetpidamata — ikka nende kahjuks.

„Palu aega maha!“ karjuti kõrvalt. Jaan oleks seda peaaegu teinudki, kuid seal käiski vile — esimene poolaeg oli läbi. Tagajärg 16:8 nende kahjuks.

Jaan heitis põrandale selili maha, pani käed pea alla ja hingeldas raskesti, mitte nii väga väsimusest kui käegakatsutava kaotuse erutusest. Poisid istusid ta ümber ringis, keegi küsis:

„Mis nüüd saab, Teras?“

Jaan ei vastanud midagi, heitis käega ja näris huuli. 16 :8 — seda on raske tasa teha.

„Ei ole täna vormis...“ püüdis keegi vabandada.

„Ma vist nikastasin jala,“ mõtles keegi vabanduse välja ja hakkas isegi seda uskuma.

„Olgu!“ ütles Jaan lõpuks ja kargas püsti. „Kui kaotame, siis kaotame ausasti, aga lööme lõpuni, loobumise võitu me neile ei anna.“

Käis uus vile, teine poolaeg algas. Näis alul nii, nagu oleksid Jaani mehed vaheajaga endise kindluse tagasi saanud — kaks korvi võeti ilma suurema vaevata. Kuid siis tulid jälle ebaõnnestumised, pall löödi kas korvi ees käest ära või pöörles ta heagi viske järel mõne aja rõngal, siis langes ometi maha. Lisaks tuli veel see, et kohtunik nende kahjuks eksis ja paar trahviviset andis. Juba oli vahekord 20 :10.

„Teeme lõpuni, mis võime!“ julgustas end Jaan ja viskas. Nüüdki tuli trahvivise, kuid ilmsesti ülekohtuselt, kohtunik oli tähelepanematu olnud. Pealtvaatajad tõusid püsti ja karjusid:

„Vale, vale! Kohtunik tegi sohi! Ta ei näe midagi, ostke talle prillid!“

Kära tõusis nii suureks, et kohtunik katkestas mängu ja lubas pealtvaatajad välja saata, kui rahule ei jääda. Kohtunikuga ei vaielda.

Mäng läks edasi ja Jaan ühes meeskonnaga tundis, et pealtvaatajate poolehoid, mis eelmises voorus oli olnud nende, hakkab kalduma vastastele. Juba tehti pilkavaid märkusi. Jaani ühe ebaõnnestunud viske puhul hüüdis keegi kõvasti üle saali:

„Teras, ära püüagi visata, sul on täna pudrust näpud!“

Põlastav naer saatis seda hüüdu. Aga just nüüd käis Jaanist nagu nõksak läbi, ta keha tõmbus pingule nagu terasvedru, liigutused omandasid kindluse ja painduvuse.

„Siin ei ole millestki enam hoolida,“ otsustas ta välkkiiresti. „Kui surra, siis surra auga!“

„Hei, poisid!“ hõikas veidi aja pärast üle saali sellise kindluse ja uljusega, nagu kutsuks ta neid viimseks võitluseks. Ja näis, nagu oleks seda hüüdu vaja olnudki, et lahti päästa nähtamatuist köidikuist kogu meeskonna mänguvõimeid, osavust, usku ja võidutahet. Kõikide liigutused omandasid samast hetkest kindluse ja käed osavuse. Juba antigi üks; korv... kaks korvi.

Ja samast hetkest peale; mil Jaani meeskond hoolimatult otsustas anda viimse löögi, löid kõhkleva vastased. Juba kukkus keegi maha, keegi viskas segaduses palli just vastasmehe kätte ja see võttis korvi. Näis, nagu oleksid needsamad nähtamatud niidid, mis mõni minut tagasi takistasid Jaani meeskonna mängu, nüüd põimunud vastaste käte ning jalgade ümber ja pimestanud isegi nende silmad... praegu lõi üks oma mehe käest palli ära vastase kätte.

„Kuusteist — kaksikümmend üks... seitseteist — kaksikümmend üks ... kaheksateist...“ lugesid pealtvaatajad kooris, jälgides mängu hinge kinni pidades ja liikudes kehaga kaasa mängijate rütmile. Pealtvaatajate poolehoius oli toimunud muutus, see oli nüüd ilmsesti Jaanile ja tema meeskonnale, seda tundsid kõik.

„Üheksateist — kaksikümmend üks...“ loeti jälle. „Kas jõuab järele? Veel on kolm minutit aega.“

Jaan aga ei kuulnud ega näinud midagi, saal, pealtvaatajad — kõik oli muutunud talle ähmaseks koguks. Ta oli kogu oma olemisega muutunud üheks suureks ning hoolimatuks võidutahteks, ja selle teenistusse pidid astuma kõik ta ihuliikmed.

Kui loeti kaksikümmend üks — kaksikümmend üks, pidas kogu saal hinge kinni. Kas saavad veel — üks ainuke minut on aega?

Ja lendaski viimne pall, pörkas vastu lauda, peatus korvivõrul ja... langes sisse. Samas käis ka kohtuniku vile, tormilised kiiduavaldused pääsesid valla, plaksutati, trambiti, visati mütse õhku...

„Bravo, Teras!“

„Mis on?“ küsis Jaan.

„Võit noatera pealt: kakskümmend kaks — kakskümmend üks. Aga vahvasti... viimsel minutil.“

Jaan vaatas ümber — nüüd nägi ta jälle saali lage, põrandat, käratsevaid pealtvaatajaid... Siis võit, ja noatera pealt, nagu öeldakse — 22:21. Ta oli väsinud ja veidi tüdinud. Õpetaja Paas tuli ta juurde, võttis ümbert kinni ja lausus:

„Seda te tegite hästi.“

Jaan rivistas meeskonna joonele, tõstis käe ja kamandas:

„Vastasmeeskonnale — kolmekordne „elagu“

„Elagu! Elagu! Elagu!“ kõlas rabedalt ja hõisates üle saali.

Siis joosti rüsinall duši alla, kus mõlemad pooled suurmeelselt üksteise mängu hakkasid kiitma. Jaan seisis sooja vihma all ja tal oli selline mõnus tunne, nagu tungiks soe vesi läbi naha kuni kontideni, nagu lahutaks vesi ta lihased üksikult kiududeks ja peseks igäüht eraldi.

Ja võidust oli hea meel, mida ta tundis kogu kehaga, kogu olemisega.

„Ja imelik,“ mõtles ta endamisi, „just sellest ajast peale, kui ma hoolimatuks muutusin, et saagu mis saab... kui kaotame, siis kaotame ausasti, — just sellest ajast peale hakkasime võitma. Niisama oli varjupaigas, kui Krõhvaga kõva löömine oli, niisama oli ka sellesama Kodjaga sügisel, kui me kaklesime ülikooli taga. Aga Kodja on tubli poiss... nagu noppis täna korve. Ja Kärmik andis hästi palli edasi ja Aasu oli omal kohal... Näib, et härra Pärnal on õigus, kui ütleb, et kui tahad võitu saada, siis pead kõik kaalule panema; siis ei tule hoolida kellestki, ei enesest ega teistest.“

Järgmine päev oli pühapäev, seepärast magas Jaan kauem kui harilikult. Kui ta kella üheksa paiku ärkas, paistis päike heledasti aknast sisse, kogu õu, kogu maailm näis täis olevat rõõmsat heledat valgust.

Jaanile meenus-kohe eilne pallimäng ja üle noatera saadud võit. Talle näis see võit eriti väärtuslikuna just seepärast, et oli saadud viimsel hetkel, üle noatera. Ta riietus kähku ja arvas, et nüüd oleks päris kena Kodjaga kuhugi jalutama minna ja eilsest mängust pikemalt kõnelda.

Ta jooksis sõbra poole, kuid seda ei olnud kodus. Õde teatas, et oli juba vara hommikul kodunt ära läinud kas kalale või muidu jõe äärde lonkima.

„Hea küll,“ arvas Jaan, „ma lähen ka jõe äärde, ehk saame seal kokku.“

Ta läks pool jooksusammul ujula poole, lootes sõpra leida sealt; ta teadis, et Kodja armastab ujuda, on juba mitu korda tänavu vees käinudki.

Ujulas aga sõpra ei olnud.

Jaan läks edasi mööda jõekallast, tunnistas siin ja seal rüselevaid ning mängivaid poisse, kuid Kodjat nende hulgas ei olnud; ta oleks oma sõbra kilomeetri kauguselt ära tundnud.

„Ja kust sa teda siit leiadki,“ heitis Jaan viimaks käega. „Luht on suur ja lai, kes teab, kuhu läks.“

Ta kõndis veel mõne aja kallast mööda edasi, siis ronis kalda äärde tõmmatud palgiparvele, võttis saapad jalast ja hakkas jalgadega vees solistama. Vesi oli soe, läheks ujumagi, aga üksi ei taha. Kui Kodja siin oleks, siis teeks kahekesi küll oma kupsud ära.

Eemal oli luht rahvast täis. Mõned noormehed olid enese paljaks võtnud ja pleekisid vastu päikest või pildusid vastamisi palli. Mootorpaadid sõitsid mööda jõge üles ja alla, kündes üles laineid, mis iga kord parve toredasti kiikuma panid ja siis kalda ääres lohisedes vaikisid.

Nüüd tuli linna poolt väike tüdruk süstaga, rühkides kogu jõust mööda jõge üles, kuid käsitses sealjuures aeru nii saamatult, et Jaan naerma hakkas. Samal hetkel tuli allavett mootorpaat ja Jaan arvestas, et süst ja mootor peavad kohtuma just tema kohal.

„Keera süsta ots vastu laineid!“ hüüdis Jaan parvelt tüdrukule, nähes, et see mootori tulekul segadusse sattus.

Tütarlaps näis seda isegi teadvat, kuid pööras oma saamatuses just külje lainele vastu.

Juba libisesid paat süstast mööda, mis kiiresti tugevasti kõikuma hakkas. Tüdrukule tegi see lõbu ja ta õõtsutas oma kehaga süsta veelgi rohkem kõikuma.

„Kui nüüd põhjalained hakkavad tulema,“ arutas Jaan ja kargas püsti, „siis viib süsta ümber.“

„Ära kõiguta! Keera ots!“ karjus Jaan veel kord ja vehkis kätega. Kuid samal hetkel läkski süst ümber ja tüdruk kukkus kiljatades vette.

„Hoiat aerust kinni!“ karjus Jaan ja vaatas ringi, silmas parvel pikka udilat, tõukas selle vette ja hüppas ise järele.

„Hoiat aerust kinni!“ puristas ta veel kord hüüda, kui nägi, et tütarlaps ilmus pinnale. Sealjuures haaras ta ise udila teise otsa ja juhtis selle ujudes tüdrukule vastu. Kõik see toimus mõne sekundiga. Juba ulatuski udila ots tüdrukuni, kes nüüd aeru lahti laskis ja kramplikult latist kinni haaras. Seda nähes Jaan hakkas tagasi ujuma parve poole.

Kaldal hakati karjuma, inimesed jooksid lähemale. Samuti märgati õnnetust ka mootorpaadilt, kus kõik püsti tõusid ja kätega vehkima hakkasid. Mootor tegi jõel laia kaare ja pöördus tagasi. Enne kui ta õnnetuskohale jõudis, oli Jaan juba parvel ja tiris tüdrukut veest välja, kes udila otsast nii kõvasti kinni hoidis, et ta seda parvelgi lahti ei lasknud.

„Purista nüüd vesi välja!“ õpetas Jaan läkastavat ning kõhivat tüdrukut ja hakkas talle selja peale kloppima.

Samal ajal jõudis ka mootorpaat sinna, keegi hüppas paadist parvele ja hoidis paati köiega kinni. Ümberkaudu kisati ja käratseti. Tüdruk ajas enese istukile ja pühkis käeseljaga silmade ette langenud märgi juuksesalku.

„Kuidas see juhtus? Kas on ikka elus?“ päriti läbisegamini.

Paadisoliijaist andis keegi oma palitu tüdrukule ümber ja siis tõsteti ta paati. Aga üks kaasasõitnud politseikomissar ja vanem härra tulid Jaani juurde ja hakkasid teda usutlema:

„Kuidas nimi on? Kus elad? Kui vana?“

Jaan kohmetus.

„Nime ma võin teile öelda ja elukoha ka, aga ega see minu süü küll ei olnud. Mina istusin siin parvel, tema tuli alt süstaga, ei osanud otsa vastu laineid pöörata... tulid põhjalained, need viisid paadi ümber. Sedasi see oli, mul polnud süsta ega paati, istusin siinsamas parvel.“

„Ei, ei...“ tõrjusid võõrad. „Ega me seda... me nägime paadist isegi, kuidas see juhtus. Me tahtsime küsida, kes sa oled ja kuidas ta päästsid.“

„Mis seal päästa oli. Kui nägin, et tüdruk kukkus vette, siis võtsin siit parvelt selle udila ja viskasin talle kätte.“

„Ujusid talle vastu...“

„Nojaa, latt ei olnud nii pikk. Siis ta võttis teisest otsast kinni, mina teisest... nii ujusimegi kaldale.“

Nii politseikomissar kui ka võõras härra kirjutasid üles Jaani nime, vanuse ja elukoha, siis hüppasid jälle paati, kuna Jaan hakkas pluusist ja pükstest vett välja väänama.

Kui paat juba minekul oli, hüüdis võõras härra:

„Aga päästja... päästja jätate märjana siia maha, päästetu võtate küll peale. Hüppa siia paati, poiss, ma annan sulle oma palitu ümber, muidu hakkab külm.“

Jaan lõi käega — pole vaja. Ta laseb niisama jala, ega ta siit kaugel ei ela. Ja võttiski oma saapad näppu ning hakkas mööda kallast sörkima kodu poole.

Härra Pärna ei olnud kodus. Jaan vahetas kuivad riided selga, viis märjad, mis teel küll juba pooleldi ära olid kuivanud, välja nõõri peale, ja unustaski juhtumi jõe ääres.

Kui ta teisel päeval koolist koju tuli, oli asi härra Pärnal siiski juba teada. Üks härra olevat seal käinud, Jaani taga küsinud ja öelnud, et tema olevat eile ta tütre veest välja tõmmanud. Kuidas see lugu õieti oli?

Mis ta oli, seletas Jaan pool vastumeelselt, tüdruk jäi oma süstaga mootorpaadi järellainetesse, ei osanud süsta otsa vastu laineid pöörata ja õõtsutas süsta ümber, ise kukkus vette. Noh, tema juhtus olema sealsamas parvel, võttis udila ja ujus sellega vastu. Tüdruk märkas siiski udila otsast kinni võtta, ja nii nad ujusidki kaldale. Mida see härra siis veel tahtis? Ega see tema süü olnud, et tüdrukupirts vette kukkus, ta ise oli kole saamatu. Kes ta isa on?

„Aednik Raadi,“ teadis magister. „Tal on suur aed linna serval ja kesklinnas on lilleäri. Tuli sind tänama tütre elu päästmise eest ja lubas sind meeles pidada.“

„Mis seal tänada või meeles pidada,“ arvas Jaan, kellele sugugi ei näinud meeldivat, et asjast niipalju juttu tehti. „Tüdrukupirts ei osanud süsta nina vastu laineid pöörata ja sellest see kõik tuli. Ega siin keegi teine küll süüdi ole.“

Kogu see asi oli siiski ajalehte pääsenud. Kui Jaan vähese hilinemisega „Postimehe“ ette jõudis, tuli Kodja talle oma lehepakiga juba vastu ja teatas:

„Kuule, sa oled lehes.“

„Mis lehes, mis juttu sa ajad?“

„Tõe jutt, tule loe ise!“

Mindi koos Gustav Adolfi platsile ja löödi „Postimees“ lahti. Tõepoolest seisis seal „Õnnetuste ja kuritööde“ all sõnum „Väike elupäästja“, kus kogu see asi veidi moonutatult ja ilustatult kirju oli pandud. Jaan luges sõnumi läbi ja tal oli naljakas tunne teda ei huvitanud

sugugi sõnumi sisu, ainult kena oli lugeda oma nime trükitult noore elupäästja nimi on Jaan Kattai.

Viimased koolipäevad möödusid peaaegu lennates. Klassitöö kuivas kokku ja jäi väheseks, nii et seda peaaegu ei olnudki. Jagati kätte talviseid töid ja võeti kokku õpilaste käes olevad raamatud. Mõnikord jutlesid õpetajad kogu tunni sellest, mis keegi suvel kavatseb ette võtta ja kuhu minna.

Viimisel nädalal saadi võistlustoimkonnalt kätte diplomid, mis juhataja kohe laskis raami alla panna ja siis koridori seinale riputada. Esimene koht rahvastepallis ja korvpallis — sellele maksis uhke olla! Ja võistlusest osavõtnud meeskondade nimed olid diplomil, esikohal muidugi kapten.

„Sa tuhat,“ ütlesid poisid, „neid diplomeid vaadatakse ja nimesid loetakse ka siis, kui meie juba ammu koolist väljas oleme. Et olid vahvad poisid, tulid kahes mängus esimesele kohale.“

Jaan seisis tükk aega diplomite ees, siis noogutas pead ja ütles:

„See viimne võit, see korvpallivõit, on kõige tähtsam, see tuli üle noatera.“

Kooli üldine väljasõit, mis iga aasta toimus suure hoo ja mürtsuga, möödus tänavu kuidagi rahulikult ja erilise hoota. Nähtavasti olid kõik jõutagavarad ja tungid välja elatud ning kulutatud spordivõistluses ja muis kooli ürituses, nii et seda väljasõiduks enam eriti ei piisanud.

Juhataja käis viimaseil päevil saladusliku näoga ringi, peatas mitu korda Jaani ja küsis naljatades:

„Noh, Teraspoiss, kuidas käsi käib?“

Paar päeva enne lõppu teatas ta kogu koolile, et tänavune lõppaktus tuleb pidulikum kui tavaliselt. On oodata aktusele linnapead ja võibolla veel mõnd külalist.

Et kooli tavaliselt sagedasti võõrad külastasid, olid need siis võõrad koolinõunikud või mõned välismaalasedki, kellele muu hulgas ikka näidati ka nende kooli, — siis ei teadnud poisid asjale erilist tähelepanu omistada. Kui külastavad, siis külastagu! On neid ennegi nähtud.

Ainult väike Laur neljandast klassist, kes oli kõige parem laulumees ja pillimängija üle kooli, päris juhatajalt:

„Kas orkester ka esineb aktusel?“

„Esineb küll,“ teatas juhataja.

„No siis on hea,“ oli nüüd Laur iseteadev ning uhke.

„Ei tea, kui hea ta on,“ muigas juhataja. „Teistes koolides palju suuremad orkestrid, kas saame nende vastu - nad on teistes koolides ehk paremaidki kuulnud.“

„Arv ega suurus ei tähenda siin midagi,“ oli Laur oma orkestris kindel.

„Või nii! Mis siis tähendab?“

„Mäng... hea mäng tähendab.“

Aktusepäevaks seati laud saali, loorberipuid toodi ja lilli. Laua taga olid toolid õpetajaile ja külalistele. Kuuenda klassi lõpetajaid oli tänavu ainult seitse, nende tarvis olid laua ees eritoolid; peale selle paigutati otse laua ette veel üks tool. Kelle tarvis see oli, seda ei teadnud poisid arvata.

Kella kümneks sõitis linnavalitsuse auto ette — külalised tulid. Kui kõik olid kohal ja aktus algas, ütles juhataja:

„Viienda klassi õpilane Jaan Kattai astugu ette!“

Saalist käis kahin läbi — mis nad Terasest tahavad? Ega tema lõpetaja ole... Või mis asi see on?...

Jaan ei teadnud arvata head ega kurja. Kohmetult astus ta välja ja jäi laua ette seisma.

„Istu sinna!“ ütles juhataja kuivalt ja ametlikult nagu kohtunik, näidates laua ette asetatud eritoolile.

Nüüd mängis orkester ilma Jaanita oma avamängu, siis kõneles juhataja õpilastele ja lõpetajaile. Siis tõusis linnapea püsti ja pöördus Jaani poole. Ta kõneles Jaani meelest juba ammu juhtumist Emajõel, kui ta tüdrukule parvelt udila viskas, ja nimetas seda elupäästmiseks.

Jaan tundis, kuidas äkki tema ümber muutus kõik võõraks ja kaugeks, õpetajate näod tuhmusid, linnapea sõnad helisesid ta kõrvus, kuid ta ei mõistnud neist midagi. Tulid meelde üksikud momendid sellest ajast, millal ema alles elas, siis... ema matused, kus ta seisis hauakaldal, samuti mõistmata, mis seal parajasti toimus. Siis vilksatas silmade eest mööda moment suvisest õhtupoolikust, kui ta saabus varjupaika ja ootas maja ees varjupaiga juhatajat. Naine läks veepaaridega kaevule, tema tahtis appi minna, ühtlasi oli tal huvi näha rattaga kaevu ... Krõhvaga oli esimene võitlus number neljanda magamistoas... Siis kadusid need mälestuskatkendid, ta seisis keset ülikoolivõimlat meeskonnaga korvpalli mängimas ja otsustas äkki: kui kaotame, siis kaotame ausalt! Siis kadusid igasugused mõtted ja ta tundis nagu tühjust enese ümber.

Nüüd lõpetas linnapea kõnelemise, kutsus Jaani laua ette, kinnitas talle rinda mingisuguse märgi ja lausus:

„See on Punase Risti elupäästmise märk. Kanna seda auga! Aga kooli ajalukku jäägu sinu tegu kustumata tähtedega teistele eeskujuks. Sa toimisid kui õige mees.

Nüüd tuli Jaani juurde ka võõras härra, kes istus linnapea kõrval, surus ta kätt ja ütles: „Täna sind mu tütre elu päästmise eest!“ Sealjuures surus ta Jaani pihku kinnise ümbriku. „Kui ma sulle veidi kuidagi kasulik võin olla, siis pöördu minu poole. Raadi lilleäri sa ju tead.“

Nüüd mängis orkester Jaanile, külalised surusid veel kord ta kätt ja lahkusid siis.

Pärast aktust kogunesid poisid Jaani ümber mütsakusse, vaatasid ta märki ja avaldasid imetlust. Jah, ta oli kogu aja teissugune olnud kui nemad, teissugune peab seepärast olema ka tema lõpupäev. Kodja tuli Jaani juurde, surus mehiselt ta kätt ja ütles südamest oma tavalise kiituse: „Sa oled täitsa, Teras!“

Väike Laurgi tahtis tulla Jaani kätt suruma, kuid enne nõudis juhatajalt:

„Noh, kuidas orkestrimäng läks?“ „Hästi!“

„Mis ma ütlesin: arv ega suurus ei tähenda siin midagi, mäng tähendab.“

Siis läks temagi Jaani juurde ja ütles heleda häälega:

„Soovin õnne, Teras!“

Varsti kutsuti Jaan kantseleisse, kus ootas teda aednik Raadi.

„Ma kuulsin, et sul ei ole isa ega ema, oled vaenelaps... Kui nüüd saaksin sind kuidagi aidata, siis teeksin seda hea meelega.“

„Aidata... aidata,“ mõtles Jaan. „Kuidas ta mind ikka aitab.“ Kuid siis tuli äkki meelde:

„Kui mõne teenistuskoha saaks... ma olen nüüd juba kolmeteistkümneaastane.“

„Teenistuskoha? Selle võib ju saada. Minul on suur aed, võid kitkumistöõdele tulla, võid ka äris ametisse astuda, kas tellijaile lilli kätte kandma või... kumba ise tahad. Tule homme ärisse, siis teeme kaubad kindlaks.“

See teade rõõmustas Jaani rohkem, kui kõik tänased austusavaldused.

Poisid hakkasid lahkuma üksikult ja salkades. Viimastena seisis koolimaja ees Kodja ja Jaan, kellega õpetajad vestlesid veel ühest kui teisest. Kui poisid lõpuks minema tahtsid hakata, avas juhataja kantseleiakna ja kutsus Jaani veel kord sisse.

Jaanile meenus, et samuti avas ta kantseleiakna ja kutsus sisse esimesel päeval, kui Jaan siia kooli tuli. Nüüdki pani ta Jaani enda ette toolile istuma ja küsis:

„Noh, Teraspoiss, kuidas koolitalv läks? Kas oled rahul?“

Jaan pidi tunnistama, et läks hästi ja ta on rahul. Nüüd viimsel päeval on isegi kahju koolist. Aga kas ta ikka pääseb sügisel vanasse kooli tagasi?

„Võid minna vanasse kooli või ükskõik millisesse, igal pool võetakse sind vastu. Selline on koolinõuniku korraldus. Aga ma tahtsin sulle öelda midagi muud. Kas sa mäletad, kui sa talvel meie koolist välja palusid, mis ma sulle siis ütlesin? Ma ütlesin, et siinolemine võib sulle kasukski tulla, see karastab sind, teeb tugevaks. Poisid kutsuvad sind Teraseks — see on hästi leitud. Minugi meeles oled sa Teraspoiss. Pea meeles, teras on kõva metall, ja ta on selliseks saanud tules karastades.“

Nüüd võttis ta jälle Jaani mõlemad käed oma suurte pihkude vahele, surus neid tugevasti ja saatis siis poisi välja.

Kui Jaan kodus härra Pärnale kõik päevasündmused ära jutustas ja kõige rohkem rõõmu tundis selle üle, et nüüd teenistuskoha saab, jäi sõber tõsiseks. Ja kui ta ümbrikust leitud viiekümne krooniga — esimene asi — ema hauale risti lubas panna, siis oli Jaani suur sõber lausa liigutatud.

Temagi võttis Jaani käe oma pihku, surus seda ja ütles:

„Ma tean, et teised poisid kutsuvad sind Teraseks. See on õige — terasest sa oled. Ma olen mitu korda mõelnud, et minu teenistus võimaldaks sind nüüd üleval pidada, nii et sa ka jõudepõlve võiksid maitseda, et sa oma poisikesepõlve aastad ainult mängule võiksid pühendada, kuid nüüd leian, et see poleks õige. Õige on see, et sa oma eluvõitlust võitled ise... nii kasvab sinust mees. Siis võitle ka ise. Kuid pea meeles — mina olen ja jään sulle alati heaks sõbraks ja nõuandjaks.“